

THEMIS ***THEMIS*** **THEMIS**

***Az ELTE Állam- és
Jogtudományi Doktori
Iskola elektronikus
folyóirata***

2008. június

**Themis: Az ELTE ÁLLAM- és Jogtudományi Doktori Iskola
elektronikus folyóirata
A Szerkesztőség a Doktori Iskola hallgatóinak máshol nem
publikált tanulmányait közli.**

**Szerkesztőbizottság:
Gönczöl Katalin, Takács Péter, Nagy Marianna**

**Szerkesztette: Nagy Marianna
Szerkesztőség címe: 1053 Budapest, Egyetem-tér 1-3.**

Megjelenik minden évben kétszer.

Tartalom

TARTALOM	3
BODZÁSI BALÁZS: A jelzalog absztrakt formája a német jogban: a Grundschild	4
LONGA ANNA: A hatályos nemzetközi szövetkezeti elvek a vonatkozó magyar szabályozásban	20
MOLNÁR HELLA: Az ingatlanközvetítés vitás kérdései	39
SCHWEIGHARDT ZSANETT: Az áldozatokkal való foglalkozás a büntető igazságszolgáltatásban végbement paradigmaváltás tükrében	54

Polgári Jogi Tanszék
Konzulens: Harmathy Attila

A jelzálogjog absztrakt formája a német jogban: a Grundschuld

I. Bevezetés

Németországban az elmúlt 30 évben az ingatlanfinanszírozás területén az absztrakt jelzálogjog¹, a Grundschuld vált a legfontosabb hitelbiztosítéki formává. A járulékos és az absztrakt jelzálogjog felhasználása már az 1980-es évek végén 19-81-es arányt mutatott a Grundschuld javára.² Ennek hátterében egyértelműen a Grundschuldban rejlő nagyon fokú rugalmasság állt, amely miatt ez a jelzálogjog típus hatékonyabban tudta kielégíteni a hitelélet újabb és újabb igényeit.

A Grundschuldnak – amelyet a régi magyar magánjogban telekadósság néven volt ismert³ – két formája létezik: az ún. izolált Grundschuld (*isolierte Grundschuld*) és a biztosítéki Grundschuld (*Sicherungsgrundschuld*). Izolált Grundschuld esetében a jogosultat egy tiszta dologi értékjog illeti meg, amelyhez semmilyen biztosított (személyes) követelés nem kapcsolódik. Ez egy olyan tiszta dologi jogosultság, amely alapján a jogosult kielégítést kereshet az ingatlanból (*dingliches Verwertungsrecht*). A biztosítéki Grundschuld esetében ehhez a dologi kielégítési joghoz egy biztosítandó személyes követelés is járul. Ez alapján a biztosítéki Grundschuld közelít a járulékos Hypothekhoz, amelynél törvényi feltétel – fogalmi elem – egy alapul fekvő, biztosítandó követelés fennállása. Amíg azonban a Hypothek – a törvényi járulékoság miatt – enélkül a biztosítandó követelés nélkül sem létre nem jöhet, sem át nem ruházható és azzal együtt ex lege megszűnik, addig a biztosítéki Grundschuld ennél egy rugalmasabb konstrukció, a követelés és a jelzálogjog között ugyanis csak egy kötelmi jogi megállapodás (az ún. biztosítéki szerződés) teremti meg a jogi kapcsolatot. Arra azonban érdemes utalni, hogy a járulékos jelleg a Hypothek egyes altípusainál is

¹ A német jog csak az ingatlant terhelő jelzálogjogot ismeri (*Grundpfandrecht*), amelynek járulékos formája a Hypothek, absztrakt alakzata pedig a Grundschuld. Ingó dolgok csak a járulékos Pfandrecht tárgyai lehetnek, csak egészen kivételes esetekben lehet – a hitelező oldalán – birtok nélküli, ún. Registerpfandrechtet alapítani (pl. hajók és légi járművek esetében). Lsd. részletesebben: *Lwowski*, *Kreditsicherungsrecht*, Rn 479. skk.

² *Baur*, *Sachenrecht*, 401. old.

³ Lsd. részletesebben: *Bodzási*, *Themis*, 2006 december, 16-27. old.

különböző mértékben érvényesül, nem egyformán szigorú.⁴ A Grundschuld azonban ezeknél a formációknál is rugalmasabb, így bizonyos hitelezési területeken kizárólagossá vált, kizorítva például a keretbiztosítéki jelzálogjogot (*Höchstbetragshypothek* – BGB 1190. §).⁵ Különösen a konzorciális hitelezés területén vált a Sicherungsgrundschuld egyeduralkodóvá, amelynek oka, hogy lehetővé tette a bizalmi (fiduciárius) alapon (ún. *Treuhandgrundschuld*) azt, hogy több bank követelését egy kézben fogják össze és kezeljék.

Az ún. izolált Grundschuld alapítására nagyon ritkán kerül sor. Ezt korábban az ajándékozás egy speciális típusának tekintették, amikor is az öröknyagónak készpénze nem, csak ingatlanvagyonra volt. Emellett azonban – igaz meglehetősen korlátozott mértékben – az izolált Grundschuldnak is lehet gazdasági szerepe, pl. gazdasági társaságba apportálható vagyoni elem.⁶ *Lwowski* szerint az izolált Grundschuld a legegyszerűbb és leginkább letisztult ingatlant terhelő biztosítéki forma⁷ (hasonlókat mondott *Nizsalovszky* is a telekadósságról).⁸

A német BGB kizárólag a Grundschuld fogalmát határozza meg, a Sicherungsgrundschuldra sem meghatározást nem ad, sem ezt a kifejezést nem használja. Ennek háttérében valószínűleg az áll, hogy a törvényalkotó a Grundschuldnak a biztosított követeléstől való teljes függetlenségét kívánta kiemelni, ezt szánta jellegadó ismervnek.⁹ Mindemellett az is figyelemre méltó, hogy a Grundschuld kiemelkedő gazdasági jelentősége ellenére a BGB-ben a Hypothek számít főszabálynak, ez a jelzálogfajta az, amit a törvény kimerítően szabályoz, mellette a Grundschuldról (de nem a Sicherungsgrundschuldról) csupán néhány szakaszban tesz említést, irányadónak tekintve erre is a Hypothek szabályait. Ennek oka egyrészt az, hogy a BGB kodifikációja során, az 1880-as, 90-es években a gazdasági helyzet teljesen más volt és a Hypothek lényegesen nagyobb jelentőséggel bírt. Másrészt egyes vélemények szerint a jogalkotó már akkor sem becsülte le a Grundschuld szerepét, kodifikációs technikai okok miatt azonban a dologi jogi szabályozás tárgya maga a (korlátolt) dologi jog és nem annak kötelmi jogi kauzája,¹⁰ amint az a Sicherungsgrundschuldnál előtérbe kerül.

II. A biztosítéki Grundschuld részletes szabályai

⁴ *Baur*, Sachenrecht, 400. old.

⁵ *Baur*, Sachenrecht, 401. old.

⁶ *Wilhelm*, Sachenrecht, Rn 1731, illetve *Eickmann*, NJW 1981, 545. old. skk.

⁷ *Lwowski*, Kreditsicherungsrecht, Rn 899

⁸ *Nizsalovszky*, Korlátolt dologi jogok, 772. old.

⁹ *Baur*, Sachenrecht, 406. old.

¹⁰ *Lopau*, JuS 1972, 502. old.

A biztosítéki Grundschuld fogalmát a BGB tehát nem ismeri, illetve ezt a kifejezést nem is használja. Ennek ellenére gazdasági jelentősége ennek a jelzálogjogi formának a legnagyobb. A hiányzó szabályozást a jogalkalmazói gyakorlat, a rendkívül gazdag német jogirodalommal együtt, dolgozta ki az elmúlt évtizedek során. Az alábbiakban ennek a gyakorlatnak és irodalomnak – a terjedelmi korlátokra való tekintettel – olvasható egy rövid összefoglalója.

2. 1. A Sicherungsgrundschuld jogi jellege

A biztosítéki Grundschuld egy nem-járulékos, vagyis absztrakt jelzálogjog,¹¹ amely azt jelenti, hogy a biztosított követeléstől jogilag független. Ez az absztrakt jelleg a biztosíték cél ellenére megállapítható. A járulékos jelleg hiánya megjelenik a biztosítéki Grundschuld alapításánál, fennállásánál (az átruházás során) és a megszűnésnél is. A biztosított követeléstől való függetlenség megkönnyíti a jogosult számára a dologi kielégítési jogának érvényesítését is.¹²

A biztosítéki Grundschuld és a járulékos Hypothek abból a szempontból hasonlít egymásra, hogy minden kettő esetében fennáll egy biztosított személyes követelés. A különbségek azonban ennél lényegesebbek, amelyek nem is az alkalmazásból, hanem inkább abból fakadnak, hogy a törvény eltérően alakította ki a követelés és a jelzálogjog közötti kapcsolatot.¹³ Ezt a kapcsolatot - a járulékos jellegből következően - Hypothek esetén a törvény rendezi. A biztosítéki Grundschuldnál azonban szüksége van egy kötelmi jogi megállapodásra, egy ún. biztosítéki szerződésre. Egyes szerzők ennek a szerződéses kapcsolatnak a szimbolizálására a szerződéses járulékoság (*vertragliche Akzessorietät*) kifejezést használják.¹⁴

Kérdés, hogy a járulékoság mennyire tekintendő törvényi kategóriának, vagyis, hogy fogalmi eleme-e a járulékoságnak az, hogy ezt csak törvény (jogszabály) teremtheti meg. Ez a kérdés az egész hitelbiztosítéki jog szempontjából, így a személyi biztosítékok esetében is jelentőséggel bír. Valószínűbbnek tűnik, hogy a követelés és a biztosítéki jog közötti kötelmi jogi megállapodással létrejövő kapcsolatot nem lehet a

¹¹ A dologi jogban az absztrakt jelleg fogalmi ellentettje a járulékos (a kötelmi jogban a kauzális). Lsd. részletesen: *Buchholz*, Abstraktionsprinzip, 7., 153., 395. old. skk., továbbá *Schäfer*, Grenzüberschreitende Kreditsicherung, 6. old.

¹² *Weber*, Kreditsicherungsrecht, 280. old.

¹³ *Westermann*, Sachenrecht, 807. old.

¹⁴ *Stöcker*, WM 2006, 1945. old.

járadékosság fogalma alá vonni, vagyis ebből a szempontból nem lehet a járadékosságon belül egy törvényi és egy szerződéses kategóriát megkülönböztetni. A kérdés azonban még alaposabb elemzést igényel. A német szerzők többsége sem használja a szerződéses járadékosság kifejezést, ehelyett kötelmi alapon fennálló követelés-függőségről beszélnek.¹⁵ Ez azt jelenti, hogy a biztosítéki Grundschuld esetén a dologi jogi kielégítési jog mellett a jogosultat megilleti egy kötelmi jogi igény is, amely a biztosítéki szerződésből származik.

A Grundschuldra irányadó Hypothek szabályok alapján egy biztosítéki Grundschuld is kétfelé formában hozható létre: vagy a telekkönyvbe bejegyzett jogként (*Buchgrundschuld*), vagy pedig okiratba foglalva (*Briefgrundschuld*), amelyet a régi magyar jogi terminológia szerint levelesítésnek hívtak. A Briefgrundschuld alapítása esetén csak az alapítás és a levél kiállítás ténye kerül bejegyzésre a telekkönyvbe, az átruházás telekkönyvön kívül zajlik, a levél birtokbaadása útján. Ennek a levélnek az értékpapírjogi jellege a német jogban vitatott.

A biztosítéki Grundschuld által lefedett jogviszonyokban résztvevő személyek köre meglehetősen széles. Elsődleges résztvevők a biztosítékot nyújtó és a biztosítékot kapó fél. A biztosítékot nyújtó fél általában az ingatlan tulajdonosa és egyben a biztosított követelés kötelezettje, ez azonban nem szükségszerű, hogy így legyen. A biztosítékot nyújtó fél, az ingatlan tulajdonosa (az ún. dologi adós) és a biztosított követelés kötelezettje (az ún. személyes adós) különböző személyek is lehetnek. Mindemellett a biztosítékot kapó fél és a biztosított követelés jogosultja (vagyis a hitelező) sem feltétlenül azonos személyek.¹⁶ Amennyiben a hitelező és a biztosítékot kapó fél egyazon személy, akkor megilletik őt a Grundschuldból származó jogok, amelyek az ingatlan tulajdonosával szemben gyakorolhatóak. Másrészt mint hitelező kötelmi jogi igényeket is érvényesíthet a biztosított követelés kötelezettjével szemben.¹⁷

Jelzálogjogról lévén szó, a biztosítéki Grundschuld is csak ingatlant terhelhet. Emellett azonban – az általános jelzálogjogi szabályok szerint – ingatlant terhelő közös tulajdoni hányad is tárgya lehet a Grundschuldnak. Több ingatlan, illetve több közös tulajdoni hányad is megterhelhető Grundschuld útján, vagyis az egyetemleges jelzálogjogi forma itt is elismert (*Gesamtgrundschuld*).¹⁸

Mivel jelzálogjogról van szó, a Grundschuld létrejöttének is feltétele a telekkönyvbe való bejegyzés. A tőkekövetelés mellett bejegyzésre kerülnek a kamatok, a hitelező személye, és az esetleges mellékkövetelések. Csakis azok a mellékkövetelések jegyezhetőek be a

¹⁵ Weber, *Kreditsicherungsrecht*, 280. old.

¹⁶ Wilhelm, *Sachenrecht*, Rn 1764

¹⁷ Klee, *NJW* 1951, 579. old.

¹⁸ Wilhelm, *Sachenrecht*, Rn 1754, valamint a Német Legfelsőbb Bíróság gyakorlatából: *BGH NJW* 1976, 2340. old.

telekkönyvbe, amelyek közvetlenül a biztosítéki jogra vonatkoznak, azok tehát nem, amelyek a biztosított követeléssel állnak kapcsolatban.¹⁹ Magát a biztosított követelést nem kell a nyilvántartásban bejegyeztetni.

2. 2. A biztosítéki szerződés

Mint láttuk, a biztosítéki Grundschuld többféle jogviszonyt fed le. Ezeknek az egymástól való pontos elhatárolása meglehetősen fontos kérdés. Az alapul szolgáló jogviszony az, amelyből a hitelezőnek fizetési (kötelmi) igénye származik. Ez az esetek túlnyomó többségében egy kölcsön-, vagy hitelszerződés. Az ebből származó fizetési igény biztosítására kerül sor a Grundschuld megalapítására.

A következő szint a biztosítéki szerződés szinte (ennek az elnevezése németül nemcsak *Sicherungsvertrag*, hanem *Sicherungsabrede*, illetve *Sicherstellungsvertrag* is). Ilyen jellegű biztosítéki szerződés kötésére valamennyi hitelbiztosíték esetében, így a járulékos ingó zálogjognál (Pfandrecht) és a kezességnél is sor kerül. Ez a német polgári jog legfontosabb sajátosságából, az ún. *Abstraktions- és Trennungsprinzip* érvényesüléséből következő szükségszerűség. Ez tehát nem egy, kizárólag a Sicherungsgrundschuldra jellemző jellemvonás. A nem járulékos biztosítékoknál (mint pl. a tulajdonjog-fenntartás: *Eigentumsvorbehalt*, vagy a biztosítéki tulajdonátruházás: *Sicherungsübereignung*), ez a biztosítéki szerződés sokkal nagyobb szerepet játszik, hiszen ez hivatott pótolni a járulékos hiányát.

A biztosítéki szerződés tartalmát törvény nem határozza meg, az a jogalkalmazói gyakorlatban fejlődött ki és általában az alapul szolgáló jogügyletnek – a kölcsönszerződésnek – képezi egy részét. Az ingatlan tulajdonosa ebben a biztosítéki megállapodásban kötelezi magát arra, hogy a fizetési igény biztosítására Grundschuldot fog alapítani. Ez vezet át a harmadik jogviszonyhoz, a Grundschuld alapításhoz, amelyre speciális formai előírások irányadóak. Ennek elkülönítésére az alapul fekvő jogviszonytól szintén az *Abstraktionsprinzip* miatt van szükség, ez ugyanis megkövetel egy absztrakt dologi jogi rendelkező ügyletet (*Verfügungsgeschäft*), a kötelmi jogi kötelező ügylet mellett (*Verpflichtungsgeschäft*). Grundschuld esetében ez a dologi jogi ügylet a bejegyzési okirat kiállítása (*Grundschuldbestellung*). Bár a dologi jogi ügylet absztrakt, a jelzálogjog alapításának is kell, hogy legyen egy jogi

¹⁹ Westermann, Sachenrecht, 813. old.

oka, kauzája, amely azonban nem a kölcsönszerződésben, hanem a biztosítéki megállapodásban rejlik.²⁰

A biztosítéki szerződés jogi jelleg vitatott. *Westermann* szerint ez egy kétoldalúan kötelező atipikus szerződés.²¹ *Weber* ezzel szemben ezt egy egyoldalúan kötelező szerződésnek tekinti.²² Ezzel szemben fel lehet azonban azt hozni, hogy a biztosítéki megállapodás a biztosítékot kapó félre nézve is állapíthat meg kötelezettségeket, mint pl. hogy a Grundschild és a követelés kizárólag együttesen ruházhatóak át, illetve, hogy hogyan kell eljárnia a jogosultnak a jelzálogjog érvényesítése során.

A biztosítéki szerződésben foglalt kötelezettségek megsértése kártérítési igényt keletkeztet. Amennyiben tehát a biztosítékot nyújtó fél mégsem alapítja meg a jelzálogjogot, a BGB 280. § alapján kártérítésre kötelezhető.

Mint láttuk a biztosítéki szerződés tartalmát a törvény a Grundschild esetében sem határozza meg. A kialakult gyakorlat szerint azonban ez a megállapodás tartalmazza a jelzálogjog bejegyzésére vonatkozó igényt (ún. „*megszerzési igénynek*” is nevezik: *Verschaffungsanspruch*²³), a biztosítéki cél meghatározását, valamint a kielégítési jog gyakorlásának feltételeit. A biztosítéki célt mással nem lehet felcserélni, vagyis a Sicherungsgrundschild kizárólag hitelbiztosításra használható fel.²⁴ A biztosítéki cél meghatározása a Sicherungsgrundschild fiduciárius jellege miatt fontos. A fiduciárius jelleg azt jelenti, hogy a biztosítékot kapó fél jogait a biztosítékot nyújtóhoz kapcsolódó belső jogviszonyban kizárólag a biztosítéki cél keretében, azáltal korlátozottan gyakorolhatja. Ez a fiduciárius karakter a biztosítéki tulajdonátruházásnál és biztosítéki engedményezésnél is megfigyelhető,²⁵ ezeket közösen a biztosítéki Treuhand kategóriájába sorolják.

A biztosítéki cél pontos meghatározása azért is fontos, mert ebből származik az ún. visszaszolgáltatási igény (*Rückgewähranspruch*).²⁶ A biztosítéki cél meghatározására alapvetően kétféle megoldás alakult ki a gyakorlatban. Vagy egyetlen, illetve több, de pontosan meghatározott követeléshez kapcsolódik, vagy pedig ún. kiterjesztett biztosítéki szerződést (*erweiterte Sicherungsabrede*) kötnek a felek, és ennek alapján a Grundschild valamennyi jelenlegi és jövőbeli követelést biztosít, amely a felek közötti üzleti kapcsolatból származhat. Amennyiben tehát a bank és az adós közötti kapcsolatból származó valamennyi jelenlegi követelést biztosítanak a felek jelzálogjoggal, az az első esetkörbe, az

²⁰ *Westermann*, Sachenrecht, 810. old.

²¹ *Westermann*, Sachenrecht, 810. old.

²² *Weber*, Kreditsicherungsrecht, 278. old.

²³ *Westermann*, Sachenrecht, 810. old.

²⁴ *Wilhelm*, Sachenrecht, Rn 1740

²⁵ *Weber*, Kreditsicherungsrecht, 278. old.

²⁶ *Westermann*, Sachenrecht, 811. old.

egyszerű biztosítéki megállapodás kategóriájába tartozik. Ha azonban utalnak a jövőbeni követelésekre is, melyek pontos meghatározására a biztosítéki megállapodás megkötésekor még nem kerülhet sor, kiterjesztett biztosítéki szerződésről lesz szó. Kiterjesztett biztosítéki megállapodással harmadik személy által megszerzett, vagy utóbb megszerzendő követelések is biztosíthatóak, ennek azonban feltétele, hogy a biztosítékot nyújtó fél és a személyes adós ugyanaz a személy legyen.²⁷

A biztosítéki cél meghatározásából következik, hogy a biztosítéki szerződésben a biztosítandó követelést is meg kell határozni. Ez azért fontos, mert a biztosított követelés terjedelmén túlmenően a jelzálogjogot nem lehet igénybe venni, vagyis ezt meghaladó mértékben a jogosult nem kereshet kielégítést az ingatlanból. Bármilyen pénzkövetelés biztosítható Grundschuld által, a jövőbeni és feltételes követelések is. Az ingó kézizálogjog szabályaihoz képest különbség, hogy egy olyan követelés, amely utóbb pénzköveteléssé alakulhat át, nem lehet Grundschuld tárgya (a BGB 1204. §-a szerint kézizálogjognál erre van lehetőség). Vitatott, hogy azokra a követelésekre is kiterjed-e a jelzálogjog, amelyek az alapul fekvő jogviszony valamilyen rendellenessége (pl. a kölcsönszerződés megszegése) folytán az eredeti pénzkövetelés helyébe lépnek (pl. kártérítési igény, jogalap nélküli gazdagodási igény). Egy kiterjesztett biztosítéki megállapodás lefedi ezeket a másodlagos igényeket is, így mindenekelőtt a kölcsönszerződés érvénytelensége során fellépő gazdagodási igényt.²⁸ Ez az elv a bírói gyakorlatban következetesen érvényesül.²⁹ Azok a kártérítési és gazdagodási igények, amelyek az alapul fekvő jogviszonnyal semmilyen összefüggésben nem állnak, a biztosíték által sincsenek lefedve.³⁰

A biztosítéki Grundschuld rugalmas jellege a járulékos Hypothekhez képest abban is megnyilvánul, hogy ez lehetőséget biztosít a biztosított követelés cserélődésére is. Amennyiben ugyanis az eredetileg biztosított jogviszony megszűnt és ennek következtében életre kelt a visszaszolgáltatási igény, a biztosítékot nyújtó félnek lehetősége van arra, hogy a Grundschuld visszaszolgáltatása és ezáltal megszűnése helyett egy újabb követelést biztosítson ugyanazzal a jelzálogjoggal. Ez Hypothek

²⁷ *Clemente*, NJW 1983, 6. old., illetve v. *Westphalen*, ZIP 1984, 1. old.

²⁸ A BGB nem határoz meg külön speciális jogkövetkezményeket a szerződés érvénytelensége esetére, így a BGB 812. §-ában foglalt jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint lehet igényt érvényesíteni. Érdemes kiemelni, hogy a német jogban az alaptalan gazdagodás szabályát sokkal szélesebb körben alkalmazzák, mint a magyar jogban.

²⁹ *BGH* NJW 2004, 159. A határozat indokolásából: *„Eine Sicherungsabrede, die formlos und konkludent getroffen werden kann und die den Entschluss zum Abschluss des zu sichernden Vertrags entscheidend fördert, erfasst nämlich auch ohne entsprechende ausdrückliche Vereinbarung regelmäßig nicht nur die eigentlichen Erfüllungsansprüche, sondern auch diejenigen, die als typische Folgeansprüche für den Fall einer sich im Laufe der Vertragsabwicklung herausstellenden Unwirksamkeit der Erfüllungsansprüche entstehen. Nur bei Vorliegen besonderer Gründe, die ausnahmsweise gegen die Einbeziehung der Folgeansprüche in die Sicherungsvereinbarung sprechen könnten, kann etwas anderes gelten.“*

³⁰ *Westermann*, Sachenrecht, 813. old.

esetében a BGB 1180. §-a miatt nem lehetséges. Ennek a követeléscserének a feltétele viszont, hogy ezt az ún. újratőkésítést (*Revalutierung*) a biztosítéki szerződésnek le kell fednie, vagyis azt utóbb megfelelően módosítani kell.³¹ További feltétel, hogy a biztosítékot nyújtó fél ezzel a visszaszolgáltatási igénnyel szabadon rendelkezessen. Erre pl. akkor nem kerülhet sor, ha ezt az igényt korábban már engedményezte, vagy elzálogosította. Ilyen esetben az újratőkésítéshez szükség van a jogosult – vagyis az engedményes, zálogjogosult – beleegyezésére. Amennyiben az a követelés, amelyet a Grundschulddal utóbb akartak a felek biztosítani, mégsem jön létre, a biztosítéki cél nem válik elérhetővé, így az ingatlan tulajdonosa a BGB 812. §-a alapján a jelzálog jog visszaszolgáltatását kérheti.³²

A banki gyakorlatban a biztosítéki szerződést kiegészítik egy ún. absztrakt adósságígérettel (*abstraktes Schuldversprechen*: BGB 780. §), vagy adósság-elismeréssel (*abstraktes Schuldanerkenntnis*: BGB 781. §). Ez gyakorlatilag egy kiegészítő jellegű felelősség (adósság) átvállalás.³³ Ebben a nyilatkozatban az ingatlan tulajdonosa elismeri, hogy a hitelezőnek a tőkeösszeggel és a kamatokkal tartozik. Ennek az adósságígéretnek mindazonáltal meglehetősen kétséges a megítélése a jogirodalomban is.³⁴ Különösen problematikus ez a felelősség átvállalás abban az esetben, ha egy harmadik személy tartozását ismeri el a tulajdonos, vagyis, ha a tulajdonos és a biztosított követelés adósa nem ugyanaz a személy. Ebben az esetben felmerül a semmisség lehetősége is. Ezen kétségek ellenére az absztrakt adósságígéret évtizedek óta részét képezi a Grundschuldra vonatkozó szerződéses dokumentációnak.³⁵

Az absztrakt adósságígéret a gyakorlat számára azért ilyen fontos, mert ez szervesen kapcsolódik egy másik jogintézményhez, az azonnali bírósági végrehajtásra vonatkozó ún. alávetési nyilatkozathoz (*Unterwerfung unter die sofortige Zwangsvollstreckung*). Ez utóbbi azonban egy eljárásjogi jogintézmény, míg az absztrakt adósságígéret anyagi jogi. A kettő közötti különbségtétel elsősorban az eltérő elévülési idő miatt fontos.³⁶ Az alávetési nyilatkozat és az adósságígéret tehát a banki gyakorlatban szorosan kapcsolódik egymáshoz.³⁷ Mindkettőt rendszerint egyetlen közjegyzői okiratban foglalják. Az adósságígérettel a tulajdonos az egész vagyonára kiterjeszti a felelősség vállalást, amelyre – az alávetési nyilatkozat miatt – utóbb azonnali végrehajtás indítható. Ezáltal tehát a tulajdonos nemcsak az ingatlannal felel, hanem egész

³¹ Westermann, Sachenrecht, 813. old.

³² Westermann, Sachenrecht, 813. old.

³³ A német jog precízen megkülönbözteti egymástól a felelősség és az adósság kifejezéseket. Grundschuld esetében adósságról nem beszélnek, mert az a biztosított követeléshez kapcsolódó, kötelmi jogi kategória. Emiatt használják inkább a biztosítékot nyújtó és kapó fél kifejezéseket a hitelező és az adós helyett, mert ez utóbbiak ugyancsak a követeléshez kapcsolódnak.

³⁴ Westermann, Sachenrecht, 813. old., továbbá Hahn, ZIP 1996, 1236. old.

³⁵ Kolbenschlag, DnotZ 1965, 205. old.

³⁶ Az elévülés kérdéséhez a hitelbiztosítéki jogban lsd. Hohmann, WM 2004, 757. old. skk.

³⁷ BGH NJW 2004, 158. old. skk.

vagyonával, gyakorlatilag személyes adóssá válik. Az alávetési nyilatkozat tehát csupán a Grundschuld azonnal végrehajtását teszi lehetővé (*dologi alávetési klauzula*), az absztrakt adósságígéret által tud a hitelező a tulajdonos egész vagyonára végrehajtást indítani (*személyi alávetési klauzula*).³⁸

Az alávetési nyilatkozatot egyébként be kell jegyezni a telekkönyvbe (ZPO 800 § (1) bek. alapján).

2. 3. Az átruházás – a kifogások kérdése

A biztosított követeléstől való függetlensége miatt a Grundschuld önállóan is átruházás – engedményezés – tárgya lehet. Ezt Hypothek esetében a BGB 1153. §-a kizárja. Természetesen annak sincs akadály, hogy a Grundschuld és a követelés együttesen kerüljön átruházásra, a banki gyakorlatban ez is a megszokott forma. Az átruházás szabályai aszerint különböznek egymástól, hogy Brief-, vagy Buchgrundschuld engedményezésére kerül-e sor. Mindkét esetben érvényesül azonban az a szabály, hogy a követelés átruházását nem követi automatikusan (*ex lege*) a Grundschuld átruházása, amint arra a BGB 401. §-a alapján Hypothek esetében sor kerül. Emiatt fennáll a veszélye annak, hogy a jogosult a Grundschuldot és a biztosított követelést két különböző személyre ruházza át. Ez ellen a veszély ellen a kötelezett csak oly módon tud védekezni, hogy a felek a biztosítéki szerződésben abban állapodnak meg, hogy a hitelező a követelést és a jelzálogjogot kizárólag együttesen ruházhatja át és együttesen érvényesítheti.³⁹ Ebben az esetben nem áll fenn az ún. kétszeres teljesítés veszélye. Amennyiben a hitelező ezt a kötelezettségét megszegi, kártérítésre kötelezhető.

A nem jogosulttól való jóhiszemű megszerzés lehetőségét a BGB jelzálogjog esetén is elismeri. Ebből a szempontból is különböző szabályok vonatkoznak a Brief-, valamint a Buchgrundschuld jóhiszemű megszerzésére.

Külön vizsgálat tárgyát képezi a kifogások kérdése. A Hypothek esetén fennálló kifogások – mivel jellemzően a járulékosághoz kapcsolódó szabályokról van szó – biztosítéki Grundschuld esetén nem alkalmazhatóak. Az ingatlan tulajdonosát azáltal védik, hogy a biztosítéki szerződésből származó kifogásokat érvényesítheti úgy az eredeti hitelezővel, mind a Grundschuld (és a követelés) új megszerzőjével szemben. Ebből a szempontból a gyakorlat arra törekedett, hogy a

³⁸ Kümpel, WM 1978, 746 old.

³⁹ Weber, Kreditsicherungsrecht, 283. old.

tulajdonos ugyanolyan helyzetbe kerüljön, mint járulékos Hypothek esetén lenne. Probléma akkor merül fel, ha az új jogszerző nem válik a biztosítéki szerződés alanyává, mert ebben az esetben kérdéses lehet, hogy lehet-e vele szemben a biztosítéki szerződésből származó kifogásokat felhozni. Az is kérdéses, hogy ha az ingatlan feletti tulajdonjog alanya változik, akkor az új tulajdonost is megilletik-e ezek az kifogások. Amennyiben az új tulajdonos a biztosítéki megállapodás alanyává vált, akkor ez a joga biztosított.⁴⁰

A kétszeres teljesítés veszélye a tulajdonost nemcsak akkor fenyegeti, ha a Grundschild és a biztosított követelés külön-külön kerül átruházásra. Ez ugyanis akkor is fennáll, ha a biztosított követelés megszűnt, vagy egyáltalán nem is jött létre, miközben a Grundschild átruházásra került. Ebben az esetben a tulajdonos tartozás nélkül lenne köteles fizetni. Ez ellen a veszély ellen az a gyakorlat alakult ki, miszerint a hitelező kielégítési jogát kizárólag a biztosítéki cél elérése érdekében gyakorolhatja. Ennek alapján a hitelező nem érvényesítheti a jelzálogjogát, ha nincs fennálló követelése (*Einrede der Nichtvalutierung*). Ez a kifogás azonban kizárólag a biztosítéki szerződésen alapul, vagyis csak a felek közötti viszonyban érvényesül, harmadik személy felé azonban nem. Ez azt jelenti, hogy a tulajdonosnak teljesítenie kell és jogalap nélküli gazdagodás címén fordulhat az eredeti jogosulttal szembe.

2. 4. A Grundschild érvényesítése

A hiányzó járulékosság miatt a biztosított követelés megszűnése nincs közvetlen hatással a Grundschildra. A követelés megszűnése esetén két dolgot kell vizsgálni a jogkövetkezmények szempontjából. Jelentősége van egyrészt annak, hogy az ingatlan tulajdonosa és a követelés kötelezettje azonos személyek-e, illetve, hogy a fizetés a Grundschildra, vagy a követelésre történt.

Amennyiben a követelést a tulajdonos törleszti – aki azonban nem azonos a személyes adóssal -, a Grundschild átszáll rá. Ebben az esetben tulajdonosi Grundschild (*Eigentümergegrundschild*) jön létre. Amennyiben a hitelezőt a személyes adós elégíti ki, a követelés megszűnik. Ennek azonban nincs közvetlen hatása a Grundschildra. Ebben az esetben egy kötelmi igény keletkezik a tulajdonos – és nem a személyes adós – javára a biztosítéki szerződés alapján, a Grundschild visszaszolgáltatására (*Rückgewähranspruch*). Amennyiben a tulajdonos-adós a Grundschildra fizet, megszerzi azt mint tulajdonosi Grundschild. Amennyiben a tulajdonos, aki nem személyes adós, fizet a Grundschildra, a követelés

⁴⁰ Westermann, Sachenrecht, 815. old.

fennmarad. Kérdés azonban, hogy az így fennmaradó követelés a BGB 1143. §-a alapján automatikusan átszáll-e a tulajdonosra, vagy azt külön át kell rá ruházni. *Westermann* az ex lege átszállást tartja megfelelőbb megoldásnak.⁴¹

Amennyiben a biztosítéki cél megvalósult, vagy megvalósulása végérvényesen elmaradt, a tulajdonos javára a már említett kötelmi jogi igény, az ún. visszaszolgáltatási igény jön létre.⁴² Amennyiben tehát a Grundschuld bármilyen okból kifolyólag biztosítéki cél nélkülivé vált – mivel másra ezt a konstrukciót nem lehet felhasználni – a tulajdonos érvényesítheti a Grundschuld visszaszolgáltatására vonatkozó igényét. Ez az igény azonban csak akkor illeti meg őt, ha egyben ő volt a biztosítékot nyújtó fél is.⁴³

A visszaszolgáltatási igény alapján a tulajdonost választási jog illeti meg. A Grundschuld visszaszolgáltatása mellett igényelheti ugyanis azt is, hogy a jogosult mondjon le a jelzálogjogról, illetve, hogy az szűnjön meg. A visszaszolgáltatás esetén a tulajdonos szerzi meg a Grundschuldot, amely a továbbiakban mint tulajdonosi jelzálogjog áll fenn.⁴⁴ Lemondás esetén sem szűnik meg a Grundschuld, hiszen ez harmadik személy javára szól, vagyis egy új jogosult lép be a jogviszonyba. A visszaszolgáltatási igény azonban mindhárom esetben egy olyan kifogás, amely a Grundschuld érvényesítését megakadályozza. Ez a kötelmi jogi igény rendelkezés tárgya lehet, vagyis át lehet ruházni⁴⁵, el lehet zálogosítani,⁴⁶ illetve végrehajtási eljárás során lefoglalható.⁴⁷ A visszaszolgáltatási igény átruházása (engedményezése) ahhoz vezet, hogy ennek az igénynek a teljesítése – vagyis a Grundschuld visszaruházása - következtében nem jön létre tulajdonosi jelzálogjog, hiszen a visszaruházás jogosultja már nem a tulajdonos lesz. Különösen gyakori, hogy a rangsorban hátrébb álló hitelezők javára kerül sor a visszaszolgáltatási igény engedményezésére. Ennek oka az általános jelzálogjogi szabályokban rejlik. A hátrébb álló jogosultakat ugyanis a törvény alapján törlési igény illeti meg bizonyos esetekben (*Löschungsanspruch*). Ezt azonban a visszaszolgáltatási igény átruházása során nem tudják gyakorolni, így a saját jogi helyzetük megerősítése érdekében igénylik a visszaszolgáltatási igény engedményezését. Ezt a törlési igény megerősítése érdekében történő átruházásnak is nevezik (*Abtretung zur Verstärkung des Löschungsanspruch*).⁴⁸

⁴¹ *Westermann*, Sachenrecht, 822. old.

⁴² *Dempewolf*, NJW 1957, 1257. old.

⁴³ *Wilhelm*, Sachenrecht, Rn 1741

⁴⁴ *Weber*, Kreditsicherungsrecht, 286. old.

⁴⁵ *BGH* WM 1991, 723. old., továbbá *Dieckmann*, WM 1992, 1257. old. skk., *Eckelt*, WM 1980, 454. old. skk.

⁴⁶ A BGB 1273. §-a alapján, mint jogot.

⁴⁷ A ZPO 857. §-a alapján. Lsd. *Dempelwolf*, NJW 1959, 556. old.

⁴⁸ *Westermann*, Sachenrecht, 819. old.

Az engedményezés még egy másik következménnyel is jár: a tulajdonost eredetileg megillető választási jog is az engedményesre száll át.⁴⁹ Kérdés, hogy ez a visszaszolgáltatási igény, már az alapul fekvő, biztosított jogviszony megszűnése előtt is átruházható-e. *Baur* lehetségesnek tartja ezt.⁵⁰

A visszaszolgáltatási igény akkor is létrejön, ha a biztosítéki szerződés érvénytelen, ebben az esetben a BGB már idézett 812. §-án, vagyis a jogalap nélküli gazdagodás szabályain alapul ez az igény.⁵¹ Amennyiben a követelés még nem áll fenn, de az később érvényesen létrejöhet, visszaszolgáltatási igény nem keletkezik. Ha azonban a követelés utóbb sem tud már érvényesen létrejönni, akkor vagy a biztosítéki szerződés, vagy a BGB 812. §-a alapján fennáll ez az igény.⁵² A visszaszolgáltatási igény már létrejötte előtt – ún. előjegyzés (*Vormerkung*) formájában – bejegyeztethető a telekkönyvbe.⁵³

A Grundschuld érvényesítéséhez kapcsolódó kérdés a felmondás intézménye is. Az absztrakt jelleg miatt a biztosított követelés esedékessége nem hat ki a Grundschuldra, így törvény alapján nem válnak együtt esedékessé, mint a járulékos Hypothek. Egy ilyen típusú együttes esedékessé válásban a felek természetesen megállapodhatnak, erre a BGB 1193. § (2) bek. lehetőséget ad. Ilyen megállapodás hiányában a Grundschuldot fel kell mondani.

A Grundschuld érvényesítése a bírósági végrehajtás szabályai szerint zajlik. Ennek a ZPO – a német polgári perrendtartás, amely ezt a nemperes eljárást is szabályozza – 869. §-a két formáját ismeri: az árverési végrehajtást (*Zwangsvorsteigerung*) és végrehajtási vagyonkezelést (*Zwangsvverwaltung*). A felek a biztosítéki szerződésben ettől eltérő érvényesítési módban is megállapodhatnak, kiköthetik pl. a szabadkezü átruházást, vagy az elzálogosítást is.⁵⁴

2. 5. Tulajdonosi Grundschuld

Az ingatlant terhelő jelzálogjogok – a Hypothek és a Grundschuld – esetében a BGB 1177. §-a elismeri a tulajdonosi biztosítéki jog alakzatát. Ez egy lényeges eltérés pl. a kézízálogjoghoz képest. A tulajdonosi jelzálogjog egy olyan vagyoni értékjog a tulajdonos kezében, amely akár a

⁴⁹ *Lwowski*, Kreditsicherung, Rn 927

⁵⁰ *Baur*, Sachenrecht, 418. old.

⁵¹ *Wilhelm*, Sachenrecht, Rn 1741

⁵² *Lettl*, WM 2002, 788. old. skk., valamint *Weber*, Kreditsicherungsrecht, 287. old.

⁵³ *BGH NJW*, 1975, 1356. old.

⁵⁴ *Weber*, Kreditsicherungsrecht, 288. old.

követelés létrejötte előtt, akár utólagosan fennállhat.⁵⁵ Előzetesen a tulajdonos megfelelő nyilatkozata által jöhet ez a konstrukció létre. Létrejöhet azonban úgy is, hogy az eredetileg rendes Grundschuldként bejegyzett jog érvényesen mégsem jött létre. Ha megfelel a tulajdonosi Grundschuld feltételeinek, ilyen formában él tovább.⁵⁶

Az esetek többségében ezt Briefgrundschuldként hozzák létre⁵⁷, amelynek az az előnye, hogy kifelé nem jelenik meg, hogy a tulajdonos hitelt vett fel.⁵⁸ A hitelező számára is járhat előnyökkel ez a fajta rejtett hitelezés, hiszen személye nem jelenik meg a telekkönyvben, így nem válik megismerhetővé a konkurencia számára.⁵⁹

Ennek a konstrukciónak nem lebecsülendő gazdasági jelentősége is van, manapság ugyanis a legtöbb rövid-, illetve közepes futamidejű hitelt tulajdonosi Grundschuld útján biztosítanak.⁶⁰

A tulajdonosi jelzálogjog számos veszélyt rejt magában, mindenekelőtt a rangsorban hátrébb álló hitelezők számára. Talán ezzel is indokolható, hogy számos jogrendszerben – ilyen a magyar és az osztrák is – a ranghelyhez kapcsolódó jogintézményeket használják fel ugyanezeknek a gazdasági céloknak az elérésére és a tulajdonosi jelzálogjogot vagy egyáltalán nem, vagy csak nagyon szűk körben ismerik el. Ezeknek a veszélyeknek az elkerülése érdekében a BGB 1197. §-a is tartalmaz néhány korlátozást. Ennek megfelelően a tulajdonos ez alapján a joga alapján nem kezdeményezhet végrehajtási eljárást. A tulajdonosi jelzálogjog esetében a kamatok beszámítására sem kerülhet sor.⁶¹ Ezen korlátozásokat leszámítva azonban a tulajdonosi Grundschuldra is a rendes Grundschuld szabályait kell alkalmazni, így természetesen rendelkezés tárgya lehet.⁶²

III. Összefoglalás

A német Sicherungsgrundschuld szabályainak alaposabb megismerése több szempontból is fontos. Egyrészt meghatározó befolyást gyakorolt a magyar önálló zálogjog intézményének 1996-ban sorra került

⁵⁵ Baur, Sachenrecht, 423. old.

⁵⁶ Klee, NJW 1951, 579. old.

⁵⁷ Lsd. pl. BGH NJW 1975, 1356. old.

⁵⁸ Weber, Kreditsicherungsrecht, 289. old., ill. Westermann, Sachenrecht, 827. old.

⁵⁹ Wilhelm, Sachenrecht, Rn 1758

⁶⁰ Weber, Kreditsicherungsrecht, 289. old.

⁶¹ Bayer, AcP 189, 470. old. skk.

⁶² BGH NJW 1975, 1357. old.

megalkotására, másrészt a jelenleg is folyamatban lévő újraszabályozására. A polgári jogi kodifikáció során többféle elképzelés is felmerült az önálló zálogjog újraszabályozását illetően. Valószínűnek tűnik, hogy az a verzió kerül a Parlament elé, amely német mintára – bár messze nem ennyire részletesen – szabályozza a zálogjog absztrakt formáját.

A másik tényező, ami miatt a német Grundschuld szabályait érdemes behatóbban tanulmányozni, az az, hogy az egységes európai jelzálogjog (ún. *Eurohypothek*) koncepciója ezekre a szabályokra építkezik. Későbbi bevezetése során hasznosak lehetnek a német jogalkalmazói ismeretek.

Irodalomjegyzék

Monográfiák

Baur, Fritz: Lehrbuch des Sachenrechts, 15. Auflage, Verlag C.H. Beck München, 1989

Buchholz, Stefan: Abstraktionsprinzip und Immobilienrecht, Zur Geschichte der Auflassung und der Grundschuld, XIV. Ius Commune Sonderheft 8., 1978

Bülow, Peter: Recht der Kreditsicherheiten, 7. Auflage, C. F. Müller Juristischer Verlag Heidelberg, 2007

Lwowski, Hans-Jürgen: Das Recht der Kreditsicherung, 8. Auflage, Erich Schmidt Verlag Berlin, 2000

Nizsalovzsky Endre: Korlátolt dologi jogok, Tőkeszolgáltatásra irányuló önálló értékjogok (Telekadósság, kézizálogkölcson), Magyar Magánjog, Szerk.: Szladits Károly, Budapest, 1942

Schäfer, Achim: Grenzüberschreitende Kreditsicherung an Grundstücken, unter besonderer Berücksichtigung des deutschen und italienischen Rechts, Studien zum vergleichenden und internationalen Recht, Band 20., Peter Lang Verlag Frankfurt a. M., 1993

Weber, Hansjörg: Kreditsicherungsrecht, 8. Auflage, Verlag C.H. Beck München, 2006

Westermann, Harry: Sachenrecht, 7. Auflage, C.F. Müller Verlag Heidelberg, 1998

Wilhelm, Jan: Sachenrecht, 3. Auflage, De Gruyter Recht Verlag Berlin, 2007

Cikkek

Bodzási Balázs: Az absztrakt zálogjog előzménye a régi magyar magánjogban – A telekadósság és a telekadóslevél, Themis, 2006. december, 16-27. oldal

Eickmann, Dieter: Die fiduziarisch gegebene isolierte Grundschuld als Rangicherungsmittel, NJW 11/1981, S. 545-550

Hahn, Volker: Grundschuld und abstraktes Schuldversprechen, ZIP 29/1996, S. 1233-1238

Hohmann, Jörg: Verjährung und Kreditsicherung, WM 16/2004, S. 757-766

Klee, Hans-Joachim: Eigentümergrundschuld oder Fremgrundschuld, NJW 15/1951, S. 579-582

Kolbenschlag, Herbert: Grundschuld und Übernahme der persönlichen Haftung für den Grundschuldbetrag, DNotZ, 1965, S. 205-211

Kuder, Karen: Insolvenzfestigkeit revolvingender Kreditsicherheiten, WM 7/2008, S. 289-295

Kümpel, Siegfried: Persönliche Haftung und Vollstreckungsunterwerfung bei Grundpfandrechten und das AGB-Gesetz, WM 28/1978, S. 746-752

Lopau, Eberhard: Die Nichtakzessorietät der Grundschuld, JuS 9/1972, S. 502-506

Medicus, Dieter: Durchblick: Die Akzessorietät im Zivilrecht, JuS 10/1971, S. 497-504

Oehler, Wolfgang: Sicherungsgrundschuld – Folgen der Zahlung durch den Eigentümer, JuS 8/1989, S. 604-610

Longa Anna
Agrárjogi Tanszék
konzulens: Réti Mária

A hatályos nemzetközi szövetkezeti elvek a vonatkozó magyar szabályozásban

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Agrárjogi Tanszékének doktorandusz hallgatójaként az elmúlt fél évek során többször volt alkalmam a tanszék oktatási tevékenységében részt venni egy-egy szövetkezeti jogi szemináriumi óra vagy kiselőadás megtartásával. Ennek során több alkalommal szembesültem a hallgatók részéről olyan kérdésekkel, hogy valójában miben különbözik a szövetkezet a többi társasági formától, melyek azok a lényeges ismérvek, amelyek folytán a szövetkezet alkalmasabb bizonyos feladatok betöltésére, mint más gazdasági társaság (korlátolt felelősségű társaság, részvénytársaság) vagy más társulási forma (egyesület, polgári jogi társaság). Mivel tud többet adni vagy más jellegű szolgáltatást nyújtani tagjai számára egy agrár-marketing szövetkezet, vagy egy lakásszövetkezet, mint egy mezőgazdasági tevékenységet főtevékenységként folytató korlátolt felelősségű társaság vagy társasház?

A szövetkezeti specifikumok ismertetésénél azt tapasztaltam, hogy a konkrét gyakorlati példák ismertetése mellett újra és újra visszajutunk azokhoz az alapelvekhez, amelyek elméleti szakemberek munkássága és nemzetközi szervezetek⁶³ az egyes államok jogalkotását folyamatosan összegző, vizsgáló munkája eredményeként kristályosodtak ki elvi tételekké. Ezek az alapelvek a mai napig alapját képezik a nemzetközi és a magyar szövetkezeti szabályozásnak.

⁶³Így például az Egyesült Nemzetek Szervezete, a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége (továbbiakban: SZNSZ, angol elnevezése: International Co-operative Alliance) Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (továbbiakban: ILO, angol elnevezése: International Labour Organization)

I. Fogalmak tisztázása

Hatályos nemzetközi elvek

Dolgozatomban a *hatályos nemzetközi szövetkezeti elvek* összefoglaló megjelölés a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége⁶⁴ (továbbiakban: SZNSZ) 1995. szeptember 22-i Manchesteri kongresszusa⁶⁵ által elfogadott alapelveket jelenti. Az SZNSZ⁶⁶ folyamatosan, a mindenkori gazdasági és társadalmi igények és a nemzetközi szövetkezeti gyakorlat figyelembevételével definiálja az alapelveket, hiszen a szövetkezeti elveknek időtől és tértől független és változatlan felsorolása nem létezik⁶⁷. Először az 1934. szeptember 4-7. között megtartott londoni kongresszuson kerületek meghatározásra az alapvető elvek⁶⁸. A taxáció tíz elvet tartalmazott, amelyből hét „felvett elvként”⁶⁹ minősült, három további elv pedig fel nem vett elvként⁷⁰ került megjelölésre. Ezeket az elveket a szakirodalom rochdale-i elvekként tartja számon⁷¹. Az 1937-es párizsi kongresszuson a „felvett elvek” csoportosításra kerültek; az első négy elv kötelező elv lett, míg a fennmaradó három fakultatív elvként került rögzítésre⁷². Annak ellenére, hogy alapelvek taxációja nem történt, fontosnak tartom megemlíteni az 1966-os bécsi kongresszust, ahol az eddig gyakorlati szempontú elvmeghatározás helyett az elvek

⁶⁴ Internatinal Co-operative Alliance 1895-ben alakult angol és francia kezdeményezésre. Székhelye London. Budapesten 1904-ben és 2004-ben tartott kongresszust. <http://www.ica.coop>

⁶⁵ A kongresszus ezek mellett meghatározott egy szövetkezeti definíciót illetőleg megállapította a szövetkezeti alapértékek taxációját. Részletesebben: Dr. Réti Mária: Szövetkezeti jog Tanszéklet, Rejtjel Kiadó Budapest, 2002 21.o.

⁶⁶ Az SZNSZ kodifikációs tevékenysége mellett még számos más kísérlet történt a szövetkezetek működését meghatározó alapvető elvek megfogalmazására. Ezekről részletesebben: Ihrig Károly: A szövetkezetek a közgazdaságban: A szövetkezeti alapelvek 429- 464.o.; Nagy Ferencz: A szövetkezetek alapelve című akadémiai székfoglaló értekezésének III. részében az önszegély és a kölcsönösség elvét mint szövetkezeti jelszavakat elemzi.

⁶⁷ Dr. Réti Mária: i.m. 18.o.

⁶⁸ Az előterjesztést több évig tartó, alapos munka előzte meg. Az 1930-ban Bécsben megtartott kongresszuson a Nemzetközi Szövetség központi választmánya létrehozott egy bizottságot (továbbiakban: Bizottság), amelynek egyrésztől értékelnie kellett, hogy az angolok által kimunkált elvek miként érvényesülnek az egyes európai országok szövetkezeti szabályozásában, másrésztől meg kellett fogalmazni az érvényes és hatályos rendező elveket. A Bizottság tagjai között hazánkat dr. Balogh Elemér képviselte. A munka során a kérdőíves vizsgálati módszert alkalmazták, ami azt jelentette, hogy a különböző országok szövetkezeti intézményeihez kérdőíveket juttattak el, majd a beérkezett válaszokat több ülésen tárgyalták, amelyek munkájukról jelentéseket készítettek.

⁶⁹ Nyitott tagság, Demokratikus igazgatás, Visszatérítés a vásárlás arányában, Korlátozott tőkeamat, Politikai és vallási semlegesség, Kézpénzre eladás, Szövetkezeti továbbképzés előmozdítása

⁷⁰ Nem tagoknak árusítás tilalma, Önkéntes szövetkezés elve, Piaci áron történő árusítás

⁷¹ 1844. december 21-én 28 „érdemes takács” 28 font tőkével megalapította az első szövetkezetnek tekinthető társulást, a rochdale-i „Society of Equitable Pioneers”-t. A Rochdale-i szövetkezet még az 1834. évi Friendly Societies törvény alapján létesült, ami az egyesületeket szabályozta. A társulás alapszabálya, elvi határozatai, az összejövetelek jegyzőkönyvei több európai ország szövetkezeti szabályozásához szolgáltattak alapot.

⁷² Ez a csoportosítás azért lényeges, mert a kötelező elvek érvényesülése alapján dönthető el, hogy valamely társulás valódi szövetkezetnek minősül-e vagy sem. Dr. Réti Mária: i.m. 20.o.

absztraktabb, elméletibb jelleggel kerültek rögzítésre, illetve a stockholmi kongresszust, ahol elvek helyett alapértékek kerültek megfogalmazásra.

Szövetkezetekre vonatkozó magyar szabályozás

Szövetkezetekre vonatkozó magyar szabályozás területéről elsősorban a hatályos magyar szövetkezeti törvényre azaz a szövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvényre (továbbiakban Sztv.) koncentrálok. Emellett csak utalásszerűen foglalkozom a rendszerváltás utáni két magyar szövetkezeti törvénnyel⁷³, amelyek több mint egy évtizeden keresztül jogi kereteket jelentettek a Magyarországon működő szövetkezetek számára. Egyes alapelvek vizsgálatánál szükséges néhány olyan jogszabály elemzése, amelyek egyes szövetkezet típusokra tartalmaznak rendelkezéseket⁷⁴. Hazánk Európai Unióhoz való csatlakozásával a magyar joganyag részévé vált a Tanács 2003. július 22-én elfogadott 1435/2003/EK rendelete az európai szövetkezet (SCE) statútumáról és 2006. augusztus 18-án hatályba lépett a 2006. évi LXIX. törvény az európai szövetkezetről mely a rendelet magyarországi végrehajtását hivatott segíteni.

II. A szövetkezetekre vonatkozó magyar szabályozás vizsgálata a manchesteri elvek alapján

Dolgozatomban a hatályos joganyagot az egyes manchesteri elvek szerint csoportosítva fogom vizsgálni. Az egyes alapelvek megnevezése után a manchesteri kongresszus megfogalmazása⁷⁵ dőlt betűvel szerepel, majd ezt követően kitérek az adott elv „alapelvi előzményeire” azaz arra, hogy az adott elv a manchesteri kongresszus meghatározása előtt milyen formában jelent meg a szövetkezetekre vonatkozó szakirodalomban és az SZNSZ kodifikációs munkájában.

⁷³ Az 1992. évi I. törvény a szövetkezetről (ISztv.) és a 2000. évi CXLI. törvény az új szövetkezetekről (Usztv.).

⁷⁴ 1996. évi CXII. törvény a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról (a szövetkezeti hitelintézetekre vonatkozó rendelkezések), 2003. évi LX. törvény a biztosítókról és a biztosítási tevékenységről (a biztosító szövetkezetre vonatkozó rendelkezések), 2004. évi CXV. törvény a lakásszövetkezetekről, 123/2006. (V.19.) kormányrendelet a közoktatási intézmény tag részvételével működő iskolaszövetkezetekről, 124/2006. (V.19.) kormányrendelet a szövetkezet által létrehozott közösségi alapból nyújtott támogatásokra vonatkozó részletes szabályokról, 141/2006. (VI.29.) kormányrendelet a szociális szövetkezetekről

⁷⁵ Forrás: http://misc.meh.hu/binary/5561_sznszallasfoglasm_veidentitasrol.doc

Önkéntesség és nyitott tagság elve

A szövetkezetek önkéntes szervezetek, melyek nyitva állnak – nemi, társadalmi, faji, politikai, vagy vallási megkülönböztetés nélkül – mindenki számára, akinek hasznára lehetnek szolgáltatásai és aki elfogadja a tagsággal járó felelősséget.

A manchester-i kongresszus taxációjában elsőként rögzített elv, az önkéntesség és nyitott tagság tétele két, már a 1934-es londoni kongresszus taxációjában meghatározott elvből tevődik össze; a felvett elvek között szereplő *nyitott tagság* elvéből és a fel nem vett elvek között helyet kapott *önkéntesség* vagy *önkéntes szövetkezés* elvéből.

A *nyitott tagság elve* már az első szövetkezet alapszabályában megjelent. A rochdale-i alapszabály 13. pontja szerint új tag felvételéhez csupán két tag ajánlása és a vezetőség többségének beleegyezése kellett. A német és az osztrák szövetkezeti törvények a szövetkezet fogalmi alkotóelemévé teszik a le nem zárt taglétszámot. A Kereskedelmi Törvény 223.§-a, Nagy Ferenc 1904. évi törvényjavaslata és Kuncz Ödön 1926. és 1934. évi⁷⁶ tervezetei szerint a szövetkezet „meg nem határozott számú tagokból álló” társaság⁷⁷. A gazdasági ésszerűség követelményére figyelemmel azonban az elvnek lehetnek korlátai. Ilyen korlát lehet a bizonyos szakképzettség meglétének előírása vagy a helybenlakás követelménye.

Az elv *expressis verbis* kimondva megjelent már az 1992. évi I. törvény 42. § (1) bekezdésében is. A 2000. évi jogszabály – a ma hatályos rendelkezésekhez hasonlóan – 3.§-ában a szövetkezet definíciójában rögzítette az elvet, majd a tag és a szövetkezet közötti jogviszony szabályozásánál lehetővé tette az elv korlátozásának lehetőségét a szövetkezet részéről⁷⁸.

⁷⁶ Kuncz Ödön: Törvénytervezet a szövetkezetekről, Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége Könyvtára 2. szám, Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége Budapest, 1934

⁷⁷ Kuncz Ödön: A rochdale-i elvek és a szövetkezet jogi fogalmának körülírása 11.o. Kuncz Ödönnek ebben a tanulmányában olvashatunk először magyarul az első szövetkezet működéséről, alapelveiről és az 1937-es párizsi SZNSZ kongresszus eredményeiről. A tanulmány megtalálható az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi kara Agrárjogi Tanszékén.

⁷⁸ A törvény két egymást követő szabálya ellentmondásba is került egymással, mivel 46.§ (2) bekezdése szerint: „Az alapszabály meghatározhatja a szövetkezet alapítása céljából következő azon ismérveket, amelyeket a tagfelvételi kérelmek elbírálása során irányadóak.” Ezzel szemben a 47.§ (3) bekezdése így rendelkezett: „A tagfelvételi kérelmet csak abban az esetben lehet elutasítani, ha a tag nem felel meg az e törvényben meghatározott feltételeknek.” Mindezekből az következne a jogszabály betű szerinti értelmezésével, hogy a szövetkezetbe lépni kívánó tagnak elég a törvény vele szemben támasztott feltételeinek eleget tennie, az alapszabályban foglalt feltételeknek való megfelelés nem feltétele a tagsági jogviszony létrejöttének.

A hatályos magyar szabályozásban az elv mint a szövetkezet fogalmi ismérve jelenik meg, hiszen a törvényalkotó a 2006. évi X. törvény 7.§-ban⁷⁹ a szövetkezetet a nyitott tagság elvei szerint működő szervezetként határozza meg. Az elv érvényesülésének korlátozását teszi lehetővé a jogalkotó törvény IV. fejezetében, a szövetkezeti tagsági jogviszony szabályozásánál. A 42.§ (2) bekezdése szerint az alapszabály meghatározhatja a szövetkezet céljából következő azon ismérveket, amelyek a tagfelvételi kérelmek elbírálása során irányadók, a 43.§ (1) bekezdésének b, pontja lehetővé teszi a tagfelvétel törvényben szabályozott feltételeinek megléte mellett annak vizsgálatát is, hogy a kérelmező képes-e részt venni a szövetkezet tevékenységében. Ezzel a jogalkotó lehetővé teszi a szövetkezet számára, hogy leendő tagjai kiválasztásakor többletfeltételeket szabjon és azok meglétét a tagfelvételi eljárás során ellenőrizze.

A 2006. évi X. törvényen kívül számos más jogszabályban találunk olyan szövetkezetekre vonatkozó rendelkezéseket, amelyek a tagsági jogviszony létesítését meghatározott feltételekhez kötik. Ezek a feltételek általában az adott szövetkezettípus sajátosságaiból adódnak. Például szolgálhat erre az iskolaszövetkezetről szóló kormányrendeletnek a társulat tagságának összetételére vonatkozó szabálya⁸⁰, a szabályozásban több helyen is előforduló jogi személy tagok arányára vonatkozó korlátozások⁸¹ vagy akár a biztosítókról és biztosítási tevékenységről szóló törvény azon szabálya, mely részjegy névértékét tízezer forintban határozza meg⁸². Összeségében tehát megállapítható, hogy a *nyitott tagság elve* megjelenik a magyar szabályozásban, de nem érvényesül abszolút módon, mivel a tagsági jogviszony létesítéséhez a jogszabályok és a szövetkezet tagjai is megállapíthatnak feltételeket ám ezek nem lehetnek diszkriminatívak és nem sérthetik az egyenlő bánásmód követelményét⁸³.

A nyitott tagság elvéhez kapcsolódik a szövetkezet, mint társas vállalkozás egyik alapvető jellegzetessége, a szövetkezet tőkéjének automatikusan változó volta. Ez azt jelenti, hogy míg egy gazdasági társaság esetében a társaság tőkéjének összetétele a tagok személyének

⁷⁹ A szövetkezet az alapszabályban meghatározott összegű részjegytőkével alapított, a nyitott tagság és a változó tőke elvei szerint működő, jogi személyiséggel rendelkező szervezet, amelynek célja a tagjai gazdasági, valamint más társadalmi (kulturális, oktatási, szociális, egészségügyi) szükségletei kielégítésnek elősegítése.

⁸⁰ A 123/2006. (V.19.) Korm. rendelet a közoktatási intézmény tag részvételével működő iskolaszövetkezetekről 3. § (1) bekezdése szerint az iskolaszövetkezet alapítója és tagja az lehet, aki az adott közoktatási intézménnyel tanulói vagy kollégiumi tagsági jogviszonyban áll, illetve az adott közoktatási intézménnyel munkaviszonyt, közalkalmazotti jogviszonyt (a továbbiakban együtt: foglalkoztatási jogviszony) létesített, továbbá az, akinek a gyermeke - beleértve az örökbe fogadott és a nevelt gyermeket - az adott közoktatási intézménnyel tanulói, kollégiumi tagsági jogviszonyban áll.

⁸¹ Szövetkezeti hitelintézet esetében: 1996. évi CXII. törvény a hitelintézetekről és pénzügyi vállalkozásokról 216.§ (2) bekezdés; Szociális szövetkezetek esetében: Sztv. 10.§ (4) bekezdés; Iskolaszövetkezetek esetében: Sztv. 10.§ (1) bekezdés 2. mondat

⁸² 2003. évi LX. törvény 14.§ (1) bekezdés

⁸³ Sztv. 42.§ (3) bekezdés

megváltozásával, a társasági vagyoni részesedés, vagyoni hányad átruházásával nem feltétlenül változik meg, szövetkezet esetében a tagváltozás mindig szükségszerűen együtt jár a szövetkezet tőkéjének megváltozásával, mivel a belépő tag a szövetkezet részére vagyoni hozzájárulást köteles teljesíteni, a kilépő taggal pedig a szövetkezetnek el kell számolnia. A szövetkezet tőkéjének változó voltára vonatkozó alaptételt, bár nemzetközi szinten nem került alapelveként rögzítésre, a szövetkezet fogalmi meghatározásának elemeként tartalmazza a törvény 7.§-a. A tagsági jogviszony megszűnése esetén történő elszámolásra vonatkozó szabály a törvény 51.§ (3) bekezdésében található.

Bár az *önkéntes szövetkezés elve* nem szerepelt *expressis verbis* a rochdale-i alapszabályban a londoni kongresszus a fel nem vett elvek között sorolta fel azt, hiszen valószínűleg a rochdale-i alapszabály azért nem tesz róla említést mert az akkori tagoknak természetes volt, hogy a szövetkezők politikailag a teljes körű szabadság légkörét élvezhették. A rochdale-i elveket megállapító londoni kongresszus időszakában azonban már egyre több olyan diktatórikus államalakulat jelent meg, amelyek polgáraik szabadságát azáltal is korlátozni kívánták, hogy bizonyos gazdasági formációkba való szerveződést jogi és adminisztratív eszközökkel korlátozták, bizonyos formációkba való tagságot viszont kötelezővé tettek. Magyarországon a második világháborút követő időszakban a már meglévő szövetkezetek felett az állami ellenőrzés egyre erőteljesebbé vált, és a termelés egyes szektoraiban szövetkezeten kívüli lét lehetetlenné tételével próbálták rávenni a kívülmaradókat a szövetkezetben való részvételre. A rendszerváltás után ezért is volt szükséges az Alkotmány 12.§-ban rögzíteni a szövetkezetek önkéntes társuláson alapuló voltát és ebből az alkotmányos rendelkezésből indul ki a jogalkotó a 2006. évi X. törvény preambulumának szövegezésénél is⁸⁴.

Demokratikus tagi ellenőrzés

A szövetkezetek a tagok által ellenőrzött demokratikus szervezetek, a tagok tevékenyen résztvesznek a vezetés és a döntéshozás folyamatában. Férfiak és nők választott képviselőként, a tagságnak felelősek. Az elsődleges szövetkezetekben a tagok egyenlő szavazati jogokat élveznek (egy tag-egy szavazat) és a más szinten működő szövetkezetek is demokratikusan szerveződnek.

⁸⁴ Az Országgyűlés kiindulva az Alkotmány 12.§-ából, amely szerint az állam támogatja az *önkéntes társuláson* alapuló szövetkezeteket

A *demokratikus tagi ellenőrzés* két módon érvényesül a szövetkezet működésében. Egyrészt a szövetkezet tevékenységét a tagok által választott szervek (igazgatóság, ügyvezető elnök, felügyelőbizottság) irányítják és ellenőrzik. A tagi ellenőrző-irányító tevékenység ezen formája megjelent már az eredeti rochdale-i alapszabály 2. és 5. pontjában, amely rögzítette a vezetőség közgyűlés általi választását és a közgyűlés éves összehívását. Ezek a szabályok azonban nem jelentették a szövetkezet különlegességét. Kuncz Ödön szerint „ugyanezek a demokratikus jellemző vonások (legfőbb szerv a közgyűlés, amely választja a vezetőket; a többségi elv; a tagok egyenlősége stb.) megtalálhatók minden egyesületnél és a részvénytársaságnál is.”⁸⁵

Az alapelv ebben a vonatkozásban teljes mértékben érvényre jut a hatályos magyar szabályozásban a szövetkezet önkormányzati szerveire vonatkozó rendelkezéseknél, hiszen a vezető tisztségviselők, a felügyelőbizottság és a könyvvizsgáló megválasztása, visszahívása, tiszteletdíjuk illetve díjazásuk megállapítása a szövetkezet közgyűlésnek hatáskörébe tartozik⁸⁶, amely a tagok összességéből áll⁸⁷. A demokratikus tagi ellenőrzés garanciáit biztosítja a tagok közgyűlési jegyzőkönyvbe való betekintési joga⁸⁸, az igazgatóság⁸⁹ és a felügyelő bizottság⁹⁰ közgyűlésnek való beszámolási kötelezettsége.

A demokratikus tagi ellenőrzés érvényesülésének másik módja a szavazati jog sajátos kapcsolódása a szövetkezeti tagsági jogviszonyhoz. A tőkeegyesítő társaságok esetében a szavazati jog mértéke az adott tag társasági részesedéséhez kapcsolódik. Szövetkezet esetében a tagok a teljesített vagyoni hozzájárulás mértékétől függetlenül egy szavazattal rendelkeznek. Az eredeti rochdale-i alapszabály még nem tartalmazta *expressis verbis* kimondva az „egy tag egy szavazat” tételt, ennek kifejezett említése csak az 1845. évi alapszabály módosítással került bele a szövetkezet létesítő okiratába. Mégis, a szövetkezeti teoretikusok⁹¹ ezt tartották az alapelv lényegének, hiszen ez juttatja kifejezésre a legmarkánsabban a szövetkezetet a többi gazdasági társaságtól elkülönítő azon ismérvtől, amely szerint a szövetkezet esetében a szavazati jog független a vagyoni hozzájárulás mértékétől.

A jelenleg hatályos magyar szabályozás olyan főszabályként tartalmazza az egy tag-egy szavazat elvét,⁹² amely alól nem enged

⁸⁵ Kuncz Ödön: i.m. 15.o.

⁸⁶ Sztv. 20.§ (2) bekezdés b,-c,

⁸⁷ Sztv. 20.§ (1) bekezdés

⁸⁸ Sztv. 26.§ (4) bekezdés

⁸⁹ Sztv. 36.§ (4) bekezdés

⁹⁰ Sztv. 39.§ (4) bekezdés

⁹¹ Henry May, Holyoake Kuncz Ödön: i.m. 15-16.o.

⁹² Sztv. 23.§ (1) bekezdés utolsó mondata

kivételt, még a befektető tagok⁹³ esetében sem. A tagoknak biztosított azonos irányítási-ellenőrzési jogosultság megerősítést nyer a tagsági jogviszony tartalmát szabályozó rendelkezések között is.⁹⁴

A demokratikus tagi ellenőrzés alapelve a londoni kongresszus taxációjában *demokratikus igazgatás* elveként szerepelt. A szakirodalomban egyes álláspontok szerint⁹⁵ az alapelv elnevezésének megváltoztatására magyarázatául szolgálhat a másodlagos szövetkezetek⁹⁶ megjelenése és elterjedése. A másodlagos szövetkezetek tagszövetkezeteinek különböző taglétszáma miatt méltánytalan lenne a nagyobb taglétszámmal belépő szövetkezetekkel szemben, ha ugyanúgy egy szavazat illetné meg őket, mint a kis taglétszámmal belépő szövetkezeteket. Lényegében tehát nem változott az alapelv, hiszen a tagok döntési jogkörét nem korlátozta, sőt a nagyobb taglétszámmal belépő szövetkezetek tagjai számára az alapelv megelőző értelmezése lett volna korlátozó.⁹⁷

A hatályos magyar szövetkezeti törvény lehetővé teszi másodlagos szövetkezet alapítást és működést,⁹⁸ de ezen szövetkezetek esetében sem vezeti be a szakirodalomban „többes szavazati jog” -ként említett⁹⁹ jogintézményét, amely lehetővé teszi, hogy az egyes tagok számára az eltérő mértékű szavazati jog meghatározását. Ha a többes szavazati jog intézménye nem is jelenik meg a szövetkezetek működéséről általánosan rendelkező 2006. évi X. törvényben, de már megtalálható a magyar szabályozásban. Az egyik ilyen kivételt a lakásszövetkezetekről szóló 2004. évi CXV. törvény tartalmazza 18.§-ának (4) bekezdésében. A rendelkezés igen szűkkörű; a lakásszövetkezet egy speciális típusa, az üdülőszövetkezet nem természetes személy tagjainak többes szavazati jogára vonatkozik, egy meghatározott kérdéskörben¹⁰⁰ (gazdálkodást érintő kérdések). Az üdülőszövetkezet speciális jellegére és a többes szavazati joggal érintettek szűk körére tekintettel ezt a rendelkezést nem nevezhetjük az általános elv áttörésének. A másik jogszabály, amelyben megjelenik a többes szavazati jog intézménye a Tanács 1435/2003/EK rendelete az európai szövetkezetekről, ami hazánk uniós csatlakozásával a magyar jogrendszer részét képezi.

⁹³ A 2006. évi X. törvénnyel bevezetésre került tagi státus, ami abban különbözik a rendes tagi státustól, hogy a befektető tag tőkét visz be a szövetkezetbe és ezért személyes közreműködésre nem kötelezhető. A szövetkezet eredményéből a befektető tag részjegye összege arányában részesedik. 60.§ (6) bekezdés

⁹⁴ Sztv. 46.§ (2) bekezdés

⁹⁵ Kispál-Vitai Zsuzsanna: Szövetkezet vagy részvénytársaság? *Gazdálkodás* 1999/3 60.o.

⁹⁶ Másodlagos szövetkezet: kizárólag szövetkezet részvételével alapítható és működtethető szövetkezet.

⁹⁷ Kispál-Vitai Zsuzsanna: i.m. 60.o.

⁹⁸ Sztv. 10.§ (3) bekezdés

⁹⁹ Dr. Réti Mária: i.m. 20.o.

¹⁰⁰ Az időleges üdülőhasználat jogával rendelkező minden természetes személy tagot – a használat joga mértékétől függetlenül – a közgyűlésen egy-egy szavazat illet meg. A nem természetes személy tag minden olyan üdülőegység után, amelynek egész évi használatára jogot szerzett, a gazdálkodást érintő kérdésekben egy-egy szavazattal rendelkezik.

Tagok gazdasági részvétele

A tagok igazságosan járulnak hozzá a szövetkezetük vagyonához és azt demokratikusan ellenőrzik. Rendszerint a szövetkezet tőkéjének legalább egy része a szövetkezet közös tulajdonát képezi. A tagság feltételeként előírt nagyságú jegyzett tőke után – ha erre egyáltalán sor kerül – a tagok általában korlátozott mértékű ellenszolgáltatásban részesülnek. A többletet az alábbi célok bármelyikére fordítják:

- *szövetkezetük fejlesztésére, lehetőség szerint tartalék-alapok képzésével, aminek legalább egy része oszthatatlan;*
- *a tagok részesedésére, a szövetkezettel bonyolított közreműködésük arányában;*
- *és más, a tagság által jóváhagyott tevékenységekre.*

Az alapelv manchesteri kongresszus általi megfogalmazása igen fontos a szövetkezeti fejlődés szempontjából, hiszen az új alaptétel megjelenése mellett két igen lényeges, a szövetkezetet a tőkeegyesítő gazdasági formációktól megkülönböztető alapelv került ki a taxációból. Ezek a *visszatérítés a vásárlás arányában* és a *korlátozott tőkekamat* eleve. A két elv egymás reflexiójaként szövetkezet gazdasági lényegét jeleníti meg. A szövetkezet gazdasági lényege tagjai szempontjából, hogy a tagok a társulattól kétféle jogcímen jogosultak vagyoni előny realizálására¹⁰¹. A két jogcím közül az egyik az, amikor a tag személyes közreműködésének arányában részesül vagyoni előnyben a visszatérítés a vásárlás arányában elv¹⁰² alapján azaz olyan arányban/mértékben kap a tag a nyereségből, amilyen arányban személyesen közreműködött. A visszatérítés mértéke ezen a módon korlátlan. Az elvet a rochdale-i alapszabály 22. pontjában formulázta meg Ch. Howarth. Az elv jelentőségét hangsúlyozzák az elméleti szakemberek (Henry May, Lavergne, Müller-Erzbach, Fassbender), Ihrig Károly egyenesen a „szövetkezetnek a részvénytársasággal és más nyereségszerzésre alakult vállalatokkal szemben legjellemzőbb tulajdonságaként” definiálja és érvényre juttatja a magyar szövetkezeti jogalkotás – a későbbiekben elemzésre kerülő korlátozott tőkekamat elvével együtt - is kezdetektől fogva¹⁰³.

A jelenleg hatályos magyar szabályozásban a személyes közreműködés továbbra is megmaradt tagi kötelezettségként, a 47.§ a, pontjában a tag

¹⁰¹ Ezt a kettős vagyoni előny realizálási módot az első szövetkezetről Rochdale plan-nak nevezi a szakirodalom.

¹⁰² Az elv elnevezése onnan származik, hogy a rochdale-i szövetkezet fogyasztási szövetkezet volt, ahol a tagok személyes közreműködése a vásárlás volt.

¹⁰³ A gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről szóló 1898. évi XXIII. törvény 9.§-a kifejezetten rögzíti a korlátozott osztalék elvét. Nagy Ferenc és Kuncz Ödön szövetkezetekről szóló tervezetei ugyancsak tartalmazzák ezt az elvet. A visszatérítés elve megjelent a szövetkezetekről szóló 1992. évi I. törvény 61.§ (2) bekezdésében és az új szövetkezetekről szóló 2000. évi CXLI. törvény 58.§ (2) bekezdésében is.

alapvető kötelezettségei között említi¹⁰⁴, a törvény szövetkezeti tagsági jogviszonyra vonatkozó fejezetében a jogalkotó külön címben¹⁰⁵ helyezi el a személyes közreműködésre vonatkozó rendelkezéseket. A jogszabály példálózó jelleggel sorolja fel a személyes közreműködés lehetséges formáit¹⁰⁶, de mivel ezek rendkívül sokfélék lehetnek a személyes közreműködés módozatainak meghatározást a jogalkotó az alapszabályra bízta¹⁰⁷. A törvény 48.§ (2) bekezdése szerint az igazgatóság kötelezettsége külön tagsági megállapodásokban konkretizálni az egyes tagok kötelezettségeit.

A befektető tagi státus bevezetésével a jogalkotó megteremti annak lehetőségét, hogy a befektető tag személyes közreműködés vállalása nélkül¹⁰⁸ vagyoni hozzájárulás teljesítésével vegyen részt a szövetkezet gazdasági tevékenységében és befektetői részjegye arányában részesüljön a szövetkezet tevékenységéből származó adózás utáni eredményből.

A korlátozott tőkekamat elve¹⁰⁹ a visszatérítés a vásárlás arányában elv reflexeként is értelmezett alaptétel a rochdale-i társulás alapszabályának 22. pontja azon rendelkezéséből kristályosodott önálló elvvé, mely az évi kamatot az üzletrész 3-5%-ában állapította meg.¹¹⁰ Ezt értelmezték úgy az elméleti szakemberek¹¹¹, hogy a szövetkezetnél a tőke másodrendű és csak mérsékelt kamatot érdemel. Ez a második jogcím, amelyen keresztül a tag vagyoni előnyhöz juthat a szövetkezetből. Az elv *expressis verbis* megjelenik a magyar törvényi szabályozásban a vagyoni hozzájárulásra vonatkozó szabályoknál¹¹² és a szövetkezet adózott eredményének felosztásra vonatkozó szabályok között.¹¹³

¹⁰⁴ A tag alapvető kötelezettsége, hogyvállalásának megfelelően részt vegyen a szövetkezetnek és szerveinek a tevékenységében.

¹⁰⁵ Személyes közreműködés és munkavégzés a szövetkezetben

¹⁰⁶ termelés, termékek feldolgozása, értékesítésre előkészítés, értékesítés, fogyasztás vagy egyéb tevékenység.

¹⁰⁷ Sztv. 56.§ (1) bekezdés

¹⁰⁸ Sztv. 60.§ (7) bekezdés b,

¹⁰⁹ Kuncz Ödön tanulmányában kritikai elemzés alá vonja az elv megnevezését, melynek során megállapítja, hogy azt helyesebb lenne korlátozott osztalék elveként megfogalmazni, mivel a szövetkezet a részvénytársasághoz hasonlóan tagjainak nem biztosíthat kamatot, csak osztalékot. A szövetkezet gazdasági lényegéhez hozzátartozik ugyanis, hogy a tag által a társaság rendelkezésére bocsátott vagyoni szolgáltatás után a szövetkezet korlátozott mértékben vagyoni előnyt biztosít. Kuncz Ödön: i.m. 18.o.

¹¹⁰ Kuncz Ödön: i.m. 17.o.

¹¹¹ Henry May Kuncz Ödön: i.m. 17-18.o.

¹¹² Sztv.51.§ (4) bekezdés

¹¹³ Sztv. 59.§ (2) bekezdés d, pont

Az autonómia és függetlenség elve

A szövetkezetek a tagok által ellenőrzött autonóm, önfenntartó szervezetek. Amennyiben megállapodást kötnek más szervezetekkel, beleértve a Kormány hatáskörébe tartozókat is, vagy külső tőkeforrásokat használnak fel: mindezt csak olyan feltételek mellett tehetik, hogy egyidejűleg biztosítják a demokratikus tagi ellenőrzését és a szövetkezeti autonómia fenntartását.

Az alapelv általánosabb megfogalmazása a londoni kongresszus által megfogalmazott *politikai és vallási semlegesség* alaptételének. Az elv eredetileg nem szerepelt a rochdale-i társulás alapszabályában¹¹⁴, azonban hamar megjelent a szövetkezettel foglalkozó elméleti szakemberek írásaiban¹¹⁵.

Az alapelv jelen formájában egyrészt kifejezi a szövetkezet, mint társulás autonómiáját, önkéntes alapon szerveződő és önkormányzati elv alapján működő mivoltát. A hatályos szabályozásban a szövetkezet autonómiáját a törvényalkotó a jogforrási hierarchia legmagasabb szintjén, az Alkotmányban kívánta biztosítani annak kimondásával, hogy „az állam ... elismeri a szövetkezetek önállóságát.” Ezekre az alkotmányos alapokra hivatkozik a 2006. évi X. törvény preambuluma is.

Az alapelv második eleme a *függetlenség*, ami egyrészt a szövetkezet államtól, állami szervektől való függetlenségét jelenti. Az állam és hatóságai az igen szűk körű és más gazdálkodó szervezetek esetében is fennálló törvényességi felügyeleti jogkörükön túl más módon nem avatkozhat be közvetlenül a szövetkezet működésébe¹¹⁶. Ugyanakkor több nemzetközi dokumentum¹¹⁷ fogalmaz meg olyan ajánlásokat az államok kormányainak, államfőinek címezve, amelyekben arra kérik az állami

¹¹⁴ Ennek oka az lehetett, hogy az elv akkor és ott a szövetkezet vezetői és tagjai számára magától értetődő volt.

¹¹⁵ Legrészletesebb kifejtését Fassbendernél találjuk, aki a német szövetkezeti szabályozás egyik nagy teoretikusáról, F. W. Raiffeisenről szóló életrajzában már 1902-ben megkísérli összefoglalni a szövetkezetekre vonatkozó fő elveket. Felsorolásában két elv is szerepel a politikai és vallási semlegesség-ként meghatározott alaptételhez hasonló tartalommal. A 4. pont szerint valamennyi szövetkezetnek kerülnie kell a politikai pártoktól való függést, a 12. pont szerint pedig a szövetkezetnek nem lehet feladata, hogy felekezeti vagy politikai célokat ápoljon, ezért kerülni kell a szövetkezet ilyen célokra való felhasználását, valamint ki kell zárni a szövetkezet tárgyalásaiból a politikai természetű kérdések megvitatását. Ez azonban nem jelenti az etikai bázis közömbösségét, a szövetkezetnek hivatása olyan egyetemes értékek ápolása, mint a felebaráti szeretet és a polgári erények.

¹¹⁶ Sztv. 17.§ A törvényességi felügyeleti eljárás részletes szabályait a cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény határozza meg.

¹¹⁷ Egyesült Nemzetek Szervezete 56. közgyűlése 88. Plenáris Ülésének „A szövetkezetek szerepe a társadalmi fejlődésben” című határozata, Nemzetközi Munkaügyi Szervezet 2002. június 20-án elfogadott 193. számú ajánlása „A szövetkezet támogatásáról”

vezetőket, hogy intézkedéseikkel teremtsenek minél kedvezőbb feltételeket a szövetkezetek alapításához, működéséhez.

A szövetkezeteknek függetlenségüket azonban nemcsak az állammal szemben kell megőrizniük, hanem minden más olyan szervezettel szemben, amellyel kapcsolatba kerülnek, megállapodásokat, ügyleteket kötnek, esetleg hitelszerződés vagy más finanszírozási megállapodás keretében veszik igénybe pénzügyi támogatásukat. A Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége taxációiban több olyan alapelv is volt, amely a szövetkezetek anyagi-pénzügyi függetlenségét biztosították az ügyletkötések során. Ilyen volt például a *készpénzre eladás alapelve*, amelyet a londoni kongresszus a felvett elvek közé sorolt. Az alaptételt, az előzőekben ismertetett politikai és vallási semlegesség elvéhez hasonlóan nem tartalmazza expressis verbis a rochdale-i alapszabály, de annak 21. pontjából egyértelműen következik¹¹⁸, hogy a társulás céljai közé tartozott a hitel és a kölcsön minden formájának „kikapcsolása” a szövetkezet életéből. Azt azonban már a korszak szövetkezeti teoretikusai¹¹⁹ is elismerték, hogy az elvet kötelezővé tenni igen nehezen lehet, hiszen a szövetkezetek már akkor is folyamatosan küszködtek a tőkehiány és alulfinanszírozottság problémájával. A másik, a szövetkezetek gazdasági függetlenségét biztosító alapelv a londoni kongresszus fel nem vett elvei között szereplő *nem tagoknak árusítás tilalma*¹²⁰ alapelv volt, amely főszabályként a szövetkezeteknek csak a tagjaikkal való ügyletkötést tette lehetővé¹²¹. A szabály áttörését a tőkegyűjtés lehetősége mellett az ügyletkötés szabadságának általános kereskedelmi jogi alapelve¹²² is indokolta, hiszen a szövetkezet az 1945 előtti magyar szabályozásban kereskedelmi társaságnak minősült, a kereskedelmi törvénykönyv¹²³ szabályai vonatkoztak rá. Hatályos jogunkban nincs olyan jogszabályi definíció, ami a szövetkezetet gazdasági vagy kereskedelmi társaságként határozná meg¹²⁴; ennek oka valószínűleg az, hogy amennyiben a szövetkezet fogalma utalást tartalmazna a gazdasági társasági mivoltára akkor a szövetkezetet is a 2006. évi IV. törvényben¹²⁵ kellene szabályozni. A szövetkezet azonban a törvényi meghatározás ellenére bátran

¹¹⁸ Az alapszabály 21. pontja bünteti és elmozdítja azt a tisztviselőt, aki nem készpénzre vásárol szövetkezeti árut, vagy hitelbe ad el árut a tagoknak.

¹¹⁹ Holyoake, Henry May, Kuncz Ödön: i.m. 22-23.o.

¹²⁰ Az elv elnevezése onnan származik, hogy a rochdale-i szövetkezet fogyasztási szövetkezet volt, a nemtagoknak való árusítás általánosabb értelemben a nemtagokkal való ügyletkötést jelenti.

¹²¹ A rochdale-i alapszabály se nem tiltja, se nem engedi meg a nemtagokak árusítást, azonban a Friendly Societies Act alapján idegen a társulás lényegétől nem tag személyek szövetkezeti előnyökben való részesítése. Az 1852. évi Industrial and Provident Societies Act nem engedi meg kimondottan a nemtagoknak árusítást, ám a törvény hallgatását az adott kérdéstről annak fényében kell értelmeznünk, hogy a törvény az individuális liberalizmus légkörében keletkezett. Ennek az időszaknak pedig vezető elve, hogy „minden szabad, ami nem tilos.”

¹²² A szövetkezetnek, mint a kereskedelmi társaságnak létalapja a szerződési, ügyletkötési szabdság.

¹²³ 1875. évi XXXVII. törvény

¹²⁴ Sztv. 7.§ szerint a szövetkezet szervezet, az 1992. évi törvény meghatározása szerint közösség (3.§), a 2000. évi törvény definíciója szerint gazdálkodó szervezet [3.§ (1) bekezdés]

¹²⁵ A törvény 2.§-nak (1) bekezdése szerint gazdasági társaság csak a társasági törvényben szabályozott formában alapítható.

tekinthetjük a gazdasági élet, a kereskedelem résztvevőjének, hiszen az európai gazdaságok lényeges szektoraiban, különösen a kereskedelem, a szolgáltatás és a termelő szektorokban jelentős és folyamatos eredményeket produkál¹²⁶. A hatályos törvény preambulumban rögzítést nyert, hogy „a szövetkezeti forma nagymértékben képes.... Az elkülönült gazdasági szereplők helyzetét megerősíteni”. A szövetkezet gazdasági, kereskedelmi társasági jellegét erősíti annak a Polgári Törvénykönyvben való elhelyezkedése¹²⁷is.

A szövetkezetek tőkével való ellátottsága, finanszírozása, a szövetkezetekbe való tőkebevonás mostanáig problémát jelent külföldön és hazánkban egyaránt. A tőke forrásának megteremtésére és szövetkezetekbe való bevonására többféle megoldás született. A tőke lehetséges forrásai elsősorban a tagoktól származhatnak, de megoldást jelenthetne a szövetkezet tevékenységének és szervezetének világosabbá, vonzóbbá tétele a nem tagoktól származó tőke számára, hiszen a korlátozott tőkekamat elve már nem köti meg a szövetkezetek kezét a befektetések megfelelő honorálásában, a tagok gazdasági részvétele alapelv pedig lehetővé teszi hogy egyes tagok „csak” tőkékkel, személyes közreműködés nélkül vegyenek részt a társulás tevékenységében.

A magyar tételesjogi szabályozásban a jogalkotó több jogintézmény keretében is lehetővé teszi a szövetkezet számára, hogy átmeneti tőkehiány esetén külső hitelforrás helyett tagjaitól jusson kölcsönhöz. Az egyik ilyen intézmény a tagi kölcsön, amelyet a törvényalkotó a Sztv. 52-53.§-ban szabályoz. A törvény széles teret enged magának a szövetkezetnek a szabályozásra ugyanis a tagi kölcsön igénybevételének lehetőségéről, felhasználásáról és visszafizetésnek rendjéről az alapszabály, valamint az igazgatóság által elfogadott szabályzat rendelkezik¹²⁸. A jogszabály mindössze három megszorítást tartalmaz, melyek közül egy a tag részéről¹²⁹, a másik kettő pedig a szövetkezet részéről jelentkezik, a kölcsön összege¹³⁰ és felhasználása¹³¹ vonatkozásában. A másik jogintézmény a pótbefizetés, amelynek szabályozása már sokkal szigorúbb. Pótbefizetésre a szövetkezet tagjai csak akkor kötelezhetőek, ha ezt az alapszabály előírja¹³². Pótbefizetés elrendelésére évente legfeljebb egy alkalommal kerülhet sor, mértéke alkalmanként nem haladhatja meg a vagyoni hozzájárulás harminc

¹²⁶ Ezt támasztja alá az is, hogy a szakirodalomban a szövetkezetek csoportosítása éppen aszerint történik, hogy a gazdaság mely szektorában fejtik ki tevékenységüket. A szövetkezetek gazdasági szektorok szerint csoportosításáról részletesebben: Réti Mária: i.m. 27.o.

¹²⁷ Az 1959. évi IV. törvényben, a jogi személyek egyes fajtáira vonatkozó külön rendelkezések között a szövetkezetet a költségvetési szerv és a jogi személyiségű gazdasági társaság között helyezi el a törvényalkotó.

¹²⁸ Sztv. 52.§ (4) bekezdés

¹²⁹ Tagi kölcsönt csak olyan tag nyújthat a szövetkezetnek, aki vagyoni hozzájárulását már teljesítette. 52.§ (1) bekezdés

¹³⁰ Tagi kölcsönök együttes összege nem haladhatja meg a saját tőke kétszeres összegét. 52.§ (3) bekezdés

¹³¹ Tagi kölcsönt csak a szövetkezet céljainak megvalósításra szabad felhasználni. 52.§ (2) bekezdés

¹³² Sztv. 54.§ (2) bekezdés

százalékát. A magyar törvény – a befektetői tagi státus bevezetésével¹³³ - lehetővé teszi olyan tagok belépést a szövetkezetbe, akik a társulás tevékenységében csak vagyoni hozzájárulás teljesítésével kívánnak részt venni. Részvételük azonban korlátozott, számuk nem haladhatja meg a szövetkezeti tagok 10%-át, részjegyeik névértéke nem haladhatja meg a részjegytőke 30%-át¹³⁴.

Oktatás, képzés, tájékoztatás

A szövetkezetek helyi, nemzeti, területi és nemzetközi együttműködés révén szolgálják a leghatásosabban tagságukat és erősítik a szövetkezeti mozgalmat.

Az elvet a manchesteri kongresszust megelőzően a szövetkezeti továbbképzés előmozdításának elveként írták le a szakirodalomban és a szövetkezet szociális, kulturális elkötelezettségét volt hivatott kifejezni. Az alaptétel már a az első szövetkezet életében fontos szerepet játszott¹³⁵. Az új megfogalmazás tehát egyben új kötelezettségeket is rögzít a szövetkezet részéről a tagság irányában.

Az elv szorosan kötődik a demokratikus tagi ellenőrzés elvéhez, mivel a tagok kellő tudás és információ hiányában, nem képesek a saját, személyes közreműködésükként végzett tevékenységüket ellátni, illetve a társaság irányításához szükséges döntéseket meghozni.

A tájékoztatás tekintetében ez azt jelenti, hogy a szövetkezet részéről egyre fontosabb kötelezettséggé válik a tagok informálása, a személyes kapcsolattartás megszervezése. Egyre több ország szövetkezeteire jellemző, hogy a méretek növekedése miatt a tagság egyre nehezebben tud személyes kapcsolatot tartani a szövetkezet vezetésével. A tagok nem látják át a szövetkezeti központok üzleti politikáit, az esetleges befektetések értelmét. Számos esetben problémát jelent, hogy a szövetkezetek a jobb gazdasági eredmények elérése céljából menedzsereket, marketing-szakembereket alkalmaznak, akiknek nincsenek megfelelő ismereteik azon a területen, amelyen a szövetkezet tevékenységet végez és akik a szövetkezetet nyereségorientált vállalkozásnak tekintve csak a lehetséges profit maximalizálását tekintik célnak, figyelmen kívül hagyva a szövetkezet jogi és gazdasági sajátosságait.

¹³³ Sztv. 60.§

¹³⁴ Sztv. 60.§ (3) bekezdés

¹³⁵ A rochdale-i társulás alapszabálya 1. pontjának e, alpontja szerint: „mihelyt lehetővé válik, a szövetkezet köteles a nevelést kezébe venni.” A szövetkezet már működése kezdetén könyvtárat létesített. Az 1853. évi alapszabály módosítás a felesleg 2-5%-át fordítja a nevelés céljaira. Kuncz Ödön: i.m. 24.o.

Az oktatás és a képzés tekintetében is egyre növekszik a szövetkezetek szerepe, hiszen ahhoz, hogy a tagok a piac igényeinek megfelelő minőségű termékeket tudjanak előállítani, folyamatosan tájékoztatni kell őket az általuk megtermelt nyersanyaggal kapcsolatosan a legújabb szabványokról, jogszabályokról, a piac által támasztott követelményekről. A hatékonyabb termelés érdekében hasznos, ha a termelőket időről időre megismertetik az adott termék termelésére vonatkozó új ismeretekkel, módszerekkel, a legfrissebb kutatási eredményekkel. Egyes mezőgazdasági szövetkezetek maguk is részt vállalnak új termékek, termelési folyamatok, technológiák kifejlesztésben, némelyek saját K+F osztállyal rendelkeznek¹³⁶.

A hatályos magyar szabályozásban a szövetkezet definíciójában a szövetkezetek céljaként a gazdasági szükségletek kielégítésének elősegítése mellett a más társadalmi szükségletek között nevesítve jelennek meg a kulturális, oktatási és szociális szükségletek¹³⁷. A szükségletek fedezésére szolgáló pénzalap megteremtését célozza, hogy a jogalkotó a szövetkezet adózás utáni eredményének felosztására vonatkozó szabályok között kötelező jelleggel mondja ki az adózás utáni eredmény meghatározott hányadának közösségi alapba helyezést¹³⁸. A közösségi alap felhasználását a jogalkotó több szinten rendeli szabályozni; a legfontosabb szabályokat maga a szövetkezeti törvény tartalmazza¹³⁹. A törvény 107.§ (3) bekezdésének eleget téve a kormányrendeletben¹⁴⁰ határozta meg a szövetkezet által létrehozott közösségi alapból nyújtott támogatásokra vonatkozó részletes szabályokat. A törvényalkotó azonban teret enged a szövetkezeti önszabályozásnak a biztosítandó juttatások formái, odaítélésük feltételi és eljárási rendjük tekintetében¹⁴¹.

Szövetkezetek közötti együttműködés

A szövetkezetek helyi, nemzeti, területi és nemzetközi együttműködés révén szolgálják a leghatásosabban tagságukat és erősítik a szövetkezeti mozgalmat.

¹³⁶ Erre példa a holland Avebe Keményítő Szövetkezet. A svéd Skanemejerier tejtermelő szövetkezet egyetemi professzorok kutatási eredményein alapuló új élelmiszerek nemzetközi bevezetésén fáradozik.

In: Mezőgazdasági szövetkezetek az Európai Unióban szerk.: Dr. Hajós László, 183.o.

¹³⁷ Sztv. 7.§

¹³⁸ Sztv. 59.§ (2) bekezdés c,

¹³⁹ Juttatások és támogatások a tagok, valamint hozzátartozóik részére 57.§; A juttatások és támogatások finanszírozása 58; A közösségi alapra vonatkozó külön szabályok 71.§; A szövetkezet vagyona 67.§

¹⁴⁰ 124/2006. (V.19.) kormányrendelet a szövetkezet által létrehozott közösségi alapból nyújtott támogatásokra vonatkozó részletes szabályokról

¹⁴¹ Sztv. 57.§ (1) bekezdés

A piaci verseny erősödésével, nemzetközivé válásával egyre fontosabb, hogy az egyes szövetkezetek egymás tevékenységét segítve, egymással együttműködve jelenjenek meg a piacon. Így a manchester-i deklarációba is bekerült a szövetkezetek közötti együttműködés alapelve. A tevékenységek összehangolása történhet azonos tevékenységet végző szövetkezetek között, de a tapasztalatok azt mutatják, hogy különböző típusú szövetkezetek közötti együttműködés is sikeres lehet, például a marketing-szövetkezetek igen jól tudják összehangolni tevékenységüket fogyasztási szövetkezetekkel nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt¹⁴². Az autonómia és függetlenség elve tárgyalása közben szó esett a pótlólagos tőkebevonás problémájáról, arról, hogy az egyes szövetkezetek autonómiájuk, függetlenségük megtartásával hogyan tudnak minél kedvezőbb feltételek mellett pénzügyi nehézségek esetén hitelhez jutni. Az Európai Unió tagállamaiban egyre inkább teret nyerő finanszírozási mód a hitel igénybevétele, ám ezt számos államban az ország mezőgazdasági- és hitelszövetkezeteinek együttműködésével történik¹⁴³.

A hatályos szabályozás a törvény külön fejezetében¹⁴⁴ foglalkozik a szövetkezetek közötti együttműködés nemzeti szinten megjelenő formájával a szövetkezeti szövetségekkel. Magukat a szövetkezeti szövetségeket a törvényalkotó társadalmi szervezetnek tekinti, így alapításukra, működésükre, szervezeti felépítésükre és gazdálkodásukra az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. törvényt rendeli alkalmazni¹⁴⁵. A szövetségek egyrészt előmozdítják és segítik a tagjaik közötti együttműködést, részt vesznek az esetleges problémák feltárásában, azokra közös megoldások keresésében, illetve támogatják tapasztalatcserét a jó és hatékony gyakorlatok elterjesztést. Emellett a jogalkotó a szövetkezeti törvényben két helyen is kötelezően ellátandó szerepet ad a szövetkezeti szövetségeknek; egyrészt a szövetkezetekben kötelezően létrehozandó közösségi alap felhasználásával kapcsolatos javaslatokhoz a szövetkezetnek az általa felhatalmazott szövetkezeti szövetség nyilatkozatát be kell szereznie¹⁴⁶, másrészt a szövetkezet gazdasági társasággá való átalakulása vagy jogutód nélküli megszűnése esetén tölt be a szövetkezeti szövetség ellenőrző funkciót¹⁴⁷. Emellett természetesen a szövetkezeti szövetségeknek, mint érdekképviseleti szerveknek fontos szerepük van a kormányzattal való kapcsolattartásban, a szövetkezeteket

¹⁴² Laczó Ferenc: Marketing szövetkezetek működési elvei az Európai Unió tagállamaiban Szövetkezés 1994/1-2 95.o.

¹⁴³ A szoros együttműködésre talán Hollandia adata a legszignifikánsabb; itt a szövetkezetek által igénybe vett hitelek 90%-a származik hitelszövetkezetektől. Görögországban gyakori, hogy a mezőgazdasági szövetkezetek hitelszövetkezeti feladatokat is ellátnak; Portugáliában, ahol a mezőgazdasági szövetkezetek hiteligényeinek kielégítésére külön mezőgazdasági hitelszövetkezeteket hoztak létre, az együttműködés alapjait gyakran a mezőgazdasági szövetkezet alapszabálya tartalmazza. Részletesebben: Laczó Ferenc: i.m. 107-110.o.

¹⁴⁴ IX. fejezet

¹⁴⁵ Sztv. 95.§ (3) bekezdés

¹⁴⁶ Sztv. 71.§ (3) bekezdés

¹⁴⁷ Sztv. 71.§ (5) bekezdés

érintő jogalkotással kapcsolatban pedig véleményezési¹⁴⁸ és javaslattételi¹⁴⁹ jogosultságaik vannak.

Közösségi felelősség

A szövetkezetek tagjaik által elfogadott elvek alapján közösségük folyamatos és tartós fejlődésének a fenntartásán munkálkodnak.

Az 1995-ben Manchesterben utolsóként deklarált alapelv, a közösség iránt való elkötelezettség vagy a közösségi felelősség alapelve hangsúlyozza a szövetkezet szociális elkötelezettségét, így kifejezésre juttatva a szövetkezet kettős természetét¹⁵⁰, amelynek megjelenítése mindig követelmény volt a szövetkezeti szabályozás számára. Ám az alapelv tartalma ennél szélesebb, túlmutat az aktív szociális tevékenységek követelményén. Tartalmazza a környezet védelmét, elkötelezettséget a fenntartható gazdasági fejlődés iránt¹⁵¹. Az Európai Unióban a szövetkezetek - a piacok szervezésén túl - egyre jelentősebb¹⁵² környezetgazdaságtani és tájvédelmi szerepet kapnak, a közös agrárpolitika mellett a strukturális és regionális politika eszközeivé válnak.

III. Összegzés

Dolgozatomban azt igyekeztem bemutatni, hogy a szövetkezetekre vonatkozó magyar törvényi szabályozás jelen állapotában is, de már a rendszerváltást követően hatályba lépő szövetkezeti törvények időszakában is megfelelt és megfelel a hatályos nemzetközi alapelveknek. Az alapelvek a szabályozásnak szerves részét képezik, azt áthatják, meghatározzák, mind az Alkotmány, mind a szövetkezetekre vonatkozó általános törvényi rendelkezések, mind a részletszabályokat tartalmazó rendeletek szintjén. Azonban kívánatos lenne, ha az alapelvek hatályos listája helyet kapna a szövetkezetek általános szabályait megállapító törvény elején, hivatkozással szolgálva a törvény további részéhez és a

¹⁴⁸ Sztv. 97.§ (1) bekezdés

¹⁴⁹ Sztv. 97.§ (1) bekezdés

¹⁵⁰ A szövetkezet kettős természete annyit jelent, hogy e társas vállalkozás egyidejűleg gazdasági és szociálpolitikai jellegű előnyöket is biztosít az alapítók számára. In: Réti Mária: i.m. 11.o.

¹⁵¹ Kispál-Vitai Zsuzsanna: i.m. 61.o.

¹⁵² Dr. Szabó G. Gábor: A szövetkezeti vertikális integráció lehetőségei a magyar élelmiszergazdaságban Szövetkezés 2000/1-2 39-40.o

szövetkezeti törvényen kívüli, más jogszabályokban illetve a rendeletekben található szabályozáshoz.

Felhasznált irodalom

Dr. Réti Mária: Szövetkezeti jog Tansegédlet, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2002

Dr. Szabó G. Gábor: A szövetkezeti vertikális integráció lehetőségei a magyar élelmiszergazdaságban Szövetkezés 2000/1-2

Ihrig Károly: A szövetkezetek a közgazdaságban Szerzői kiadás, 1937

Kispál-Vitai Zsuzsanna: Szövetkezet vagy részvénytársaság? Gazdálkodás 1999/3

Kuncz Ödön: A rochdale-i elvek és a szövetkezet jogi fogalmának körülírása

Kuncz Ödön: Törvénytervezet a szövetkezetéről Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége Könyvtára 2. szám, Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége, Budapest, 1934

Laczó Ferenc: Marketing szövetkezetek működési elvei az Európai Unió tagállamaiban Szövetkezés 1994/1-2

Mezőgazdasági szövetkezetek az Európai Unióban szerk.: Dr. Hajós László Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Bp., 2000

Nagy Ferencz: A szövetkezetek alapelve, székfoglaló értekezés Értékezések a társadalmi tudományok köréből, Magyar Tudományos Akadémia Budapest 1906

Molnár Hella
Polgári Jogi Tanszék
Konzulens: Harmathy Attila

Az ingatlanközvetítés vitás kérdései

Az ingatlanközvetítéssel kapcsolatos vitás kérdések polgári jogi szempontból két téma köré csoportosíthatók. Egyrészt nem egyértelmű, hogy az ingatlanközvetítésre irányuló szerződés milyen típusú. Vajon egy speciális, a Polgári Törvénykönyv (a továbbiakban: Ptk.) hatálya alá tartozó megbízási szerződésről van szó, vagy önálló kereskedelmi ügynöki szerződésről? Az ingatlanközvetítés másik problémás területe a díjazás. A gyakorlatban vitatott, hogy a díj eredményhez vagy a gondos eljárás követelményéhez kötött. Kérdéses, hogy az ingatlanközvetítőnek milyen tevékenységet kell kifejtenie ahhoz, hogy az ingatlanközvetítésre szóló szerződés a részéről teljesített legyen. Az ingatlanközvetítő kötelezettsége-e az ingatlanra kötött adásvételi szerződés létrehozását elősegítő szolgáltatás nyújtása? Figyelembe veendő-e az ingatlan adásvételi szerződés megkötése utáni változások? Kitől és milyen feltételek mellett követelhető a díj?

A következőkben az ingatlanközvetítési szerződés minősítésével és a díjazással összefüggésben jelentkező gyakorlati kérdésekre próbálunk választ adni.

I. AZ INGATLANKÖZVETÍTÉSRE IRÁNYULÓ SZERZŐDÉS JOGI TERMÉSZETE

Az ingatlanközvetítésre vonatkozó szerződés a Legfelsőbb Bíróság gyakorlatában kezdetben a Ptk. 474. §-ában szabályozott *megbízási szerződés*nek minősült a felek eltérő rendelkezésének hiányában.¹⁵³

Az önálló kereskedelmi ügynöki szerződésről szóló 2000. évi CXVII. törvény (a továbbiakban: Törvény) elfogadását követően bizonytalanság

¹⁵³ Legf. Bír. Gfv. X. 32.294/1995. sz. – BH 1997/6. sz. 302.

mutatkozott abban a tekintetben, hogy az ingatlanközvetítésre vonatkozó szerződések a Törvény hatálya alá vonhatók-e. A kérdés egyértelmű eldöntéséhez meg kell vizsgálnunk az önálló kereskedelmi ügynöki szerződés fogalmi elemeit, majd fel kell sorakoztatnunk a Törvény alkalmazása melletti és az azzal szembeni érveket.

1. Az önálló kereskedelmi ügynöki szerződés fogalmi elemei

a) Az önálló kereskedelmi ügynöki szerződés *önállósult szerződéstípus*nak tekinthető, szabályait a Törvény nem a megbízási szerződés altípusaként kezeli. Mögöttes szabályként nem a Ptk. kötelmi különös részében található Megbízás fejezetében szereplő rendelkezéseket, hanem a Ptk. egészét jelöli ki.¹⁵⁴ Az ok abban keresendő, hogy az önálló kereskedelmi ügynöki szerződés többféle tevékenységet ölelhet fel, lehetnek benne bizományi és más elemek is.

Bár a Törvény kizárólag a kereskedelmi ügynök fogalmát határozza meg¹⁵⁵, az ügynök tevékenységének pontosításával lényegében az önálló kereskedelmi ügynöki jogviszony fogalmát is megadja. Következik ez abból, hogy a Törvény nem ad más, a szerződés lényegét meghatározó rendelkezést. A Törvény alapján kereskedelmi ügynök az, aki díjazás ellenében állandó jellegű megbízás alapján áruk adásvételét vagy az árukra vonatkozó más szerződést közvetít, ideértve azt is, ha a szerződés – akár a megbízó nevében, akár saját nevében a megbízó javára való – megkötésére is jogosult.

b) *Önállónak* az a kereskedelmi ügynök minősül, aki *nem munkaviszony alapján* végez kereskedelmi ügynöki tevékenységet, önálló kereskedelmi ügynöki tevékenység ugyanis csak kereskedelmi ügynöki szerződés alapján végezhető.¹⁵⁶

Az önálló kereskedelmi ügynöki szerződés elsősorban árukra vonatkozó adásvételi szerződések közvetítésére modellezett, ahol árunak minősül minden birtokba vehető *dolog*¹⁵⁷. A Törvény nem korlátozza a kereskedelmi ügynök tevékenységét adásvételi szerződések közvetítésére, hanem kiterjeszti *árukra vonatkozó más szerződések* közvetítésére is. A közvetítendő szerződések tárgya nemcsak áru, hanem *szolgáltatás, vagyoni értékű jog, értékpapír* is lehet, vonatkozhat továbbá *tőzsdei*

¹⁵⁴ Törvény 1. § (7) bekezdés.

¹⁵⁵ Törvény 1. § (2) bekezdés.

¹⁵⁶ Törvény 1. § (3) bekezdés.

¹⁵⁷ Törvény 1. § (6) bekezdés.

ügylet közvetítésére, de csak külön jogszabály eltérő rendelkezése hiányában¹⁵⁸.

c) A Törvény hatálya alá vonja azokat az ügynöki szerződéseket is, amelyek alapján a kereskedelmi ügynök harmadik felekkel a közvetített szerződéseket *saját nevében, a megbízója javára* meg is kötheti. Ha az önálló kereskedelmi ügynök a *megbízó nevében* jogosult szerződéseket kötni, a kereskedelmi ügynök jogosult egyúttal a teljesítés elfogadására (vétélár átvételére); a harmadik félnek a kereskedelmi ügynökhöz intézett, a szerződéssel kapcsolatos nyilatkozatai a kereskedelmi ügynökkel való közléssel a megbízóval szemben hatályossá válnak¹⁵⁹. Ha a kereskedelmi ügynök a megbízó nevében szerződés megkötésére nem jogosult, a felek eltérő rendelkezése hiányában a harmadik félnek a kereskedelmi ügynökhöz intézett, a szerződés megkötésére irányuló, illetve a szerződéssel kapcsolatos nyilatkozatainak a kereskedelmi ügynökkel való közlése a megbízóval szemben nem hatályos¹⁶⁰.

A Törvény jól követi, megfelelően részletezi a képviseleti jognak a Ptk.-ban meghatározott szabályait. Egy ponton azonban félreértésekre adhat okot. A *képviseleti jog létesítésének módja* a Törvény megfogalmazásában úgy tűnik, mintha ez a megbízó és az ügynök közötti szerződés kikötésétől függne („Ha az önálló kereskedelmi ügynök a megbízó nevében szerződés megkötésére is jogosult külön kikötés alapján,...”). A Ptk. viszont a képviseletre szóló meghatalmazás és a megbízás különállásának elvét tette magáévá, a képviseletre való feljogosítás a megbízási szerződéstől különbözik, az nem szerződés, hanem a megbízó egyoldalú, a harmadik személynek vagy a képviselőnek címzett jognyilatkozata. A képviseleti joggal tehát a megbízó csak akkor képes felruházni a kereskedelmi ügynököt, ha meghatalmazást állít ki, amely félreérthetetlenül tartalmazza a meghatalmazott kereskedelmi ügynök szerződéskötési vagy csak kisebb jelentőségű jognyilatkozatok megtételére való feljogosítását. A kereskedelmi ügynök ugyan köteles tájékoztatni a harmadik felet képviseleti jogköre terjedelméről¹⁶¹, de ettől függetlenül a harmadik személy akkor jár el kellő gondossággal, ha a kereskedelmi ügynöktől megköveteli a meghatalmazást. A képviseleti jog fennálltára nézve ugyanis a képviselő nyilatkozata közömbös: nem létesítheti, nem korlátozhatja, nem is igazolhatja azt. Ha a harmadik személy nem ellenőrzi a meghatalmazás meglétét, annak a veszélynek teszi ki magát, hogy a megbízó azzal a kifogással él a szerződés megkötését követően (utóbb kedvezőtlennek ítélve az üzletet), hogy a szerződés megkötésére a kereskedelmi ügynöknek meghatalmazást nem adott, ezért az őt – az álképviselet szabályainak megfelelően – nem köti.

¹⁵⁸ Törvény 1. § (5) bekezdés.

¹⁵⁹ Törvény 3. § (1) bekezdés első mondat.

¹⁶⁰ Törvény 3. § (2) bekezdés.

¹⁶¹ Törvény 5. § (3) bekezdés.

d) Az állandó megbízás az a fogalmi ismérv, ami az önálló kereskedelmi ügynöki szerződést *elhatárolja az eseti közvetítői szerződéstől*. Eseti megbízásról nemcsak akkor van szó, ha egyszeri ügyletszerzésben állapodtak meg a felek, hanem akkor is, ha abban egyeztek meg, hogy a közvetítő meghatározott értékű vagy számú ügylet megszerzésére vállal kötelezettséget, és az adott ügyletérték vagy ügyletszám elérésével a megbízás célját eléri, a jogviszony közöttük megszűnik. Az önálló kereskedelmi ügynöknek ezzel ellentétben a megbízójával szemben az a kötelezettsége, hogy meghatározatlan számú ügylet megszerzésére folyamatosan törekedjen.¹⁶²

Az elhatárolás kérdése a gyakorlatban a legélesebben abban a formában jelentkezett, hogy *a Törvény rendelkezései alkalmazhatóak-e az ingatlanközvetítésre vonatkozó szerződésekre?* Másként fogalmazva, a Törvény értelmében az adott önálló kereskedelmi ügynöki szerződés tartalmához tartozik-e az állandó jellegű megbízás vagy csupán az ügynöki tevékenység kritériuma-e az állandó jellegű üzletszerző tevékenység?

2. Érvék a Törvény alkalmazása mellett

a) A Legfelsőbb Bíróság egy ingatlan eladására irányuló közvetítői szerződés alapján járó díjazási igény megalapozottságáról szóló döntésében¹⁶³ a Törvény rendelkezéseit alkalmazhatónak találta, anélkül, hogy ennek okait az indokolásában részletesen kifejtette volna.

A Törvény 1. § (2) bekezdését a kereskedelmi ügynökre adott definícióként értelmezte, az önálló kereskedelmi ügynöki szerződést illetően más fogalommeghatározást nem kísérelt meg máshonnan levezetni. Az önálló kereskedelmi ügynökre adott meghatározás a döntés indokolása szerint csak azt a személyt (szervezetet) definiálja, aki ilyen minőségben közvetítői tevékenységre jogosult, de nem jelöli ki a Törvény hatályát. Az eseti ingatlanközvetítési szerződést tehát úgy minősítette önálló kereskedelmi ügynöki szerződéssé, hogy a kereskedelmi ügynöki szerződés fogalmát teljes egészében nyitva hagyta.

¹⁶² PAJOR-BYTOMSKI Magdalena: Az önálló kereskedelmi képviselőkről szóló EK-Irányelv és átültetése a magyar jogba. (In: Magyar Jog, 2002/3. szám, 136-153. o.) 139. o.

¹⁶³ Legf. Bír. Pfv. VIII. 20.624/2003. sz. – BH 2005/6. sz. 217.

b) A Csongrád Megyei Bíróság Polgári és Közigazgatási Kollégiumának 2003. február 14-én az ingatlanközvetítési szerződéssel kapcsolatos egyes vitás kérdésekről tartott ülésén többen a Törvény alkalmazása mellett érveltek, elméleti álláspontjukat részletesen megindokolva.¹⁶⁴

A gondolatmenetük kiindulópontja, hogy az állandó jellegű megbízás a szerződés *tartós jellegére* utal, de a Törvény rendelkezéseiből nem derül ki, hogy a tartós jogviszony alatt több ügyletet kellene kiközvetíteni. Az áru természetétől függ, hogy a szerződés alapján az ügynök egy vagy több ügyletet közvetít – a tömegtermékek, tömegesen igénybe vett szolgáltatások esetén feltehető az ügynök részéről a többszöri szerződésközvetítés, az egyedi termékek és szolgáltatások egyszeri ügyletet feltételeznek. Az ingatlanok sajátos áruk, jellemzően a megbízó az ingatlanközvetítővel abban állapodik meg, hogy valamely ingatlant egyszer adjon el vagy vásároljon meg. Az ingatlanközvetítés esetén az állandó jellegű megbízás tehát azt jelenti, hogy az ingatlanközvetítő *üzletszerűen*, azaz rendszeresen, folytatólagosan foglalkozik nyereség- és jövedelemszerzés érdekében ingatlanközvetítői tevékenységgel; a megbízó az ingatlanközvetítőt tipikusan egy bizonyos ingatlan közvetítésével bízta meg, az erre irányuló jogviszony azonban *tartós*, mert a közvetítés teljes körű, az ingatlanra vonatkozó ügylet létrejöttéig tart; továbbá az ingatlanközvetítő a tevékenységét *számos megbízó részére* más-más ingatlanokra *egyidejűleg* végzi.

A kollégiumi állásfoglalás-tervezet szerint a Törvény *miniszteri indokolása* is egyértelművé teszi, hogy a jogalkotó az ingatlanközvetítői szerződést a Törvény hatálya alá kívánta vonni. A Törvény hatálya ugyanis a lehető legszélesebb ügynöki körre terjed ki, az ügynöki jogviszony általános normaanyagát képezi, amelyhez képest egyes területeken más jogszabályok speciális rendelkezéseket tartalmazhatnak.¹⁶⁵

c) Véleményem szerint attól, hogy egy jogviszony hosszabb ideig fennáll, még *nem* feltétlenül *tartós*. Ha pedig egyetlen ügylet közvetítéséről van szó, a szolgáltatás jellegéből következően eleve fogalmilag kizárt a tartósság. Az ingatlanközvetítésre irányuló szerződés nem a közvetett tárgy, az ingatlan miatt nem minősíthető az esetek döntő többségében önálló kereskedelmi ügynöki szerződésnek. Az indok a szerződés közvetlen tárgyában, a szolgáltatásban keresendő: az ingatlanközvetítő döntően egyszeri, előre meghatározott számú vagy értékű ingatlan közvetítésére kap megbízást. Egy önálló kereskedelmi

¹⁶⁴ A Csongrád Megyei Bíróság kibővített kollégiumi ülésén az álláspontok megoszlottak, egységes vélemény a vitás kérdésekben nem alakult ki, ezért kollégiumi állásfoglalás nem született. A közzétett előterjesztés olyan vitaanyag, amely az ingatlanközvetítői szerződésekkel kapcsolatos joggyakorlati problémákra hívja fel a figyelmet. – Forrás: Complex DVD-Jogtár.

¹⁶⁵ Az ingatlanközvetítés általános szabályait – a lakások és a helyiségek bérletére, valamint az elidegenítésükre vonatkozó egyes szabályokról szóló 1993. évi LXXVIII. törvény módosításáról rendelkező 2005. évi CXXXII. törvény 45. § (10) bekezdése által 2006. III. 31-től hatályon kívül helyezett – az ingatlanközvetítésről szóló 49/1982. (X. 7.) Minisztertanácsi rendelet (a továbbiakban: R.) és az annak végrehajtására kiadott 13/1988. (XII. 27.) Építésügyi és városfejlesztési miniszteri rendelet (a továbbiakban: Vhr.) tartalmazta.

ügynöki szerződésben az állandó megbízás feltételezi, hogy az ügynök folyamatosan közvetítsen ügyleteket a megbízó számára, előre meg nem határozott számú szerződés létrehozása érdekében fejtse ki tevékenységét. Elvileg elképzelhető, hogy az ingatlanközvetítés közelebbről meg nem határozott mennyiségű vagy értékű ingatlan folyamatos közvetítésére irányul, de semmiképpen nem ez a tipikus.

Az *eseti közvetítésre* irányuló szerződést hatályos jogunk nem szabályozza önálló szerződéstípusként. A Törvény megalkotását követően is hatályban maradtak a közvetítői tevékenység *egyes speciális területeire vonatkozó külön jogszabályok* az ingatlanközvetítés mellett a munkaközvetítés¹⁶⁶, a biztosításközvetítés¹⁶⁷, az utazásközvetítés¹⁶⁸ és a tőzsdei közvetítés¹⁶⁹ területén. A közvetítői szerződésre irányadó szabályok jellemzően hézagosak, továbbá nem kizárólag magánjogi jellegűek, amennyiben részletezik a közvetítés ellátásához nélkülözhetetlen szakmai feltételeket.

Korábbi magánjogunk az eseti közvetítőkre nézve általános érvényű tételes szabályokat adott. Az 1875. évi XXXVII. törvénycikk, a Kereskedelmi Törvény (a továbbiakban: Kt.) IV. fejezetének kilencedik címében „Alkuzsi ügylet” elnevezéssel foglalta össze a kereskedelmi ügyletek megkötésével foglalkozó eseti közvetítőkre vonatkozó rendelkezéseket. A magyar kereskedelmi jog 1945 utáni fokozatos hatályon kívül helyezése a kereskedelmi alkuszokra vonatkozó tételes jogot is felszámolta teljes egészében. Napjainkban az eseti közvetítésre irányuló szerződések a megbízási szerződések speciális eseteként foghatók fel.¹⁷⁰

A Törvény alkalmazásával szembeni érvek

a) Az önálló kereskedelmi ügynöki szerződés ingatlanközvetítésre történő alkalmazhatóságának kérdését a Legfelsőbb Bíróság jogegységi határozat meghozatalával döntötte el.

A 2/2005. számú Polgári Jogegységi Határozat konklúziója szerint az ingatlanközvetítésre megkötött ügynöki szerződésre – állandó jellegű

¹⁶⁶ Az *állami* munkaközvetítés egyes kérdéseit a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról szóló 1991. évi IV. törvény, a *magán* munkaközvetítés általános szabályait a munkaerő-kölcsönzési és a magánmunkaközvetítői tevékenység nyilvántartásba vételéről és folytatásának feltételeiről szóló 118/2001. (VI. 30.) Kormányrendelet tartalmazza.

¹⁶⁷ Lásd a biztosítókról és a biztosítási tevékenységről szóló 2003. évi LX. törvény 33-56. §§-ait.

¹⁶⁸ 213/1996. (XII. 23.) Kormányrendelet az utazásszervező és -közvetítő tevékenységről.

¹⁶⁹ A tőkepiaci és árutőzsdei közvetítés szabályairól a tőkepiacról szóló 2001. évi CXX. törvény rendelkezik. [Lásd 5. § (1) bekezdés 103. pont, 97. § (4) bekezdés, 98. § (1) bekezdés, 208. § (2) bekezdés, 246. § (2) bekezdés.]

¹⁷⁰ A jogirodalom az eseti közvetítői szerződéseket nem tekinti önálló szerződéstípusnak, hanem a megbízási szerződés egy alfajának. Lásd PAJOR-BYTOMSKI Magdalena: A harmonizált kereskedelmi ügynöki jog a felsőbb bírói gyakorlatban: az ingatlanközvetítői szerződés minősítése és ászf-kikötéseinek kontrollja. (In: Magyar Jog, 2006/8. szám, 483-496. o.) 485. o.

megbízás hiányában – *nem alkalmazhatóak* a Törvény rendelkezései. A Törvény szabályozási tárgya ugyanis az önálló kereskedelmi ügynöki szerződés, az 1. § (2) bekezdése a hatályára vonatkozik. Ez olvasható ki a Törvény Általános Indokolásából (II. 2.) is, mely szerint a Törvény megalkotásának alapját adó irányelv¹⁷¹ a kereskedelmi ügynök meghatározásával rendelkezik a hatályáról.

A Legfelsőbb Bíróság szerint a Törvény több rendelkezéséből is kitűnik, hogy az általa szabályozott szerződéses kapcsolat állandó jellegű, folyamatos jogviszony. Erre utal a Törvénynek a megbízó csökkentett mennyiségű rendelésvételére vonatkozó értesítési kötelezettségét kimondó 7. § (3) bekezdése¹⁷², a tevékenységi terület kijelölésének kötelezettségét deklaráló 14. § (1) bekezdése¹⁷³, valamint az ügynök kiegyenlítéshez való jogát megteremtő 18. § (1) bekezdése¹⁷⁴. A Törvény Indokolása¹⁷⁵ emellett a bizományi jellegű szerződések körében külön is kitér arra, hogy az alkalmazás feltétele, ha az ügynök állandó jellegű megbízás alapján folyamatos tevékenységet lát el, és nem egyszeri alkalomból közvetít.

Az állandóság szempontjából a tartósság, a nagyobb számú ügylet közvetítésére irányuló, vagy a hosszabb ideig tartó jogviszony csak megközelítő meghatározások. Az állandóságnak nem csupán a megkötendő ügyletek számszerűségében vagy az ügynöki szerződés időtartamában kell megnyilvánulnia, hanem magának a jogügyletnek a jellegében. Ilyen jellegre utal többek között, ha a felek határozatlan időre, egyben meghatározatlan számú ingatlan közvetítésére, illetve viszonylag hosszabb határozott idejű, de meghatározatlan számú jogügylet folyamatos közvetítésére kötnek ügynöki szerződést. Az egyszeri vagy néhány ingatlan közvetítésére vonatkozó szerződés mindezek alapján önálló kereskedelmi ügynöki szerződésnek nem tekinthető.

¹⁷¹ A Tanács a tagállamok önálló vállalkozóként működő kereskedelmi ügynökökre vonatkozó jogszabályainak összehangolásáról elfogadta az 1986. december 18-i 86/653/EGK irányelvet, amit jogunkba megfelelően át kellett ültetni. – EK HL L 382 szám, 17. sk. oldalak.

¹⁷² „A megbízó köteles a kereskedelmi ügynököt kellő időben értesíteni arról, ha csak lényegesen kisebb mennyiségben szándékozik vagy képes szerződéseket kötni annál, mint amit a kereskedelmi ügynök ésszerűen feltételezhet, továbbá a kereskedelmi ügynök által közvetített szerződés megkötéséről, illetve a szerződéskötés meghiúsulásáról, valamint a kereskedelmi ügynök által közvetített szerződés teljesítésének elmaradásáról.”

¹⁷³ „A kereskedelmi ügynöki szerződésben meg kell határozni azokat az árukat, valamint azt a földrajzi területet vagy azt a földrajzi területet és személyi kört, amelynek vonatkozásában a kereskedelmi ügynök tevékenységét ellátni köteles, illetve jogosult (a továbbiakban: tevékenységi terület).”

¹⁷⁴ „A kereskedelmi ügynök a megbízótól a kereskedelmi ügynöki szerződés megszűnése esetében kiegyenlítést követelhet, ha (a) a kereskedelmi ügynök a megbízó számára új ügyfeleket szerzett, és a megbízó a kereskedelmi ügynök által szerzett ügyfelekkel fennálló üzleti kapcsolatokról a kereskedelmi ügynöki szerződés megszűnését követően is jelentős előnyre tesz szert, és (b) a kiegyenlítés megfizetése az összes körülményre figyelemmel méltányos, különös tekintettel arra, hogy a kereskedelmi ügynök a szerződés megszűnése következtében elveszíti olyan jutalékhoz való jogát, amely őt a szerződés hatályban maradása esetén az általa szerzett ügyfelekkel a jövőben létrejövő szerződések után megilletné.”

¹⁷⁵ Lásd az 1. §-hoz fűzött részletes indokolást.

b) A jogegységi határozat indokolása meghozatala óta *közzétett bírósági határozatban* is megjelent.¹⁷⁶ A Törvény csak az állandó jellegű megbízás alapján végzendő ingatlanközvetítői tevékenységre irányuló szerződés esetében kerülhet alkalmazásra, még hozzá az ingatlanközvetítésről szóló speciális jogszabályok eltérő rendelkezése hiányában.

A Törvény alkalmazására ebben a körben is csak annyiban kerülhet sor, amennyiben a rendelkezései összhangban állnak az ingatlanközvetítésre vonatkozó szerződés jogi természetével, továbbá az ingatlanközvetítési szerződésből eredő jogokkal és kötelezettségekkel.

II. AZ INGATLANKÖZVETÍTŐ DÍJAZÁSA

A R. 3. §-a közvetve kimondta, hogy az ingatlanközvetítő tevékenységéért díjazásra jogosult¹⁷⁷, a díj megállapítására azonban további iránymutatást nem adott, ezért a díjazással összefüggésben a gyakorlatban különböző problémák merültek fel. A továbbiakban ezeket a kérdésköröket tekintjük röviden át.

1. A díjazáshoz elegendő-e a gondos eljárás vagy eredményhez kötött?

a) A kérdés eldöntése döntően a felek megállapodásától függ. A Ptk. 200. §-ának (1) bekezdéséből kiindulva a felek szabadon határozhatják meg a szerződésben kikötött szolgáltatást (gondos eljárás vagy a szolgáltatással elért eredmény) és a szolgáltatások ellenértékét (gondos eljárásért fix összegben vagy átalányban, illetőleg eredményhez kötött, jutalék formájában megállapított díjazás).¹⁷⁸ A felek szerződése nem attól függően gondossági vagy eredménykötelem, hogy a kötelezett milyen tevékenységet fejt ki, hanem hogy milyen feltételek mellett jogosult az ellenértékre.

b) A gyakorlatban az ingatlanközvetítésre vonatkozó szerződés *megbízásnak* minősül, nem eredménykötelem. A megbízási szerződés főszabályával szemben annyi a *specifikum*, hogy a Ptk. 478. §-ának (2)

¹⁷⁶ Legf. Bír. Gfv. IX. 30.220/2004. sz. – BH 2006/1. sz. 19.

¹⁷⁷ „Ingatlanközvetítést a 2. §-ban említettek megbízás alapján – díjazás ellenében – végeznek; közreműködésük igénybevétele nem kötelező.”

¹⁷⁸ Legf. Bír. Pfv. VIII. 20.624/2003. sz. – BH 2005/6. sz. 217.

bekezdésétől¹⁷⁹ eltérően az ingatlanközvetítő a *díjra* akkor tarthat igényt, ha közvetítői tevékenysége folytán *szerződéskötésre kerül sor*.¹⁸⁰

A bírói gyakorlat szerint önmagában az a körülmény, hogy a megbízott díjazását a felek a tevékenység eredményéhez kötik, *nem változtatja meg a szerződés típusát*, a megbízott kötelezettsége ezzel nem válik eredménykötelemmé, vállalkozássá. Az eredmény elmaradása nem minősül szerződésszegésnek (így nem érvényesíthetők a kötelezetti késedelem jogkövetkezményei, továbbá a szavatossági jogok), csak ilyenkor a megbízott nem érvényesíthet díjigényt.¹⁸¹

c) A szerződéses tartalom szabadsága azt is lehetővé teszi, hogy az ingatlanközvetítő a díjának egy részét kizárólag a gondos eljárása ellenértékéeként kösse ki, és emellett „*sikerdíjként*” az eredményes szerződéskötés esetére jutalékot is meghatározzon. A bírói gyakorlat egységesnek tekinthető abban a kérdésben, hogy a megbízási szerződésben meghatározott többleteredmény elérése esetére annak sikerdíjjal történő díjazását a felek a szerződésben érvényesen kiköthetik, nem minősül nyilvánvalóan a jó erkölcsbe ütközőnek.¹⁸²

2. Milyen tevékenységet kell kifejtteni ahhoz, hogy a szerződés teljesített legyen?

a) Ennél a kérdésnél az *ingatlanközvetítés fogalmából* célszerű kiindulni. A Vhr. 1. §-ának a) pontja az ingatlanközvetítést az ingatlanok (házingatlanok¹⁸³ és telkek¹⁸⁴) adásvételének és cseréjének, továbbá a bérlakások és a nem lakás céljára szolgáló helyiségek cseréjének a közvetítéseként definiálta, ideértve az arra alkalmasak felkutatását, az ügyletek előkészítését és lebonyolítását, a forgalmi értékbecslést is. Az már nem derült ki a szövegből, hogy a közvetítés mit jelent: elegendő-e pusztán szerződéskötési alkalmak megnevezése, vagy szükséges a közvetítendő szerződés felei közötti szerződés megkötésében való közreműködés is?

¹⁷⁹ „A megbízott díját akkor is követelheti, ha eljárása nem vezetett eredményre. A megbízó a díjat csökkentheti, illetőleg kifizetését megtagadhatja, ha bizonyítja, hogy az eredmény részben vagy egészben olyan okból maradt el, amelyért a megbízott felelős.”

¹⁸⁰ Legf. Bír. Gfv. X. 32.294/1995. sz. – BH 1997/6. sz. 302.

¹⁸¹ Választottbírói esetek: A megbízó díjfizetésére kötelezése, ha az ingatlanközvetítésre vonatkozó megbízási szerződés folytán létrejött adásvételi szerződés elállás következtében megszűnt. Ismerteti: HAITSCH Gyula a döntés száma és dátuma nélkül (In: Gazdaság és Jog, 2005/1. szám 24-25. o.).

¹⁸² Legf. Bír. Pfv. IX: 21.076/2004. sz. – BH 2005/9. sz. 317.

¹⁸³ A Vhr. 1. §-ának b) pontja értelmében *házingatlan* – a rendeltetésére és a használati módjára tekintet nélkül – minden épület és a hozzá tartozó földrészlet, továbbá az ingatlan-nyilvántartásban önálló ingatlanként bejegyzett épület és lakás, valamint nem lakás céljára szolgáló helyiség.

¹⁸⁴ A Vhr. 1. §-ának c) pontja szerint *telek* a lakó- és üdülőtelek, valamint az ilyenek nem minősülő egyéb építési telek.

Az ingatlanközvetítés a gyakorlatban osztható szolgáltatásnak minősül, egyes résztevékenységei önállóan díjazhatóak.¹⁸⁵ Természetesen amennyiben a megbízás tárgyát a felek nem részletezik, úgy kell tekinteni, hogy a megbízott az ingatlanközvetítés körébe tartozó valamennyi tevékenység elvégzését vállalja.

b) Ellenkező megállapodás hiányában az ingatlanközvetítésre irányuló szerződés alapján az ingatlanközvetítőnek meg kell teremtenie a megbízó és a vevő személyes kapcsolatát, érdekeiket szükséges egyeztetnie, az adásvételi szerződés létrejöttét közreműködésével segítenie kell. Ahhoz, hogy ezeket a tevékenységeket ki tudja fejteni, a vevőjelölttel való tárgyalásokon részt kell vennie. Részt venni viszont csak akkor tud, ha a megbízó az együttműködési kötelezettségből adódó tájékoztatási kötelezettségének eleget tesz. Az ingatlan értékesítésére vonatkozó bármilyen változásról a megbízó köteles haladéktalanul értesíteni a megbízottat. Az ingatlanközvetítőtől nem várható el, hogy minden egyes ügyfelétől folyamatosan érdeklődjön az ingatlan bemutatását követően az érdekeltek eladási, illetve vételi szándékáról, a közöttük megtett minden lépésről. Ha tehát az ingatlanközvetítő szerződéses kötelezettségei közé tartozik a *szerződés létrehozását elősegítő szolgáltatás*, akkor az igényelhető tőle, de nem róható a terhére mulasztás, ha ilyen igényt nem támaszt vele szemben a megbízó.¹⁸⁶

c) A közvetítői tevékenység alapján történt szerződéskötéssel az ingatlanközvetítésre irányuló szerződés teljesítettnek tekintendő, és a gyakorlat szerint erre vonatkozó külön kötelezettségvállalás hiányában az ingatlanközvetítő *nem felelős a szerződéskötést követően bekövetkező változásokért*. Nem tehető felelőssé a szerződő feleknek a szerződés megkötését követő magatartásáért, nem teljesítésért, jogosulatlan elállásért, de azért sem, ha például utóbb bekövetkezett jogszabályváltozás következtében nem kerül sor a szerződés alapján ingatlan-nyilvántartási bejegyzésre, így a tulajdonváltozás nem történik meg. A Ptk. 478. §-ának (2) bekezdése alapján a megbízó a díjfizetést csak akkor tagadhatja meg, illetve akkor csökkentheti, ha az eredmény részben vagy egészben olyan okból maradt el, amelyért a megbízott felelős.¹⁸⁷

Az ingatlanközvetítői tevékenység lényege, hogy a közvetítő összehozza a szerződő feleket, és közreműködik a szerződés létrehozásában. A szerződés teljesítésében már nincs szerepe, a teljesítés esetleges elmaradásáért felelőssé csak akkor tehető, ha az ingatlanközvetítésre irányuló szerződésben a felek kifejezetten kikötik a közvetítő *del credere* felelősségét, amit a szerződéses szabadság elvéből kiindulva bármikor megtehetnek.

¹⁸⁵ Legf. Bír. Pfv. IX: 21.076/2004. sz. – BH 2005/9. sz. 317.

¹⁸⁶ Legf. Bír. Pfv. VII. 20.987/2006. sz. – BH 2007/4. sz. 120.

¹⁸⁷ Legf. Bír. Gfv. X. 32.294/1995. sz. – BH 1997/6. sz. 302.

3. Kitől, milyen feltételek mellett követelhető díj?

Ennek a kérdésnek két aspektusa merült fel a bírói gyakorlatban. Először is, követelhető-e jutalék az ingatlan eladójától és vevőjétől ugyanazon ingatlanra vonatkozó szerződés miatt, két különböző ingatlanközvetítői szerződés keretei között? Másodsor, kiköthető-e jutalék arra az esetre, ha az ingatlant nem a megbízott által közvetített vevő vásárolja meg, illetve ha az ingatlanközvetítésre irányuló szerződés megszűnését követően meghatározott időn belül a megbízó maga adja el az ingatlanát?

a) A közzétett ügyben¹⁸⁸ egy állami vállalat irodaházának eladása kapcsán a felperes ingatlanközvetítő még a tender kiírása előtt ajánlatot tett az eladónak az ingatlan közvetítésére, aki átadta részére a tendercsomagot. A felperes időközben tudomást szerzett arról, hogy az alperes ingatlant keres megvételre. Az alperestől írásban megbízást kapott arra, hogy az irodaház „ügyében eljárjon” a vételár 1%-áért. Ezt követően a felperes az eladóval is ingatlanközvetítésre szóló megbízást kötött, ugyancsak 1% közvetítői díj ellenében azt vállalta, hogy az irodaházra vevőt „kutat” fel, és közreműködik az adásvételi szerződés megkötésében. Az adásvételi szerződés megkötését követően a felperes az eladótól megkapta a kikötött díjat, az alperes a fizetéstől azonban elzárkózott.

A Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint, ha az ingatlanközvetítő egy zártkörű pályázaton meghirdetett ingatlan eladójának megbízottjaként eljárva, egy másik szerződés alapján, amelyről az eladót nem tájékoztatta, azt a vevőt közvetíti ki, akitől e tevékenysége miatt szintén közvetítői díjat kötött ki, ez utóbbi szerződés *nyilvánvalóan a jó erkölcsbe ütközik, semmis*. Azok az ügyletek, amelyekben a pályáztató eladó költségére és megbízásából eljáró közvetítőnek a vevő a közvetítésért díjat köt ki az eladó előzetes tudta nélkül, nem egyeztethetők össze az üzleti tisztesség követelményével.

Az ingatlanközvetítési tevékenység bizalmi jellegű, feltételezi, hogy a közvetítő mind az eladót, mind a vevőt előzetesen tájékoztatja arról, hogy a másik féltől is kap közvetítői jutalékot. Az ingatlanközvetítés komplex tevékenység, beletartozik az ingatlanok megbízás alapján történő felkutatása, a kapott szerződési ajánlatok közvetítése, a szerződő felek összehozása. A közvetítő az eladó és a vevő érdekében egyaránt tevékenykedik, mindkét félnek közvetít, részükre azonos tartalmú szolgáltatást teljesít, ezért az üzleti tisztesség íratlan normái szerint a közvetítésért díjat csak egyszer igényelhet. A döntés utal a régi, Kt. alapján kialakult gyakorlatra, amely a forgalmi élet jó erkölcsbe ütköző ügyleteiként értékelte a megbízott által a megbízó tudta nélkül az

¹⁸⁸ Legf. Bír. Gfv. X. 32.209/1995. sz. – BH 1997/5. sz. 241.

ellenérdekű személytől díjazás kikötését, vagy általában a megbízóval való összejátszást.¹⁸⁹

A döntés hatása a megyei bíróságok gyakorlatában is érezhető: ha az ingatlanközvetítő a bérbeadó megbízása alapján, annak érdekében fejtett ki tevékenységet, és ezért a tevékenységért közvetítői díjat számol fel mind a bérbeadónak, mind a bérlőnek anélkül, hogy erről a tényről az érintett feleket előre tájékoztatta volna, a bérlővel szemben a tevékenységért nyilvánvalóan a jó erkölcsbe ütköző módon köt ki díjazást.¹⁹⁰

b) Az az általános szerződési feltétel, mely szerint *jutalék akkor is megilleti a megbízottat, ha az ingatlant nem a megbízott által közvetített vevő vásárolja meg*, a bírói gyakorlatban *tisztességtelennek* minősül. Az ingatlanközvetítői szerződés rendeltetésével az a kikötés is összeegyeztethetetlen, mely szerint a megbízottat akkor is megilleti a jutalék, *ha a megbízási szerződés megszűnése után bizonyos időn belül a megbízó maga adja el az ingatlant*.

Az üzleti tisztesség követelményével ellenzök, ha az ingatlanközvetítő – miközben a saját szolgáltatását nem teljesítette – a másik fél szolgáltatására igényt tart, illetve a másik fél ellenzolgáltatását a szerződés megszűnését követően is igényli. Kétségtelenül lehetnek olyan helyzetek, amikor a szerződéskötésre az ügynöknek a szerződés tartama alatt kifejtett tevékenysége következtében kerül sor. A jutalék kikötése a szerződés megszűnése esetére azonban nem történhet automatikusan minden eladás esetére, mert ez eltér és összeegyeztethetetlen az ingatlanközvetítésre irányuló szerződés lényegével, azzal, hogy az ügyletet az ügynök tevékenységének eredményeként kell megkötni.¹⁹¹

Az ingatlanközvetítőt az eseti közvetítőkre leselkedő egyik legnagyobb veszély indíthatja arra, hogy tevékenysége eredménye és a szerződéskötés közötti okozati összefüggés szükségességétől eltekintsen. Reális aggodalom ugyanis részéről, hogy a közvetítendő szerződés felei költségkímélés céljából az ő kikapcsolásával kötnek az ingatlanközvetítői szerződés megszűnését követően egymással szerződést. Az ingatlanközvetítő díjazása emellett úgy is könnyen kijátszható, hogy a közvetítőtől informálódott személy a kapott adatokat továbbadja egy másik személynek, aki a közvetítővel semmilyen kapcsolatban nem áll, és ez utóbbi személy köt a megbízóval szerződést. Az ingatlanközvetítő által végzett munka egyik esetben sem térül meg, ami az ingatlanközvetítőkre nézve nyilvánvalóan méltánytalan.

¹⁸⁹ WEISS Emília: A szerződés érvénytelensége a polgári jogban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1961. 70. o.

¹⁹⁰ Csongrád Megyei Bíróság Gf. 40 264/2000/3. sz. – BDT 2002/4. sz. 61.

¹⁹¹ Legf. Bír. Gfv. IX. 30.220/2004. sz. – BH 2006/1. sz. 19.

A megoldást az olyan általános szerződési feltétel jelenthetné, amely díjazási igényt biztosítana az ingatlanközvetítőnek arra az esetre is, ha az ingatlanközvetítésre irányuló szerződés megszűnése után kerülne sor szerződéskötésre az ingatlanközvetítő által szerzett személlyel. Nem minősülhetne tisztességtelennek az olyan általános szerződési feltétel sem, amely megtiltaná az ingatlanközvetítővel kapcsolatban álló személynek az ingatlanközvetítőtől kapott adatok másnak való továbbadását, és amennyiben a tilalom megszegése folytán mással kerülne szerződéskötésre sor, az adatokat továbbadó ügyfelet a díj megfizetésére köteleznék.¹⁹²

III. ÖSSZEZÉS

a) Megállapíthatjuk, hogy az ingatlanközvetítésre irányuló szerződések a megbízási szerződések egyik nagy csoportjába, a *kereskedelmi (piaci) megbízások* közé sorolhatók. Az önálló kereskedelmi ügynöki szerződéssé minősítéshez a fogalmi elemek közül – állandó jellegű megbízás, ügyletközvetítői, illetve ügyletkötői tevékenység, megbízó javára való fellépés, önállóság – az állandóságot jelentő tartósság és folyamatosság szinte minden ingatlanközvetítői szerződésből hiányzik. A Törvény csak akkor alkalmazható az ingatlanközvetítői szerződésre, ha a tevékenység végzésére állandó jellegű megbízás alapján kerül sor, és a Törvény rendelkezései összhangban állnak az ingatlanközvetítésre vonatkozó szerződés jogi természetével, valamint az ingatlanközvetítési szerződésből eredő jogokkal és kötelezettségekkel. Ebből adódóan a Törvényben az önálló kereskedelmi ügynök díjazására meghatározott részletes szabályok az ingatlanközvetítésre a legtöbb esetben nem alkalmazhatók.

A gyakorlatban véleményem szerint megfigyelhető, hogy a bíróságok a Törvényt hatálybalépését követően azért tartották mégis irányadónak, mert a díjazás kérdésében kellett döntenüik, és kényelmes megoldásnak kínálkozott a Törvény részletszabályainak alkalmazása. A Ptk. a megbízás keretében nem részletezi a piaci megbízások sajátosságait, a jutalékos, üzleti megbízásra nem ad szabályokat, csupán a tevékenységáras díjazású megbízásra koncentrál. A Törvény az önálló kereskedelmi ügynök díjazását és ennek feltételeit részletesen szabályozza. Az ügynököt megillető díjat illetően differenciál: lehetséges, hogy a díj kifejezetten a megbízotti gondos ügyviteli tevékenysége után jár, az ügynök munkájának mennyisége és minősége szerint egy összegben,

¹⁹² PAJOR-BYTOMSKI: 18. l.j.-ben i. m. 490. o.

„átalányban”, miként az is, hogy a díj a közvetített ügyletek száma vagy értéke szerint változik, azaz jutalékban állapodnak meg a szerződő felek.

b) A felek megállapodásától függően az ingatlanközvetítőt eredményes szerződéskötés hiányában is, önmagában a gondos eljárásért megilletheti a megbízási díj, de a felek azt is kikötetik, hogy az ingatlanközvetítő a díjra csak akkor tarthat igényt, ha közvetítői tevékenysége folytán szerződéskötésre kerül sor. Ha a felek a díjazást az ingatlanközvetítő eljárásának eredményességéhez kívánják kötni, arról kifejezetten rendelkezniük kell, különben a háttérként szolgáló megbízási szabályai alapján csak a rábízott ügy gondos ellátása követelhető az ingatlanközvetítőtől.

Azokban a szerződéseknél, ahol a felek nem fektetik le pontosan az ingatlanközvetítő által kifejtendő tevékenységeket, csak akkor lehetne egyértelműen megállapítani az ingatlanközvetítő kötelezettségeit, ha az ingatlanközvetítés fogalmát a jogalkotó pontosan meghatározná. Jogszabályi definíció hiányában a gyakorlatnak kellene minden kételyt eloszlató módon meghúznia az ingatlanközvetítés tartalmának határát.

A feleknek a szerződés megszövegezése során arra is oda kell figyelniük, hogy kikötéseik megfeleljenek a tisztességes üzleti szokásoknak. A díjazás feltételeit olyan módon kell meghatározniuk, hogy azok ne legyenek ellentétesek a jó erkölcs követelményével, ne lehessen később azokat az általános szerződési feltétel tisztességtelenségére hivatkozással érvénytelennek nyilvánítani. A gyakorlat a kikötésekkel szemben kritikus, a gyengébb fél védelmében nem riad vissza az érvénytelenség megállapításától.

Elsősorban tehát jogszabályi részletszabályok hiányában a feleknek kell jogviszonyukat a lehető legteljesebb körűen rendezni az esetleges jövőbeni jogvitáik megoldása érdekében.

Felhasznált irodalom

HAITSCH Gyula: Választottbírósi esetek – A megbízó díjfizetésére kötelezése, ha az ingatlanközvetítésre vonatkozó megbízási szerződés folytán létrejött adásvételi szerződés elállás következtében megszűnt. (In: Gazdaság és Jog, 2005/1. szám 24-25. o.)

PAJOR-BYTOMSKI Magdalena: Az önálló kereskedelmi képviselőkről szóló EK-Irányelv és átültetése a magyar jogba. (In: Magyar Jog, 2002/3. szám, 136-153. o.)

PAJOR-BYTOMSKI Magdalena: A harmonizált kereskedelmi ügynöki jog a felsőbb bírói gyakorlatban: az ingatlanközvetítői szerződés minősítése és ászf-kikötéseinek kontrollja. (In: Magyar Jog, 2006/8. szám, 483-496. o.)

Vitaanyag a Csongrád Megyei Bíróság Polgári és Közigazgatási Kollégiumának 2003. február 14. napján megtartott ülésére az ingatlanközvetítési szerződéssel kapcsolatos egyes jogvitás kérdésekről. (In: Complex DVD Jogtár)

WEISS Emília: A szerződés érvénytelensége a polgári jogban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1961.

Felhasznált bírósági határozatok

BH 1997/5. sz. 241. – Legf. Bír. Gfv. X. 32.209/1995. sz.
 BH 1997/6. sz. 302. – Legf. Bír. Gfv. X. 32.294/1995. sz.
 BDT 2002/4. sz. 61. – Csongrád Megyei Bíróság Gf. 40 264/2000/3. sz.
 BH 2005/6. sz. 217. – Legf. Bír. Pfv. VIII. 20.624/2003. sz.
 BH 2005/9. sz. 317. – Legf. Bír. Pfv. IX: 21.076/2004. sz.
 BH 2005/9. sz. – 2/2005. számú Polgári Jogegységi Határozat.
 BH 2006/1. sz. 19. – Legf. Bír. Gfv. IX. 30.220/2004. sz.
 BH 2007/4. sz. 120. – Legf. Bír. Pfv. VII. 20.987/2006. sz.

Schweighardt Zsanett
Kriminológia Tanszék
Kozulens: Kerecsi Klára

Az áldozatokkal való foglalkozás a büntető igazságszolgáltatásban végbemenő paradigmaváltás tükrében*

Jóvátételi formák

A jóvátételnek napjainkra többféle formája intézményesült:¹⁹³

- **a bűnelkövető általi jóvátétel**
- **állami kárenyhítés**
- **önkéntes**, privát alapon történő **áldozatsegítés** (például a Fehér Gyűrű Közhasznú Egyesület)
- **biztosítási alapon történő jóvátétel**

Felvázolható a **jóvátételi** lehetőségeknek egy másik, **nemzetközi csoportosítása** is:¹⁹⁴

adhéziós modell: a sértett a polgári jogi kárjótételi igényét is érvényesítheti action civile formájában. Főleg Franciaországban elterjedt megoldás, mivel ott nem érvényesül az ügyek szigorú elválasztása, a bíró egyik nap polgári, másnap büntetőügyekkel foglalkozik.

elvezető modell: az állam lemond a pénzbüntetésről a sértett javára, ebből finanszírozzák a jóvátételi összeget. Főként Svájcra jellemző. Alkalmazásának feltételei: az áldozat a bűncselekmény miatt olyan jelentős kárt szenved, hogy ezáltal sürgősségi helyzetbe kerül, illetve a kárt a tettes a pénzbüntetés megfizetése mellett nem képes megtéríteni.

szankciómodell: a kárjótétel ebben sajátos büntetésként jelenik meg. Angliában és Walesben 1982 óta önálló szankció a *compensation order* mint mellékbüntetés. Ráadásként 1988 óta a bíróság köteles megindokolni, ha a kárjótételt nem ítéli meg, bár alkalmazhatóságának feltétele fennáll. Főleg vagyoni kárnál rendelik el. Annak érdekében, hogy segítsék a magisztereket a személyi sérülés esetén megítélhető kártérítés összegének megállapításában, a Belügyminisztérium egy táblázatot juttat

* A Themis 2005 decemberi számában közölt tanulmány folytatása

¹⁹³ Nagy Ferenc: Jóvátétel mint a konfliktusfeloldó büntető igazságszolgáltatás egyik formája. Jogtudományi Közlöny. 1993/3. 98-100. p.

¹⁹⁴ Barabás Andrea Tünde: A sértett kompenzációja. Acta Humana. 1997/26. 32-40. p.

el hozzájuk az egyes sérülések esetében általában megítélt összegről, de ez a bíróságokat nem köti, csak irányadó számukra. Ezt az 1990-es Áldozatok Chartájának kártérítési fejezete tűzte ki célul. 1994. április 1-től kialakították az ún. *tarifarendszert* 25 tarifaszinttel, 1000-250000 fontig terjedő kártérítési összegekkel. A csuklótörés például 2500 font megváltást von maga után.

A bűnelkövető általi jóvátétel

Age quod agis.

Hajtsd végre, ami kötelességed!

Először az első csoportosítás szerinti bűnelkövető általi jóvátételt szeretném tüzetesebben vizsgálni. Főszabály, hogy ha az elkövető ismert, és képes is jóvátételre, akkor elsődlegesen őt kell erre kötelezni.

„A jóvátétel minden formája annak kifejezésére szolgál, hogy a tett nem fedi az elkövető belső énjét, hogy tehát lelkiismerete van.”¹⁹⁵ Ha az elkövetőnek sikerül interiorizálnia a szabályokat, akkor valószínűleg azt is belátja, hogy a büntetőjogi büntetés lényege a megsértett szabály újbóli megerősítése. A 20/34-es számú, 1985. november 29-én kelt ENSZ-határozat 8. pontjában kimondja: „Az elkövetőknek vagy a magatartásukért felelős harmadik személyeknek - ahol helyénvaló - méltányos jóvátételt kell nyújtaniuk az áldozatoknak, a családjainak vagy az eltartottaiknak. E jóvátételnek ki kell terjednie a tulajdon visszaadására vagy az elszennvedett sérelem vagy veszteség megfizetésére, a sérelem következtében felmerült költségek megtérítésére, a szolgáltatások nyújtására és a jogok helyreállítására.”

A jóvátétel 3 módozatban képzelhető el:

- önálló szankcióként,
- más szankcióhoz kapcsolva,
- enyhítő körülményként

Ellenérvek a jóvátétel mint **önálló szankció** ellen:

- a tehetősebb elkövető kiválthatja magát ezáltal a büntetés alól, míg a szegényebb elkövetőre szigorúbb elbírálás vár;
- ha önálló szankció a jóvátétel, akkor a hangsúly a bűncselekmény következményein van és kevésbé az elkövető bűnösségén vagy társadalomra veszélyességén;
- gondot jelent a bűncselekménnyel okozott kár, veszteség, gyógyítási és egyéb költség megállapítása, a jóvátétel összegének a proporcionálisra tekintettel való meghatározása;
- csökken az érdeklődés más alternatív szankciók irányába.

¹⁹⁵ Szabó András: Igazságosan vagy okosan? Akadémiai Kiadó. Budapest, 1993. 90. p.

Ebből következően csak kisebb súlyú bűncselekmények esetén alkalmazható a jóvátétel. Az eljárás ügyészi vagy bírósági szakaszban 3 hónapra feltételesen felfüggeszthető, ha van remény arra, hogy az elkövető megtéríti a sértettnek okozott kárt. A jóvátétel megvalósulhat pénzfizetés vagy munkavégzés formájában. A diverzió a pártfogó szolgálat közreműködésével valósul meg.

Az ügyész határozza meg, hogy milyen formában és milyen részletekben kell az elkövetőnek helyreállítania a kárt. A jóvátételi /mediációs elterelés feltételei a következők:

- ügyészi, bírói jóváhagyás
- a sértett beleegyezés
- a bűncselekmény csekély súlyú, és az elterelés nem sért közérdeket.¹⁹⁶

A jóvátételre kötelezés (compensation order) önálló szankció Angliában és Walesben.

A jóvátétel elképzelhető **más szankciókhoz kapcsolódva** is:

- büntetés felfüggesztése, illetve
- próbára bocsátás mellett.

A *szabadságvesztéssel* való kapcsolata: A cél az, hogy az áldozat minél gyorsabban jóvátételhez jusson. Ennek érdekében a jóvátételt kombinálni lehet a büntetéskiszabás elhalasztásával, valamint a feltételes szabadságra bocsátással is.

A *pénzbüntetéssel* való kapcsolata: A jóvátételt a pénzbüntetéssel azonosan kell végrehajtani, és elsőbbséget élvez az elkövetővel szemben kiszabott minden egyéb vagyoni jellegű szankcióval szemben.

A jóvátétel viszonya a *közérdekű munkához*: tágabb értelemben a köz részére végzett munka is a jóvátétel egy formája.

A szabadságvesztéshez kapcsolódó jóvátétellel kapcsolatos dilemma, hogy nem jelent-e dupla büntetést az elkövetőre nézve, azaz nem ütközik-e a ne bis in idem elvébe. A jóvátétel összege kifizethető lenne a rabkeresményből az áldozat javára, illetve letiltható lenne az állam javára, ha az állam korábban már kártalanította az áldozatot az elkövető helyett. A börtönmunka mint jóvátétel forrása elleni is számos érv hozható fel:

- erősíti a szabadságvesztés helyét a szankciórendszerben;
- a büntetés-végrehajtási intézményben végzett munkáért járó javadalmazás nagyon alacsony, azt indukálja, hogy a bíróság hosszabb tartamú szabadságvesztést szabjon ki, hogy az elítéltnak legyen ideje eleget tenni fizetési kötelezettségének.

A jóvátétel **enyhítő körülményként** minden országban előfordul.

¹⁹⁶ Kerecsi Klára: Az alternatív szankciók helye és szerepe a büntetőjog szankciórendszerében. Büntetőjogi Kodifikáció. 2001. 2. szám 23. p.

A bűnelkövető általi jóvátétel megjelenési formái és szerepe a konfliktuskezelésben¹⁹⁷

A bűnelkövető általi jóvátételnek is többféle válfaja alakult ki az idők folyamán, és közöttük területenként is találunk eltéréseket.

- **A formális büntetőeljárásen kívüli**, illetőleg a **bírósági eljárást megelőző** tettes-áldozat közötti kiegyezést, a **mediációt** említem elsőként, mely a diverzió egy formája. Ezzel a továbbiakban részletesen is foglalkozom.

- **A jóvátétel szerepe az anyagi büntetőjogban:**
 - a jóvátétel lehet *büntethetőséget megszüntető ok*
 - a jóvátétel lehet *önálló szankciófajta* is (a büntetés és intézkedés mellett speciális külön szankció, ilyen a compensation order is)
 - a jóvátétel mint *szankciószurrogátum* (kiegészítő jogkövetkezmény a feltételes elítéléshez kapcsolódóan, tehát a büntetés felfüggesztése vagy a próbára bocsátás mellett, illetve egyéb intézkedések esetén az Európa Tanács (85.) 11. számú ajánlása szerint)

- a jóvátétel mint *büntetés kiszabási körülmény* (Ha az elkövető jóvátette a bűncselekménnyel okozott kárt, vagy legalább törekedett erre, azt a legtöbb ország büntetőjoga figyelembe veszi enyhítő körülményként.)

- *szimbolikus jóvátétel* (bocsánatkérés az áldozattól, munkavégzés közhasznú szervezetek számára, közérdekű munka stb.)

- Léteznek **büntető eljárásjogi modellek** is:
 - *adhéziós eljárás*, azaz a polgári jogi igények érvényesítése a büntetőeljárás során
 - jóvátétel mint az *eljárás megszüntetésének*, illetve a *vádemeléstől eltekintésnek az alapja*

- Végül előfordul **jóvátétel a büntetés-végrehajtás keretében** is (pl. áldozat érdekében történő letiltás a szabadságvesztésre ítélt rabkeresményéből, a jóvátétel lehet a feltételes szabadságra bocsátás feltétele is)

Az elkövető általi jóvátétel előnye, hogy közösség helyeslése mellett így a tettes saját maga háríthatja el az általa okozott jogsértés következményeit, ezáltal önmaga segíti elő a társadalomba való visszatérését. Ha sikerül az elkövető és az áldozat konfliktusát feloldani, akkor bekövetkezhet a megbékülés, a sérelmek orvoslódhatnak, és ezáltal helyreállhat a megbomlott társadalmi rend. Szabó András szerint az igazi jóvátétel a *bocsánatkérés*, mert akkor az elkövető elismeri vétkét, és

¹⁹⁷ Nagy Ferenc: Jóvátétel mint a konfliktusfeloldó büntető igazságszolgáltatás egyik formája. A bűnelkövető általi modellváltozatok áttekintése. Kriminológiai Közlemények. 48. sz. 1993. 4-33. p.

megtagadja vétkes önmagát. A megbánás annak kifejeződése, hogy az elkövetőben tudatosodott a cselekményének társadalomra veszélyessége, illetve az áldozatnak okozott szenvedés és sérelem súlya.

Ezen túlmegy a *tevőleges jóvátétel*, ahol a tettes már a tett következményeit igyekszik megszüntetni az eredeti állapot helyreállításával, kártalanítással, a kár megfizetésével vagy kompenzációval. Roxin¹⁹⁸ szerint a jóvátétel nem lehet büntetés, mert a büntetőjogi büntetés feltételezi a bűnelkövető jogaiba, illetve javaiba való, malumot tartalmazó vagy azzal közvetlen fenyegető kényszerbeavatkozást, de a jóvátétel általában az elkövető hozzájárulásával történő önkéntes teljesítés. Ennek jelentőségét Szabó

András a következőképp fogalmazza meg: „Míg a rosszallást mások mondják ki fölöttünk és tesznek ezzel hitet a szabályok érvényessége mellett, addig a tevőleges jóvátétel azt fejezi ki, hogy a vétkes maga tesz hitet a szabály mellett.”¹⁹⁹

Véleményem szerint ebben rejlik az elkövető általi jóvátétel lényege. Megszólal az elkövető lelkiismerete, képes interiorizálni, belsővé tenni a kívülről sugallt normákat, és kifejezésre juttatja a jogépség iránti vágyát. Célszerű tehát a tettes közvetlen teljesítését elősegíteni új, alternatív módokat alkalmazva.

Történeti gyökerek

A kárjótétel a magyar büntető igazságszolgáltatás történetében is jelentős hagyományokkal rendelkezik.

Szent István, Szent László és Könyves Kálmán idején lehetséges volt a törvényes büntetések megváltása kompenzáció révén, melynek nagysága a tettes személyéhez vagy az okozott kárhoz igazodott. Werbőczy Tripartituma szerint a nemesek személye, java elleni úgynevezett nagyobb hatalmaskodásoknál, főbenjáró ítéleteknél, melyek szankciója fő- vagy jószágvesztés volt, mindig sor kerülhetett a büntetés előtt kiegyezési kísérletre jóvátétel szándékából. A kárjótételt a Csemegi-kódex (1878:V. tc.) iktatta ki, ettől kezdve az uralkodó büntetés a szabadságvesztés lett. Ezt a lépést azzal indokolták, hogy a felek egyezsége az állami büntetőhatalom kizárólagosságának csorbítását jelentené, amely megengedhetetlen. A sértett érdekei teljesen háttérbe szorultak Csemeginél, azaz „igazságot szolgáltattak ugyan, de jóvátételt nem, ami pedig az igazságtétel nélkülözhetetlen velejárója”.²⁰⁰

Mai hazai büntető igazságszolgáltatási gyakorlatunk jellemzője, hogy az elkövető általi jóvátételt korlátozottan veszi figyelembe és kényszeríti ki.

¹⁹⁸ Uo. 22. p.

¹⁹⁹ Szabó András: *Igazságosan vagy okosan?* Akadémiai Kiadó. Bp., 1993. 91. p.

²⁰⁰ Barabás Andrea Tünde: *Kárjótétel a magyar büntető igazságszolgáltatás történetében.* 1993/11. 653. p.

Lehetőség van Magyarországon is *adhéziós eljárásra*, melynek keretében a sértett a büntetőeljárásban a bíróság előtt érvényesítheti a polgári jogi igényét, így a büntetőeljárás keretében polgári eljárásra is sor kerül. Ha a sértett a polgári igényét a nyomozás során bejelenti, akkor ezt az ügyész a vádiratba foglalja. A sértett a terhelttel szembeni igény érvényesítésével az eljárás bírósági szakaszában magánfélévé válik. Az igényét a tárgyaláson a bizonyítási eljárás befejezéséig, illetve az azt követő felszólalásáig jelentheti be a sértett. Ha azonban az eljárás ezen későbbi szakaszában kerül rá sor, nem

a nyomozás során, akkor a sértett nem gyakorolhatja a magánfelet megillető, csak a sértetti jogokat (például a tanúhoz közvetlenül nem intézhet kérdéseket). Ha a jogosult bármely okból (cselekvőképtelen, gyermekkorú) nem képes jogainak védelmére, akkor az ügyész is érvényesítheti a polgári jogi igényt a büntetőeljárásban. Ez alól kivételt képez az az eset, ha a sértett a terhelttel egyezséget kötött a büntetőeljárás keretein kívül.

A jóvátétel *enyhítő körülményként* való értékelésére is sor kerülhet, valamint szimbolikus jóvátételnek minősülő alternatív szankció, közérdekű munka kiszabására is. Szankciószurrogátumként Magyarországon nem vehető figyelembe.

Vizsgáljuk meg az alternatív vitarendezés (alternative dispute resolution) leggyorsabban fejlődő metódusát: a közvetítést, azaz a mediációt!

A jóvátétel módozatai

Az állami kártalanítás és az erőszakos bűncselekmények sok országban összekapcsolódnak, feltételezik egymást, míg a jóvátétel esetén az elkövető általi teljesítés már átvezet a büntetőjogi szférába, azon belül is elsősorban a szankciók területére.

A jóvátétel főbb módozatai a következők:

- *az áldozat vagy a köz javára végzett munka*, illetve az egészség, testi épség elleni bűncselekmények esetében a sértett ápolása. Sor kerülhet ezekre direkt vagy indirekt reparáció keretében egyaránt. Közvetlen reparáció például Franciaországban a graffiti eltávolítása, a testi sértés okozója a pénzügyi reparáción túl köteles a sérültet meglátogatni a kórházban²⁰¹. Hasonlóképp alkalmazzák a bocsánatkérő levélírást a sértetthez és az ügyészhez. Egy áruházi lopáson tetten ért elkövető példának okáért beismerő levelet írt az ügyésznek bocsánatkéréssel, és vállalta, hogy egy napot ingyen takarít az üzletben. Közvetett reparáció valósul meg, ha például a rongálással, lopással okozott kár eltüntetéséhez szükséges szakmunkát az elkövető fizeti meg, ő állja a reparáció kivitelezésének költségeit, és ha kell, maga is besegít a munkába.

²⁰¹ Nacsády Péter Imre: Mi is az a mediáció? Magyar Jog. 1995/3. 184-189. p.

A köz javára végzett munka hátránya, hogy nem képes megoldani a sértettnek nyújtandó kárjótételét. Ha az áldozat magánszemély, akkor azt kombinálni kell más elégtételi formával. Megoldás lehet, hogy az elkövető munkahelyi keresménye egy részét az áldozatnak fizeti. Ez fiatalok esetében problémás, mivel még nincs önálló keresetük. Az áldozat részére történő munkavégzésnek és ápolásnak pedig nemegyszer gátját állja az áldozat érthető ellenérzése azzal szemben, hogy a számára nem elhanyagolható érdeksérelmet okozó a közelében tartózkodjon.

- *pénzbeli jóvátétel*: az ezzel kapcsolatos aggályokat fentebb fejtettem ki. Elképzelhető az egyösszegű kompenzáció mellett részletfizetés is, de ez sem a legmegfelelőbb megoldás. Az áldozat kára ezáltal lassan térül meg és bizonytalan, mivel az elkövetőre eleve nagy terhet ró saját maga és családja eltartása.

Törekedni kell tehát mindenekelőtt az elkövető általi jóvátételre, ha ez nem lehetséges, akkor kerül sor más módok alkalmazására.

A mediáció

A mediáció (sértett és elkövető közötti kiegyezés) is a resztoratív igazságszolgáltatás egyik megvalósulási formája, ahol az ügy visszakerül megoldásra a bűncselekményi konfliktus

részvevőihez. Ez az alig formalizált eljárás abból indul ki, hogy mielőtt alaki kötöttségekkel bírójogvitára kerülne sor, érdemes a feleknek először megkísérelniük a megoldás létrehozását saját rendelkezési körükben. A kevésbé normákra alapozott érdekmérlegelések terepe a mediáció.

„Ha valaki áldozattá válik, még ha esetlegesen maga is részes ebben, kiszolgáltatottá, védtelenné, szinte tehetetlenné válik, úgy érezheti, meg van kötve a keze, és nem tud mit tenni. Amikor az állam magára vállalta, hogy az elkövetett bűncselekmények miatt igazságot szolgáltat, és ő az egyetlen, aki ezt megteheti, azaz monopol igazságszolgáltatási hatalommal rendelkezik, minden olyan személy, akinek érdekeit a bűncselekmény közvetlenül vagy közvetett módon sértette, csupán mellékszereplővé vált ebben a folyamatban.”²⁰²

Az áldozatnak csak az eljárásban betöltött tanú szerep maradt, amely nem bír túlzottan nagy jelentőséggel. Csak az adhéziós eljárásban vesz részt az áldozat önálló alanyként. Király Tibor ezt így fogalmazta meg:

„A büntetőben a sértett a szenvedő főszemély, a büntetőeljárásban pedig szinte a szemünk láttára zsugorodik össze.”²⁰³ A sértett nem érvényesítheti önhatalmúlag és önkényesen közvetlenül az elkövetővel szemben jogos vagy jogosnak vélt érdekét, mivel az önbíráskodás lenne.

Kialakult azonban a világban a jogviták feloldásának egy peren kívüli útja: nevezetesen a *mediáció*, azaz a tettes és áldozat közötti egyezség.

²⁰² Farkas Ákos: Áldozatvédelem és büntetőeljárás. Magyar Jog. 1993/12. 760-763. p.

²⁰³ Király Tibor: A legalitás a büntetőeljárásban. Jogtudományi Közlöny. 1986/5. 201-206. p.

Ennek során egy „semleges, kompetens és a konfliktussal nem érintett személy (mediátor) módszeres kommunikációs stratégia felhasználásával a szembenálló feleket olyan helyzetbe hozza, hogy a saját felelősségükre az általuk meghatározott célt, továbbá az ennek elérését lehetővé tevő utat megtalálják, s így létrejön a minden érintett számára elfogadható megegyezés.”²⁰⁴

A közvetítés elvei az önkéntesség, becsületesség, belső nyitottság, a kifelé irányuló bizalom, megoldás-orientáltság és autonómia, a megegyezésre mint eredményre törekvés, ahol a „destruktivitás konstruktív kommunikációs példákon keresztül lépésről lépésre háttérbe szorul”²⁰⁵.

A mediáció az 1970-es évekig csak az Amerikai Egyesült Államokban volt elterjedt (az USA-ban a tagállamok több mint felében kötelezően előírt eljárás).

Később Nyugat-Európában (Anglia, Németország, Ausztria, Franciaország, Norvégia, Finnország) is kedvező fogadtatásra talált. A fent említettek közül következően nem véletlen, hogy az USA-ban alakult ki ez az eljárás.

A mediációnak három fő modellje alakult ki a világon:

- A francia modell *beilleszti* a mediációt a *peres eljárásba*.
- A német és az amerikai gyakorlat szerint a *per* megkezdése *előtt* kötelező a mediáció.
- Több helyütt *független egymástól* a mediáció és a bírói út.

A mediáció csak azokban a társadalmakban működik, ahol a meggyőzés módszerei, az önbírálat, a mérséklet és a megbékélés uralkodnak. A toleranciát mellőző, empátia nélküli közösségekben azonban képtelen ez a konfliktuskezelési módozat gyökeret eresztetni. A mediáció tehát feltételezi a közéleti kultúra bizonyos fejlettségét.²⁰⁶

A mediáció fogalma hatályos jogunkban

Magyarországon az 1990-es évek közepétől jelentkeznek törekvések a mediáció alkalmazása iránt. A mediáció intézményének hazai meghonosítását egyaránt szorgalmazták civil szervezetek és ügyvédi irodák. A rendszerváltás után az amerikai Federal Mediation and Conciliation Service missziós tevékenysége keretében finanszírozta az első magyar mediációs bázisok kiépítését. Az első hazai szervezet e téren a Partners Hungary volt.

Jogsabályi szinten a 2002. évi LV. törvény rendelkezik a közvetítői tevékenységről, mely 2003. március 17-én lépett hatályba. A törvény 2.

²⁰⁴ Dévényi Norbert: „Jog vita nélkül”: közjegyzőség és mediáció Ausztriában. Közjegyzők Közlönye. 1999/9. 21-23. p.

²⁰⁵ Uo.

²⁰⁶ Samu Mihály: Általános jogpolitika. A jog depolitizálása. Akadémiai Kiadó. Budapest, 2003. 127. p.

§-a a mediációt így határozza meg: „A közvetítés olyan sajátos permegelőző, konfliktuskezelő, vitarendező eljárás, amelynek célja a vitában érdekelt felek kölcsönös megegyezése alapján a vitában nem érintett, harmadik személy (a közvetítő) bevonása mellett a felek közötti vita rendezésének megoldását tartalmazó írásbeli megállapodás létrehozása.”

A mediáció szerepe a konfliktuskezelésben

A mediáció a kölcsönös engedmények kialakításának eljárási módozata. Nincs feltétlenül jogilag kötött eljárási rend, és nincs feltétlenül jogszabályban meghatározott speciális formája, bármiféle egyezség számításba jöhet. A konfliktuskezelés azon technikája, ahol a konfliktusban érintetteket egy pártatlan harmadik fél, a mediátor, közvetítő segíti kölcsönösen kielégítő megállapodás létrehozásában. A mediátor nem hozhat döntéseket a résztvevő felek helyett, hanem segíti őket olyan helyzetbe kerülni, amelyben a felek maguk juthatnak megállapodásra. Ez a közvetítéses vitarendezés nem azonos az egyezséggel, mivel az előbbinél a mediátor generálja a megegyezést, a vitás ügyeknek ő a katalizátora, míg az egyezség kizárólag a felek aktív szerepén nyugszik. A mediátor részrehajlásmentes, mindkét (vagy több) féllel kapcsolatban áll, az egyezség megkötésében nincs

közvetlen szerepe. Ő csak elősegíti a folyamatot, de nem jelenik meg döntéshozói szerepben. A felek között létrejövő egyezségben tehát csak közvetett a szerepe, a felek álláspontját kísérli meg közelíteni egymáshoz. Jelentős mértékben tehermentesítheti a jogviták rendezésére egyébként hivatott

jogalkalmazói szervezetrendszer, mindenekelőtt a bíróságokat. Szűrőszerepet tölt be, ugyanis tényleges jogvitára csak akkor kerül sor, ha sikertelenül végződik a megegyezés kísérlete.

A mediáció alkalmazhatóságának feltételei

Az emberek közötti konfliktusok egy része alakul csak jogvitává. Célként tűzhető ki a bíróságok tehermentesítésének gondolatától vezérelve, hogy ha nem is lehet mindig elkerülni a konfliktusok jogi vitává alakítását, de legalább ne jusson el minden ügy a bírósági perig, hanem lehetőleg kössenek a felek egyezséget.

A mediátor feladatai különböznek a bírói feladatoktól, hiszen nem ő, hanem a szembenálló felek hozzák meg önállóan a döntéseket; a békéltető feladataitól, mivel a mediátor nem dolgoz ki javaslatokat; a terapeutáétól, mert nem a felek közötti viszonyt próbálja megvilágítani; és az ügyvédétől is, mivel nem képviseli a feleket, és általában nem ad jogász tanácsokat.

A mediáció alkalmazhatósága megkívánja, hogy teljesen *tisztázott* legyen a *tényállás*, egyértelmű legyen az *elkövető bűnössége*, azaz a tettes beismerő vallomást tegyen, vagy tetten ériék, és mindkét fél

önkéntesen beleegyezzen alkalmazásába. Általában követelmény az is, hogy az elkövető első bűntényes legyen, a körülmények véletlenszerű elkövetésre utaljanak, és a családi környezet garanciális elemként nevelő hatást biztosítson. A gyakorlatban a jóvátétel ezen formájának alkalmazhatósága és a bűncselekmény súlya fordítottan arányos. Főleg vétségek esetében kerülhet rá sor. Szinte problémamentesen szolgál megoldásként vagyon elleni bűncselekményeknél (lopás, rongálás, sikkasztás, csalás és az erőszakos rablás, kifosztás esetei), mivel a kár mértéke ekkor általában nem vitatható, legfeljebb a jóvátételi összeg. Segíti ilyenkor az alkalmazását az is, hogy nincsen olyan mértékű lelki sérülés, ami gátolná a sértett és az elkövető között a kontaktus kialakítását és a kompromisszum megkötését. Magától értetődő, hogy ez jóval problematikusabb az egészség, a testi épség és a személyiséghez fűződő alkotmányos jogok sérelme esetén (mindenekelőtt a személy elleni erőszakos bűncselekmények: súlyos testi sértés, életveszélyt okozó súlyos testi sértés). Amely bűncselekményeknek védett jogi tárgya az előbb említett alkotmányos értékek valamelyike, azoknak általában velejárója a súlyos lelki sérülés okozása is. Ezek a szubjektív elemek pedig megnehezítik a jóvátétel meghatározását. Javasolt a mediációval a leginkább nevelhető elkövetői csoportot megcélolni: a 14-18 év közötti fiataalkorúakat és a 18-21 éves fiatal felnőtt tetteket, akiknél ezt a megoldást alkalmazva hatékonyan el lehet kerülni a visszaesést. Az állam számára jobb megoldás ez, hiszen megspórolja a börtönbüntetés borsos árát (3000 Ft/nap), illetve tehermentesíti a jogviták rendezésére egyébként hivatott, amúgy is ügyhátralékkal küzdő jogalkalmazói szervezetrendszer. Egybevág ez a megoldás azzal a nemzetközi céllal is, hogy a büntetőjog, azon belül is a szabadságelvonással járó büntetések ultima ratio jellege érvényesüljön, azaz csak a legvégső esetben a legutolsó eszközként lehet használni.

A közvetítéses konfliktuskezelési eljárás kulcsa a *bizalom*. A vitában álló felek nem érezhetik magukat kiszolgáltatott helyzetben a mediátorral szemben, és bízniuk kell a másik fél *jóhiszemű* részvételében is. Ha az egyezség ellenére később mégis perre kerül sor, az megkérdőjelezheti a jóhiszeműséget. A mediáció tehát nem mindig végleges megoldás, hanem csak a felek közötti önkéntes egyezség, a vita később még jogi útra terelhető. A közvetítéses eljárásban a felek *önkéntesen és személyesen* vesznek részt mellérendelt pozícióban. A közvetítő köteles a felektől és az államhatalomtól is függetlenül eljárni. Csak akkor járhat el hatékonyan, ha munkája során érvényre juttatja az *objektivitást, egyenlő elbánásban* részesíti a feleket, megfelelő *szakmai felkészültséggel* rendelkezik, ismeri a jogi kereteket, és ha jó az *emberismerete*. Feladata, hogy a vitát mederben tartsa, higgadt hangvételt biztosítson, sikerüljön megteremtenie a bizalom feltételeit. El kell érnie továbbá a felek jóhiszemű közreműködését, meg kell ismernie a bűncselekmény valós indítékait, köteles a jelenségek felszíne mögé nézni, és a feleket nyitottá tenni a megoldási lehetőségek elfogadására, ki kell mozdítani őket ellenérdekelti pozíciójukból. A mediátor köteles a tudomására jutott információkat

bizalmasan kezelni, az ellenfelekből is tárgyalóképes partnereket formálni. Ehhez olyan kérdéseket kell feltennie, melyek képesek mindkét fél pozíciójában a rejtett oldalakat is feltárni.

A mediációs eljárás szakaszai

A kötetlen, informális eljárás lefolyása általában a következő:

1. *A mediátorhoz kerül az ügy.* Ez általában az ügyész javaslatára történik. Ő dönti el, hogy az ügy alkalmas-e a mediációra, ha igen, akkor értesíti a mediációs projektet, amely kijelöli az eljáró mediátort. Az ügyész átteszi a nyomozati aktát a mediátorhoz, és egyidejűleg értesíti az elkövetőt, hogy vegye fel a kapcsolatot a közvetítővel, ellenkező esetben folytatódik a nyomozás. A felek maguk is fogadhatnak mediátort, például közösen megbízhatnak egy ügyvédet ezen feladat ellátásával. Többnyire szerencsésebb azonban mediátorspecialistát alkalmazni. A fő elv az önkéntes alávetés, a felek mellérendelt pozíciója, nincs kötelező idézés.

2. *A tárgyalás szakasza:* a közvetítő irodájában zajlik, a mediálás folyamatában a jogvitában álló felek mellett részt vehetnek azok ügyvédei is. A mediátor feladata, hogy az érzelmek felől a racionalitás felé terelje a vitás ügyet. Tisztázzák a részletkérdéseket. Ún. ötlettár (brainstorming) felvonultatása történik a megoldási lehetőségeket illetően, és a felek ebből választják ki a számukra legmegfelelőbbet.

3. *Írásba foglalás:* ha megszületik a megegyezés, írásban összegzik a konfliktusmegoldáshoz szükséges kötelezettségeket. A megszövegezett és aláírt egyezségi megállapodás hívják mediálási szerződésnek.

4. *Az eset nyomon követése:* figyelemmel kíséri a mediátor a jóvátétel teljesítését, a reparáció végrehajtását.

5. *Az illetékes hatóság értesítése:* ha a kártalanítás befejeződött, közvetítő tájékoztatja az ügyészt észrevételeiről. Az ügyész ilyenkor eljárásjogi értelemben véve megszüntetheti az eljárást, ha úgy véli, hogy a bűncselekménnyel a sértettnek okozott kár megtérült, és a cselekmény társadalomra

veszélyessége csekély. Egyúttal felhívja az elkövető figyelmét arra, hogy a jövőben tartózkodjon az újabb jogsértéstől²⁰⁷.

A mediáció értékelése az előnyök és hátrányok tekintetében

A közvetítéses eljárás előnyei

- A vitában álló feleknek nem kell kiadniuk a kezükből a döntést külső szakértőnek, hanem maguk keresnek kompromisszumot, ezáltal a

²⁰⁷ www.partnershungary.hu/mediatr.htm

folyamat kontrollja végig az ő kezükben van. A bíróság elé vitt jogvitát azonban a keresetlevél kézbesítése után a bíróság irányítja.

- Nem a másik fél legyőzése a cél, hanem kölcsönös előnyök elérése, arányos egyezség létrejötte.

- Nagyobb eséllyel tartják be a felek az egyezséget, mivel együttes akaratukat tükrözi, kölcsönösen elégedettek vele, nincs vesztese az eljárásnak. Ezzel szemben a bíróság szükségszerűen csak az egyik fél javára dönt.

- Nem helyezi ki a felelősséget a bíróra mint vadidegen autoritásra- aki az eljárás során nem kizárt, hogy szubjektív szempontokat is érvényre juttat-, csupán egy pártatlan, semleges közvetítőt alkalma

- Mindkét fél meghallgattatik, tehát érvényesül az „audietur et altera pars” követelménye. Erre szükség is van, hiszen amíg a büntetben a sértett a szenvedő főszemély, addig a klasszikus büntetőeljárásban nem több mint a tanúk egyike. Ahogy Király Tibor megfogalmazta: „szinte a szemünk láttára zsugorodik össze”, kevés lehetősége van a büntetőeljárás befolyásolására.

- Az elkövető közvetlenül szembesülhet jogellenes tette eredményével, beleélheti magát a sértett helyzetébe, megbánhatja és levezekelheti bűnét, saját maga orvosolhatja az általa okozott sérelmet. Az áldozat pedig nem állhat bosszút az ellene elkövetett jogsértés kivitelezőjén, hanem megértheti az elkövetőt a bűncselekményre ösztönző motívumokat.

- A klasszikus be. túl hosszadalmas, hónapokig kell várni a tárgyalás kitűzésére, a per évekig elhúzódhat, pedig a sértett célja, hogy az okozott kárt hamar reparálják. A mediáció a megkereséstől számítva átlagosan 3-4 hónapot vesz csak igénybe, tehát időkímélő.

- Az állami büntetőeljárás során született ítélet gyakran végrehajthatatlan, a károsultnak még negyedrészen sem térül meg a kára, mivel az elkövetőnek a szabadságvesztés alatt általában nincs jövedelme. A mediáció jobban biztosítja a kártérítést.

- Költségkímélő: kevesebb költséget ró az államra (nem kell a börtönbüntetés anyagi vonzatát állni), és a mediáció költségei jóval a perköltség alatt maradnak, legtöbbször nincs is eljárási illeték.

- A közvetítéses eljárás során elhangzottak zárt körben maradnak, a nyilvánosság ki van zárva.

- Mivel ez az eljárás kívül esik a büntetőeljáráson, így nem jelentkezik stigmatizáció, és nincs priusz sem.

- Érvényesül a büntetőjog és a szabadságelvonással járó büntetések ultima ratio jellege.

A mediáció hátrányai

- Többen a mediáció elleni érvként hozzák fel, hogy gyakran az elkövetőt hozza előnyösebb alkupozícióba. Manapság a büntetőeljárás révén a sértett általában semmiféle anyagi kompenzációhoz nem jut, így kifizetődőbb számára még egy kisebb összegű kártérítés is, azaz anyagi és

erkölcsi kárának az elkövető általi mérséklése. Az elkövető így azonban cserében mentesül a büntetéstől.

- Ez azt sugallja, hogy a büntetés ilyen módon elkerülhető, és ez ad absurdum alááshatja a büntetőjog részéről kilátásba helyezett büntetés preventív szerepét, megkérdőjelezheti nemcsak a büntetés visszatartó erejét, hanem a normatív elvárások hitelét is.

- Fennáll tehát annak a veszélye, hogy a kárenyhítéshez fűződő egyéni érdek és a hatékony generálprevenció szembekerülnek egymással.

- Felmerülhet a kérdés, hogy nem a büntetés pénzbeli megváltásának középkori gondolata (kompenzációs rendszer) tér-e vissza.

- Burkoltan ugyan, de a diszkrimináció veszélyét is magában hordozza, ugyanis a kedvezőbb szociális és anyagi körülmények között élő elkövetők könnyebben vállalhatják a pénzbeli kártalanítás felé orientált mediációs eljárást. A szegényebbek így kiszoruljanak a megegyezés lehetőségéből?

Mediáció büntetőügyekben

„A mediáció a bűncselekmény elkövetője és sértettje között létrejövő önkéntes megállapodás arról, hogy a tettes az áldozatnak okozott kárt egy mindkettejük által elfogadott módon és mértékben jóváteszi, és ez esetben részben vagy egészben mentesül az adott államban szokásos büntetőjogi felelősségre vonás és büntetés, főleg szabadságvesztés alól.”²⁰⁸ A mediáció a jóvátétel speciális megvalósulási formája, melynek során a materiális kártalanítás mellett sor kerül a felek megbékélésére is.

Hazánkban sikerrel alkalmazzák a mediációt munkajogi, családjogi, fogyasztóvédelmi, egészségügyi, valamint nagyobb vállalatok közötti szerződéses kapcsolatokból származó konfliktusok esetén. A törvényi szabályozás is csak ezeket a tárgyköröket fedi le. Büntetőügyekben is többen szorgalmazzák ezt az eljárást, de alkalmazása még gyermekcipőben jár. Elterjedésének legfőbb akadályát a strict legalitás elve képezi, amely szerint igazságot csak professzionális állami bíróságok szolgáltathatnak. Az **Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (99) 19. számú ajánlásában** szorgalmazza a mediáció büntetőügyekben való alkalmazását.

Ennek indoka a következő: „a mediáció segíthet annak tudatosításában, hogy az egyén és a közösség fontos szerepet tölt be a bűncselekmények megelőzésében és kezelésében, valamint az azzal kapcsolatos konfliktusok feloldásában, és ezzel olyan büntetőjogi eredményre vezet, amely építő és kevésbé represszív”.

Az **Európai Unió** pedig a sértettnek a büntetőeljárásban való jogállásáról szóló, 2001. március 15-i, **2001/220/IB számú tanácsi keretha-**

²⁰⁸ Barabás Andrea Tünde: Egyezés tettes és áldozat között- racionalitás vagy naivitás? Kriminológiai Közlemények Különkiadás. II. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga. Szekszárd, 1996. okt. 4-5. Magyar Kriminológiai Társaság. 1998. 114-121.

tározatában szorgalmazza a büntetőjogi mediációt mint a sértettnek nyújtandó kárenyhítés egyik lehetséges eljárását.

Ezt a kötetlen, informális eljárást széles körben alkalmazzák a büntetőjogon kívül a magánjogban és a közigazgatási jogban is: munkajog, csődegyezség, fogyasztóvédelem, bányáügyek, önkormányzati konfliktusok feloldása, adósságrendezés területén. Az a jogos igény hívta életre, hogy ha az állam nem képes garantálni az állampolgárok személyi és vagyonbiztonságát, akkor legalább biztosítson ezen állampolgári érdekek sérelmekor olyan felelősségre vonási rendszert, amely igyekszik helyrehozni a sérelmeket az áldozat jogos igényeit figyelembe véve, ennek érdekében az állam akár le is mond esetenként saját, kizárólagos felelősségre vonási igényéről. Az a cél, hogy megvalósuljon az elszenvedett érdeksérelm minél teljesebb orvoslása.

Az Európa Tanács ajánlása szerint a **mediáció büntetőügyekben** való alkalmazása a hagyományos büntetőeljárások rugalmas, átfogó, problémamegoldó opciója lehet annak kiegészítéseként vagy alternatívájaként. Figyelembe kell ugyanis venni annak szükségletét, hogy erősítsék a büntetőeljárásokban az áldozat, az elkövető és más érintett személyek aktív részvételét, valamint a közösség bevonását. Elismeri az áldozatok legitimált érdekét arra vonatkozóan, hogy viktimizálódásuk következményeivel kapcsolatban nagyobb szavuk legyen, kommunikálhassanak az elkövetővel, és elérjék az elkövető bocsánatkérését és a reparációt. Tapasztalatok szerint az áldozatok újbóli áldozattá válástól való félelme a mediáció után 10%-ra csökken, míg előtte 25%-os volt. Figyelembe kell venni annak fontosságát, hogy előmozdítsák az elkövető felelősségérzetét, és gyakorlati lehetőségeket biztosítanak nekik, hogy jóvátételt gyakoroljanak, amely elősegítheti reintegrációjukat és rehabilitációjukat. A mediáció tudatosíthatja az egyén és a közösség fontos szerepét a bűnmegelőzésben és a bűncselekmények kezelésében, és megoldják a hozzá társuló konfliktusokat, ezáltal is előmozdítva a konstruktívabb és kevésbé represszív büntető jogkövetkezményeket. Hangsúlyozza azt is, hogy a mediáció speciális képességeket követel meg, gyakorlati útmutatót kell készíteni és akkreditált tréningeket tartani. Érvényesíteni kell az eljárás során az Emberi jogokról és az alapvető szabadságok védelméről szóló egyezmény rendelkezéseit is.

A mediáció kifejezés alkalmazható az ajánlás szerint minden olyan eljárásra, melyben az áldozat és az elkövető számára lehetővé válik - ha önként hozzájárulnak-, hogy aktívan részt vegyenek a bűncselekményből származó problémák megoldásában egy pártatlan harmadik személy (mediátor) részvételével. A felek a mediáció során bármikor visszavonhatják ezen eljáráshoz való hozzájárulásukat. A mediációs tárgyalások bizalmasak. Általánosan elérhető szolgáltatássá kell tenni a mediációt büntetőügyekben. A büntetőeljárás minden szakaszában sor kerülhet rá. Megfelelő önállóságot kell adni a mediációs szolgáltatásnak a büntető igazságszolgáltatási rendszeren belül.

A törvényhozásnak siettetnie kell a mediáció elismerését büntetőügyekben. A feleknek meg kell adni a jogi segítségnyújtás lehetőségét.

A büntetőjogi mediáció magyarországi megvalósulása

A közvetítői eljárás alkalmazhatóságának jogszabályi előfeltételei

Az uniós kerethatározatban foglalt kötelezettségnek eleget téve született meg hazánkban a **2006. évi LI. törvény**, amely az 1998. évi XIX. törvényt, azaz a büntetőeljárásról szóló törvényt módosítja.

A módosítás eredményeképp 2007. január 01-től hatályba lépett a Be. 221/A §-a, amely a közvetítői eljárást szabályozza.

Ezzel párhuzamosan a büntető anyagi jog (Btk.) általános részi szabályai is módosulnak, nevezetesen a 36.§-ban új büntethetőséget megszüntető okként definiálja a *tevékeny megbánást*.

Ennek lényege, hogy nem büntethető az, aki a személy elleni, a közlekedési, valamint a vagyon elleni, háromévi szabadságvesztésénél nem súlyosabban büntetendő bűncselekménnyel okozott kárt a sértettnek közvetítői eljárás keretében megtérítette, vagy a bűncselekmény káros következményeit egyéb módon jóvátette. (Btk. 36.§ (1) bek.)

A büntetés korlátlanul enyhíthető, ha az elkövető a személy elleni, a közlekedési, valamint a vagyon elleni, ötévi szabadságvesztésénél nem súlyosabban büntetendő bűncselekménnyel okozott kárt a sértettnek közvetítői eljárás keretében megtérítette, vagy a bűncselekmény káros következményeit egyéb módon jóvátette. (Btk. 36.§ (2) bek.)

Fiatalkorúak esetében még szélesebb körben került megfogalmazásra büntethetőséget megszüntető okként a *tevékeny megbánás*, ugyanis nem büntethető az a fiatalkorú, aki a személy elleni, a közlekedési, valamint a vagyon elleni, ötévi szabadságvesztésénél nem súlyosabban büntetendő bűncselekménnyel okozott kárt a sértettnek közvetítői eljárás keretében megtérítette, vagy a bűncselekmény káros következményeit egyéb módon jóvátette (Btk. 107/A §).

Ezek a rendelkezések azonban nem alkalmazhatók azokban az esetekben, ha az elkövető:

- többszörös vagy különös visszaeső;
- a bűncselekményt bűnszervezetben követte el;
- a bűncselekménye halált okozott;
- a szándékos bűncselekményt a szabadságvesztés felfüggesztésének próbaideje alatt vagy a szándékos bűncselekmény miatt végrehajtandó szabadságvesztésre ítéltetés után, a szabadságvesztés végrehajtásának befejezése előtt, illetőleg próbára bocsátás vagy vádemelés elhalasztásának tartama alatt követte el.

A közvetítői eljárás azoknál a személy elleni, a közlekedési, valamint a vagyon elleni bűncselekményeknél alkalmazható, amelyek ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetéssel fenyegetettek, és ez az eljárás a büntetőeljárás tartama alatt, a gyanúsított vagy a sértett indítványára, illetőleg önkéntes hozzájárulásukkal alkalmazható.

A közvetítői eljárás célja és feladata

A közvetítői eljárás célja, hogy a bűncselekmény következményeinek jóvátételét és a gyanúsított jövőbeli jogkövető magatartását elősegítse. Egyrészt tehát reparációs célt követ, másrészt pedig a speciális prevenciót szolgálja.

A büntető mediáció feladata, hogy a gyanúsított és a sértett között egy olyan megállapodás jöjjön létre, amely megalapozza a gyanúsított tevékeny megbánást.

A közvetítői eljárás menete

A büntetőeljárás során egy alkalommal lehet az ügyet mediációra utalni. Ezt az ügyész megteheti hivatalból, illetve a gyanúsított, a védő vagy a sértett indítványára a büntetőeljárás maximum hat hónapra történő felfüggesztése mellett. A vádemelés után, a jogerős ítélet meghozataláig természetesen már a bíróság dönt arról, hogy engedélyezi-e az eljárás közvetítői eljárásra utalását.

Ha a közvetítői eljárás lefolytatásának helye lehet, ám az ügyész az eljárást nem függesztette fel, akkor a tanács elnöke a tárgyalás előkészítése során a vádirat kézbesítésével egyidejűleg tájékoztatja a vádlottat, a védőt és a sértettet a közvetítői eljárás iránti igény előterjesztésének lehetőségéről, valamint a közvetítői eljárás következményeiről (Be. 263.§ (4) bek.). A bíróság az eljárást felfüggesztheti a közvetítői eljárás lefolytatása érdekében, legfeljebb hat hónapra. (Be. 266. § (3) bek. c.))

Ha a vádlott, a védő vagy a sértett a vádirat közlésétől számított tizenöt napon belül indítványozza, akkor a bíróság kötelezően előkészítő ülést tart.

Ehhez azonban elengedhetetlen az alábbi konjunktív feltételek teljesülése:

- a Btk. 36.§-a alapján az eljárás megszüntetésének vagy a büntetés korlátlan enyhítésének lehet helye;
- a gyanúsított a nyomozás során beismerő vallomást tett, vállalja és képes a sértett kárát megtéríteni vagy a bűncselekmény káros következményeit más módon a sértettnek jóvátenni;

- a gyanúsított és a sértett is hozzájárult a közvetítői eljárás lefolytatásához;
- a bűncselekmény jellegére, az elkövetés módjára és a gyanúsított személyére tekintettel a bírsági eljárás lefolytatása mellőzhető, vagy megalapozottan feltehető, hogy a bíróság a tevékeny megbánást az eljárás során értékelni fogja.

Az ügyész a közvetítői eljárás feltételeinek vizsgálata céljából a közvetítői eljárásra utalást megelőzően meghallgatja a gyanúsítottat és a sértettet. Ha szükségesnek tartja, akkor beszerzi a gyanúsítottra vonatkozóan a pártfogó felügyelői véleményt, illetve magát a pártfogó felügyelőt is meghallgathatja.

Az eljárást felfüggesztő és a közvetítői eljárást elrendelő határozatot közölni kell a sértettel, a feljelentővel, a magánindítványt előterjesztővel, valamint a közvetítői eljárás lefolytatására hatáskörrel és illetékességgel rendelkező megyei (fővárosi) igazságügyi hivatallal.

Az ügyész eljárást felfüggesztő és mediációs eljárást elrendelő határozata ellen nincs helye jogorvoslatnak.

Fontos szabály, hogy a gyanúsított és sértett azon nyilatkozatai, amelyeket a közvetítői eljárás során tesznek az eljárás alapjául szolgáló cselekményre vonatkozóan, nem használhatók fel bizonyítékként a vádemelést követően a bírósági eljárás során. A közvetítői eljárás eredményét nem lehet a gyanúsított terhére értékelni.

A közvetítői eljárás lefolytatása és a megállapodás létrehozása a pártfogó felügyelők feladata, mégpedig közülük is az erre a feladatra specializálódott munkatársaké, akik felkészülten és egységes díjszabás mellett végzik tevékenységüket.

A közvetítői eljárás lehetséges kimenetelei

I. Ügyészi szakban

- Ha a közvetítői eljárás eredményes, és büntethetőséget megszüntető okként értékelhető a tevékeny megbánás (Btk. 36.§ (1) bek.), azaz az elkövető a személy elleni, a közlekedési, valamint a vagyon elleni, háromévi szabadságvesztésénél nem súlyosabban büntetendő bűncselekménnyel okozott kárt a sértettnek közvetítői eljárás keretében megtérítette, vagy a bűncselekmény káros következményeit egyéb módon jóvátette, akkor *az ügyész az eljárást megszünteti.*

- Ha az elkövető a személy elleni, a közlekedési, valamint a vagyon elleni, ötévi szabadságvesztésénél nem súlyosabban büntetendő bűncselekménnyel okozott kárt a sértettnek közvetítői eljárás keretében megtérítette, vagy a bűncselekmény káros következményeit egyéb módon jóvátette, azaz a büntetés korlátlan

enyhítésének van helye a Btk. 36.§ (2) bek. értelmében, akkor az *ügyész vádat emel*.

- Ha a gyanúsított megkezdte ugyan a közvetítői eljárásban létrejött megállapodás teljesítését, azonban a büntethetősége nem szűnt meg, az ügyész a három évet meg nem haladó szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt a *vádemelést* egy évtől két évig terjedő időre *elhalaszthatja*. Az ügyész a vádemelés elhalasztásáról szóló határozatában elrendeli a gyanúsított pártfogó felügyeletét, valamint magatartási szabályok megtartására

vagy más kötelezettségek teljesítésére kötelezheti. Az ügyész a Be. 225.§ (2) bek. értelmében a gyanúsított számára kötelezettségként írhatja elő azt, hogy részben vagy egészben térítse meg a sértettnek a bűncselekménnyel okozott kárt, vagy más módon gondoskodjék a sértettnek adandó jóvátételről, illetve meghatározott célra anyagi juttatást

teljesítsen, vagy munkát végezzen a köz számára. Fiatalkorú gyanúsított nem kötelezhető a köz számára nyújtott jóvátételre. A közvetítői eljárásban kötelező a fiatalkorú törvényes képviselőjének részvétele.

II. Bírósági szakban

- Ha a büntethetőség a bírói szakban szűnik meg, azaz az elkövető tevékeny megbánást gyakorol, akkor az *eljárás megszüntetésének* van helye a Be. 267.§ (1) bek. I) pontja értelmében.

- Ha a büntetés korlátlan enyhítésére van lehetőség, azt a bíróság a *határozathozatal során* érvényesíti, azaz a bíróság mérlegel, hogy csupán enyhíti a büntetést, vagy teljes egészében eltekint a büntetőjogi jogkövetkezmények alkalmazásától.

A rendszer természetesen a gyakorlatban fog tökéletesedni, annak során képes kiforni magát, mindenesetre bízhatunk abban, hogy az első büntettes, bagatell bűncselekményt elkövetők esetében eredményes megoldást nyújt majd a közvetítői eljárás ahhoz, hogy a terhelt a jövőben jogkövető magatartást tanúsítson. Nem mellékes szempont természetesen a bíróságok tehermentesítése sem –figyelembe véve azok jelentős mértékű túlterheltségét.

Az állam általi kárenyhítés

„Bonus dux bonum reddit comitem.”

„Jó a vezér, csapatát aki helytállásra nevelte.”

(Erasmus)

Csak nemteljesítés (a bűncselekmény elkövetője nem képes nem képes vagy nem kötelezhető a kár megtérítésére) és felderítetlen ügyek (az elkövető személye nem ismert) esetén fordul elő, hogy nem a károkozó áll helyt, hanem az állam. Ezt indokolja az is, hogy az állam teljesítőképessége is véges.

Az **1985-ös ENSZ-határozat** 12. pontja a kártérítésről ekképp rendelkezik: „Ha a kártérítés teljes egészében nem oldható meg az elkövető terhére, vagy nem biztosítható más forrásokból, az államnak törekednie kell, hogy pénzügyi kártérítésben részesítsék:

(a) az áldozatokat, akik komoly bűncselekmények következtében jelentős testi sérelmet, fizikai vagy szellemi egészségkárosodást szenvedtek;

(b) azon személyek családját, különösen eltartottait, akik ilyen jogsértés következtében haltak meg, vagy váltak testileg vagy szellemileg tehetetlenné.”

Az állami kártalanítás elsősorban az erőszakos bűncselekmények áldozatait megillető kompenzációs rendszer. Az Európai Áldozatvédő Fórum 1996-os nyilatkozatában kimondta, hogy az elkövető kaphat fizetési haladékot, azonban az elrendelt kártérítést állami alapból meg kell előlegezni az áldozatnak, aki minden esetben gyors reparációt igényel. Az elkövető így az államnak tartozik, amely azt behajthatja rajta. Ez az alap létrejöhet azáltal, hogy ebbe fizetik be a kiszabott pénzbüntetések nagyobb hányadát, illetve bizonyos összeggel az elkövető is köteles beszállni. Németországban azt a megoldást alkalmazzák, hogy a pénzalap szerződést köt az elkövetővel, hogy az a pénzt majd visszatéríti. Magyarországon az állampolgári jogok országgyűlési biztosa kifejtette jelentésében, hogy az állami kárenyhítési kötelezettség az alkotmányból nem olvasható ki, így hiánya nem minősül alkotmányos visszásság okozásának. Ha viszont törvény írná elő, akkor összhangban állna azzal a kötelezettséggel, amit az Alkotmány ró az államra a közbiztonság és az alkotmányos alapjogok védelmével összefüggésben. Az ombudsman javasolta hazánkban is egy kárenyhítési alap létrehozását, amelyből a legsúlyosabb erőszakos bűncselekmények áldozatai részesülnének méltányossági alapon (OBH 6714/1996). A kormány –a formális eljárások keretében biztosított lehetőségeken túl – is enyhíteni kívánta a rászorulókat, ha az őket sújtó anyagi károsodás jóvátétele más forrásból – döntően a jogsértést elkövető jóvátétele folytán – nem biztosítható. A kárenyhítés feladatainak ellátásával az Országos Közbiztonsági és Bűnmegelőzési Közalapítványt bízta meg (1074/1999. Korm. hat.).

Ezt követően született meg hazánkban a bűncselekmények áldozatainak segítségéről és az állami kárenyhítésről szóló 2005. évi CXXXV. törvény, amelynek értelmében 2006. január 01-től a kárenyhítés az Igazságügyi Hivatal Áldozatsegítő Szolgálatától kérhető.

Történeti gyökerek

A büntető igazságszolgáltatás nem tekinthető csupán a potenciális elkövetők elleni generális és speciális prevenciónak, hanem szerepet kell, hogy kapjon a potenciális áldozatok számára nyújtott állami támogatás is. A kártalanítás komoly történeti előzményekkel rendelkezik. Kezdetben a *magánbosszú* volt az uralkodó, azaz a sértett fél és a hozzátartozók, illetve a törzs büntetőhatalma érvényesült. Ezt váltotta fel a *kompozíció*, vagyis a megváltás intézménye a magánszemély élete, testi épsége elleni bűncselekmények esetén, mértéke osztályhelyzettől függött. Az állami büntetőjog és az állam monopolizált büntetőhatalmának kialakulásával az áldozat jogai hanyatlásnak indultak. A kár megfizetésére *polgári jogi igény* érvényesítése során kerülhetett sor.

Jeremy Bentham szerint „minden törvény célja a kár megelőzése”, a büntetés mellékesen megvalósítandó célja „a sértettnek nyújtandó elégtétel is, de egyedül ebből a célból sohasem szabad büntetést alkalmazni”. *Garofalo* a „reparáció a börtönbüntetés helyett” megoldást javasolta. *Margery Fry* a tettes és az áldozat kibékülésének, a jogi béke helyreállításának fontosságát hangsúlyozta, és az állam általi kártalanítást szorgalmazta, ha ez lehetséges.

Fogalmi alapvetés

A szakirodalomban különféle megjelölésekkel találkozhatunk az áldozatokat megillető juttatásokat illetően. Különbséget kell tenni mindenekelőtt a jóvátétel és a kártalanítás között. A *jóvátételt* az elkövető vagy annak magatartásáért felelős harmadik személy nyújtja az áldozatnak vagy hozzátartozóinak. Az a követelmény támasztható vele szemben, hogy méltányos legyen, azaz foglalja magába a tulajdon visszaadását, az elszenvedett sérelem és a felmerült költségek megfizetését.

A *kártalanítás* a veszteségek kiegyensúlyozása a kormányzati szervek, illetve harmadik személyek, biztosítók által vagy a társadalombiztosítás keretében. Az Európai egyezmény az erőszakos bűncselekmények áldozatainak kártalanításáról (1983) kimondja, hogy kártalanítás igénybe vehető súlyos testi sérülés, egészségkárosodás, illetve halál esetén. Kiterjed a keresetkiesésre, az orvosi és kórházi költségekre, a temetési költségekre és az eltartottak tartásdíj-kiesésére.

Használatos kifejezés a *restitúció* is, ez az elkövető által nyújtott kártérítésnek felel meg, a célja a bűncselekmény előtti helyzet visszaállítása. A *kompensáció* pedig az állam akciója az áldozat

kártalanítására az okozott erkölcsi és anyagi kár ellensúlyozásának célzatával. Az a meggyőződés vezérli, hogy jóllehet az eredeti állapot nem állítható helyre, az elszenvedett sérelem mégis enyhíthető. Az ENSZ 1985. évi deklarációjában, mely „A bűncselekmények és a hatalommal való visszaélés áldozatainak nyújtandó igazságszolgáltatás alapelveiről” címet viseli, a jóvátételt és a kompenzációt különbözteti meg. Az előzőt az elkövető vagy olyan harmadik személy adja, aki az elkövető magatartásáért felelős, míg a kompenzációt, kártalanítást az állam végzi, illetve egy alap biztosítja. A jogellenesen okozott kár megtérítésére használatos még a *kártérítés* kifejezés is. Nagy Tibor a jóvátételt a bűnelkövető, a sértett és a társadalom közti interakciónak tekinti, mely a kriminális konfliktus kezelésére hivatott. Véleménye szerint a jóvátétel átfogóbb kategória, mint az anyagi kártérítés, de azt mindig magába foglalja. Anyagi, orvosi, lelki, társadalmi segítségnyújtásra van szükség, mely kormányzati, önkéntes és közösségi alapú eszközökkel valósítható meg.

Jogpolitikai indokok

A második világháború után a viktimológia tudományának kialakulásával az államok figyelve a sértettek kártalanítására irányult. Nem volt többé kérdéses, hogy az állam kártalanítani köteles az állam és szervei által elkövetett bűncselekmények, különösen az emberiség elleni és a háborús bűncselekmények áldozatait. Az áldozatsegítés (az állam által az áldozattá vált személyek részére utólagosan nyújtott szolgáltatások és a kárenyhítés) jogpolitikai célja a méltányosság érvényre juttatása. Bár az állam nem veszi magára a bűnelkövető felelősségét, és nem lép az ő helyébe, ennek ellenére a nemzetközi dokumentumok elveivel összhangban vállalta, hogy egyes bűncselekmények áldozatai kárának enyhítéséhez biztosítja a pénzügyi feltételeket. Az Alkotmány 35.§-ának (1) bekezdése szerint a Kormány alkotmányos kötelessége a *közrend és a közbiztonság* védelmét szolgáló intézkedések foganatosítása. Az ECOSOC, az ENSZ Gazdasági és Szociális Bizottsága az élet-és vagyonbiztonságot alapvető emberi jogként fogja fel.

Elméletek a kártalanításról

A kompenzációnak három alapmodellje létezik. Az egyik felfogás szerint az *állam köteles kompenzációt nyújtani*. Ennek oka, hogy az állam átvállalta a polgárok védelmét, illetve az önbíráskodás megakadályozását, ezáltal felelősséggel tartozik az elkövetett bűncselekményekért a sértettek és az áldozatok felé. Helytállásra köteles minden állampolgár felé a vállalt kötelezettség sikertelensége esetén is, azonban csak súlyosan gondatlan

magatartása esetén marasztalható el az állampolgárai védelmének elmulasztásáért.

Egy másik nézet szerint az állam azért, hogy a büntetőeljárás során elítéli, és szankcióval sújtja az elkövetőt, a sértettet megfosztja attól, hogy az elkövető eleget tegyen restitúciós kötelezettségének. Ha anyagi szankciót alkalmaz is az elkövetővel szemben, azaz például pénzbüntetést ró ki rá, akkor is a befolyt pénz az államé, ha pedig szabadságvesztésre ítéli a tettest, akkor az *institucionalizáció* folytán fizikailag *gátolja a restitúciós követelés kielégítésében*. Komoly kérdést vet fel, hogy mi a megoldás akkor, ha az elkövetőt nem is sikerül kézre keríteni.

A harmadik megfontolás azt hangsúlyozza, hogy az *állam társadalmi felelőssége az áldozatok kártalanítása*. Köteles a szociális intézményrendszer révén segíteni a bajba jutottakon. *Kompenzációt* kell nyújtania a közösség nevében. Ezt az elgondolást juttatja érvényre például az Áldozatok Chartája Nagy-Britanniában (1990.február 22.), melyben a kormány leszögezi, hogy a társadalom felelősséggel és együttérzéssel tekint az ártatlan áldozatokra. Gondot az jelent, hogy társadalombiztosítási elven működik, és nincsenek arányban a befizetések és a visszajuttatott pénz sem a személyek, sem az összegek tekintetében.

209

A bűncselekmény szükségképpen sért alkotmányos emberi jogot és a közbiztonságot. Az alkotmányos jogok védelme állami feladat, azonban az alkotmányunk nem tartalmazza közvetlenül az állami kárenyhítési kötelezettséget.

Az állam általi kártalanítással kapcsolatban többféle **elméleti megközelítésmód** alakult ki.²¹⁰

Az *objektív felelősség teóriája* Jeremy Bentham nevével fémjelozhető, és kapcsolatba hozható az állam kialakulásának szerződéses elméletével. Azt vallotta, hogy azért kell kompenzáció, mert az állam és az áldozat közötti szerződést megsértették. Az áldozat állammal szembeni igénye azon alapul, hogy az állam szerződéssel magára vállalta, megvédi állampolgárait a bűncselekményekkel szemben, illetve a kriminogén hatásoktól, a kriminalizálódás veszélyétől, azonban a bűnmegelőzés területén véghezvitt mulasztásával viktimizációt okozott. A bűnüldözés állami monopóliuma, az önbíráskodás tilalma miatt az állam felelőssé tehető, ha az általa alkotott jogszabályokat nem képes kikényszeríteni. Az állam megakadályozza az áldozat elkövető általi kártalanítását, mert a polgári jogi igény érvényesítését behatárolja azzal, hogy az elkövetőt szabadságvesztésre ítéli.

Az *állam gondatlanságának teóriája* alapján az állam felelőssé tehető azért a viktimizációért, amit a jogalkalmazók gondatlansága okoz.

²⁰⁹ Polt Péter: Az élethez és az emberi méltósághoz való jog a bűncselekmények áldozatait is megilleti. In. Bűnözés és bűnmegelőzés a válságrégiókban. A III. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga. Miskolc, 1998. szept. 25-26. Magyar Kriminológiai Társaság, Bp., 1999.

²¹⁰ Görgényi Ilona: Kártalanítás vagy jóvátétel. Kriminológiai Közlemények 48. Bp., 1993. 37-77. p.

Az *egyenlő védelem teóriája* szerint a viktimizációs terhek egyenlőbbé tételének módja az áldozatok kártalanítása. Különös figyelmet kell szentelni azoknak, akik bűnügyileg fertőzöttebb területen élnek. Ha nem is egyforma intenzitással kell eljárni minden bűncselekmény megelőzése érdekében, illetve minden viktimizáció során, de a kártalanítás egyenlőséget biztosíthat.

A *humanitárius teória* azt juttatja kifejezésre, hogy az áldozattá válás miatt nincs helye az állammal szemben szemrehányásnak, a kompenzációra humanitárius alapon, az állami jótekonyság révén kerülhet sor.

A *társadalmi kötelesség teóriája* szerint a pénzbüntetés egyre inkább a kiürült államkincstár feltöltésére szolgál, nem az áldozatot illeti meg. Az áldozatnak nincs törvényes igénye az állammal szemben, de az állam kötelessége, hogy minden áldozatról gondoskodjon, ne csak a rossz szociális helyzetű, nyomorúságos áldozatról.

Napjainkban a legnagyobb támogatottságot a *társadalmi jólét teóriája* élvezi. Ez alapján csak azok részesülhetnek kompenzációban, akik rászorulóak, illetve akik egyébként is jogosultak az állam támogatására. Ezzel az a cél, hogy korlátozzák a jóléti állam igénybevehetőségét.

A *bűnmegelőzési teória* szerint az állam általi kártalanítás jótékony hatással lehet a jogérvényesítésre, növelheti a feljelentési hajlandóságot. Az áldozatok sokkal inkább hajlandók segíteni az áldozatok kézre kerítésében, ha van reményük a kártalanításra. A további bűncselekmények elkövetésének csökkentéséhez is hozzájárul, mert így elkerülhető az áldozat magánbosszúja, illetve nincs a bűncselekménnyel pénzszerzés a jogsértés utáni veszteségek kiheveréséhez.

A *politikai motívumok teóriája* alapján a kompenzációnyújtásból politikai előnyök kovácsolhatók, a közvélemény támogatja azt. Fontos a szimbolikus és pszichikai segítség is, mert fékezheti a büntetőeljárás hiányosságai miatti elidegenedést, mely például megnyilatkozik abban, hogy a büntetőeljárásai kényszerintézkedéseknek nem közvetlen célja a sértett kára megtérítésének biztosítása.

A kárenyhítés gyakorlati megvalósulása Magyarországon

„Bis dat, qui cito dat, nil dat, qui munera tardat.”

„Kétszer ad, ki gyorsan ad, s nem ad az, ki halasztja.”

(Publilius Syrus)

Az **1985. évi ENSZ-határozat „A bűncselekmények és a hatalommal való visszaélés áldozatainak nyújtandó igazságszolgáltatás alapelveiről”** a következőképp rendelkezik: „Ha a kártérítés teljes egészében nem oldható meg az elkövető terhére, vagy nem biztosítható más forrásokból, az államnak törekednie kell, hogy pénzügyi kártérítésben részesítsék:

(a) az áldozatokat, akik komoly bűncselekmények következtében jelentős testi sérelmet, fizikai vagy szellemi egészségkárosodást szenvedtek;

(b) azon személyek családját, különösen eltartottait, akik ilyen jogsértés következtében haltak meg, vagy váltak testileg vagy szellemileg tehetetlenné.”

Az államok többsége tehát a társadalmi jólét teóriájának álláspontjára helyezkedik, azaz a posztindusztriális társadalom sem tud mindenkinek kárenyhítést nyújtani, rászorultsági alapon kénytelen differenciálni.

Komoly problémát jelent napjainkban, hogy a bűncselekménnyel okozott kár megtérülésének esélye elég kicsi. Ebből kifolyólag a lakosság feljelentési hajlandósága és a hatóságokkal való együttműködési készsége is alacsony szintű, ami pedig a büntető igazságszolgáltatásba vetett bizalmat is csökkenti.

Magyarországon 1997 óta uniós tapasztalatok és nemzetközi ösztönzés hatására került egyre inkább előtérbe a kárenyhítés gondolata. El kellett gondolkodni azon, hogy egy lassú eredménnyel kecsegtető áldozatvédelmi törvény megalkotásán fáradozzanak, vagy a nem teljesen korrekt jogi alapvetések mentén történő, de gyors végrehajtást biztosító megoldást válasszák. Az utóbbi megoldás mellett foglaltak állást az illetékesek, bár nem vetették el az áldozatvédelmi törvény gondolatát sem, de annak megalkotása még hosszabb időt vett igénybe. Elsőként az 1074/1999. Korm. határozat melléklete rendelkezett úgy, hogy az ember fizikai integritása, főként élete elleni, maradandó fogyatékoságot okozó legsúlyosabb bűncselekmények áldozatait 180 napot meghaladó keresőképtelenség esetén kárenyhítésben kell részesíteni. A területi, személyi és időbeli hatály tisztázatlansága miatt nehezen volt meghatározható a jogosultak köre. A kárenyhítés mint állami közfeladat ellátására hozta létre a Kormány 1998-ban az Országos Bűnmegelőzési Programhoz [1136/1997. (XII.22.) Korm. hat.] kapcsolódóan az OKBK-t (Országos Közbiztonsági és Bűnmegelőzési Közalapítványt).

Ennek volt a jogutódja 2001-től a Biztonságos Magyarországért Közalapítvány.

2005. december 31-ig ennek a pártatlan szervezetnek az egyik szakreferatúrája látta el a kárenyhítési feladatokat a 209/2001. (X.31.) Korm. rendelet alapján, amelyet a 83/2004. (IV.19.) Korm. rendelet módosított kiterjesztve a személyi hatályt az Európai Unió tagállamainak állampolgáira is.

A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról szóló **115/2003. (X.28.) OGY határozat** prioritásként jelölte meg az áldozatsegítést, az áldozatoknak nyújtandó kárenyhítést és az áldozattá válás, a viktimizáció megelőzését. Az **1009/2004. (II.26.) Korm. határozat** pedig

jogszabály-alkotási feladatként írta elő az áldozatvédelmi törvény kidolgozását.

A törvénynek az **Európai Unió** 2004. április 29-i, "**A bűncselekmények áldozatainak kompenzációjáról**" szóló tanácsi irányelve (2004/80/EK) értelmében 2005. december 31-ig kellett hatályba lépnie.

Ennek eleget téve 2006. január 1-jén hatályba lépett hazánkban Magyarországon a **2005. évi CXXXV. törvény a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről**, közismertebb nevén az áldozatvédelmi törvény, amelynek célkitűzése az, hogy „a bűncselekményt elszenvedett és emiatt életminőségükben veszélybe került személyek társadalmi, erkölcsi és anyagi sérelmei enyhüljenek”, és érvényre jusson a társadalmi szolidaritás és méltányosság elve.

Az áldozatsegítés prioritásai

Az áldozatvédelemről szóló törvény értelmében az áldozatsegítés négyes prioritással rendelkezik:

I. Információszolgáltatás az áldozatok részére: felvilágosítás, tanácsadás a segítségnyújtók címeiről, elérhetőségéről, jogi tanácsadás.

II. Az érdekérvényesítés elősegítése és a szolgáltatásnyújtás ellenőrzése: egészségügyi és szociális szolgáltatások igénybevételének segítése, peren kívüli jogi segítségnyújtás, az ún. "nép ügyvédje" szolgáltatás biztosítása.

III. Peres jogi segítségnyújtás biztosítása:

- A büntetőeljárásban személyes költségmentesség a pótmagánvádló részére, valamint pártfogó ügyvéd biztosítása a sértett, magánvádló, magánfél és az egyéb érdekelt részére.

- A polgári peres és nemperes eljárásokban a felperes, alperes, beavatkozó, a kérelmező és kérelmezett fél számára egyaránt teljes költségmentesség és pártfogó ügyvédi képviselő.

- A peres jogi segítségnyújtást 2007. január 01-től a jogi segítségnyújtó hálózat, közismertebb nevén az ún. "nép ügyvédje" hálózat biztosítja.

IV. Költségtérítés jellegű rendkívüli támogatás: pl.: ruházati, utazási, telefonálási költség.

Az egyes áldozatoknak nyújtandó szolgáltatások fajtáját mindenekelőtt a bűncselekmény jellege, valamint annak az áldozatra gyakorolt hatása és az áldozat személyes körülményei prediszponálják. A

cél az, hogy lehetőség szerint az áldozat a bűncselekményt megelőző vagy legalább ahhoz hasonló

helyzetbe kerüljön, tehát egyfajta "in integrum restitutio", bár ez büntetőügyekben nehezebben érvényesíthető. Törekedni kell arra is, hogy az áldozatokat megóvjuk a másodlagos viktimizációtól tehát az eljárás során előadódó további testi, lelki, vagyoni sérelemtől.

A támogatási rendszer két fő pillérből áll:

a) **áldozatsegítő szolgáltatások** (amelyekre bármely áldozat jogosult):

❖ **érdekérvényesítés elősegítése:** a megyei (fővárosi) igazságügyi hivatal áldozatsegítő szolgálatai az áldozatot a szükségletének megfelelő módon és mértékben hozzásegítik alapvető jogai érvényesítéséhez, az egészségügyi, egészségbiztosítási ellátások és a szociális ellátások igénybevételéhez. Ez a rászorultság vizsgálata nélkül térítésmentesen jár az áldozatnak. Az erre vonatkozó kérelmet a bűncselekmény elkövetését követő hat hónapon belül lehet előterjeszteni.

❖ **azonnali pénzügyi segély:** a területi áldozatsegítő szolgálat fedezi az áldozat lakhatással, ruházkodással, étellemezéssel és utazással kapcsolatos, valamint a gyógyászati és kegyeleti jellegű rendkívüli kiadásait akkor, ha a bűncselekmény következtében az áldozat ezen kiadások megfizetésére nem képes. Ez a rászorultság vizsgálata nélkül térítésmentesen jár az áldozatnak. A kérelmet a bűncselekmény elkövetését követő három munkanapon belül lehet előterjeszteni - mellékelve a megtett feljelentést. Maximum az alapösszeg mértékéig terjedhet összegszerűségét tekintve. (Az alapösszeg mértéke a tárgyévet megelőző második év - a Központi Statisztikai Hivatal által közzétett - nemzetgazdasági bruttó havi átlagkeresetének 43 százaléka.)

❖ **szakjogászai segítségnyújtás:** az állam az áldozatok részére a jogi segítségnyújtásról szóló 2003. évi LXXX. törvényben meghatározott támogatásokat biztosítja az ott előírt feltételek teljesülése esetén, a területi jogi segítségnyújtó szolgálat keretében, akik az általuk végzett intézkedésekről haladéktalanul értesíti a területi áldozatsegítő szolgálatot.

Az ez iránti kérelmet a bűncselekmény elkövetését követő hat hónapon belül lehet előterjeszteni.

A területi áldozatsegítő szolgálatok a kérelemről – ha a támogatás igénybevételének feltételei annak alapján megállapíthatóak – az igazolás beérkezését követő 8 napon belül határozattal döntenek.

b) **kárenyhítés** (amelyre csak szűkebb személyi kör, a sértett és annak közeli hozzátartozója jogosult)

Szervezetrendszer

A törvény értelmében a jogosultsági feltételeknek megfelelő személyek alanyi jogosultságot szereznek az állam által biztosított segítségnyújtásra. A másik oldalon ez azt jelenti, hogy az állam köteles a jogosult részére segítségnyújtást biztosítani. Ehhez hatékony szervezeti struktúrát kell megteremteni. Ennek érdekében az áldozatsegítés és kárenyhítés feladatait hatósági jogkörrel rendelkező központi és területi szervezethez kellett telepíteni. Jóllehet az áldozatsegítés koordinálása állami feladat, azonban a feladatellátásba hatékonyan be lehet kapcsolni a non-profit, civil szervezeteket és az egyházakat is. Az áldozatsegítő szervezetek társadalmi ismertsége azonban sajnos nagyon alacsony, az Országos Kriminológiai Intézet 2002-es felmérése szerint az áldozattá vált személyeknek csak 10-16 %-a van tisztában ezekkel. Ezen mindenképp javítani kell a tömegtájékoztatás eszközeinek igénybevételével.

Arra is törekedni kell, hogy lehetőleg egy szervezeten belül vehesse igénybe az áldozat az összes segítségnyújtást. (egy ablakos rendszer).

2006. január 01. napjával létrejött az Igazságügyi Minisztérium felügyelete alá tartozó **Igazságügyi Hivatal**. E hivatal kezében összpontosul a jogi segítségnyújtás, az áldozatsegítés és a kártalanítás hatósági feladatai is.

Az Igazságügyi Minisztériumon belül az áldozatsegítés felügyeleti osztály látja el az áldozatsegítő politika végrehajtásának irányítását az Országos Bünmegelőzési Bizottság Titkárságával együttműködve. A rendőrségnek közvetítő szerepet kell vállalnia abban, hogy az áldozatok a megfelelő ellátórendszerbe jussanak. Ennek érdekében a Belügyminisztérium OBmK Áldozatvédelmi Irodája ellenőrzi a rendőrség áldozatvédelmi referenseinek munkáját.

A Biztonságos Magyarországért Közalapítvány kárenyhítéssel kapcsolatos feladatai teljesen megszűntek.

A döntéshozó hatóság tehát a budapesti székhelyű, első fokon eljáró, országos illetékességgel rendelkező áldozatsegítő hivatal, amely munkáját a közigazgatási hatósági eljárásról szóló 2004. évi CXL. törvény alapján végzi. A jogorvoslati jogosultság is nyitva áll természetesen, ugyanis a határozat végső soron bíróság előtt is megtámadható a közigazgatási határozat bírósági felülvizsgálatára vonatkozó szabályok szerint.

Mindennek költségvetési fedezetűl egy nyitott fejezeti kezelésű előirányzat szolgál.

Ki igényelheti a kárenyhítést?

Kárenyhítésre az a rászoruló áldozat jogosult, akinek

- sérelmére *szándékos, személy elleni erőszakos bűncselekményt* követtek el, és ennek következményeként testi épsége, egészsége súlyosan károsodott (sértett),
- aki a bűncselekmény következtében károsodott vagy meghalt sértettnek az elkövetés időpontjában egy háztartásban élő közeli hozzátartozója,

- akinek eltartására a károsodott vagy meghalt sértett jogszabály, végrehajtható bírósági, illetőleg hatósági határozat vagy érvényes szerződés alapján köteles vagy köteles volt. (rászoruló).

A kárenyhítésből kizárt áldozat

Nem kaphat kárenyhítést az áldozat többek között akkor, ha

- a kért támogatást az ügyben korábban már megkapta,
- korábban benyújtott támogatás iránti kérelmében valótlan adatokat szolgáltatott, az ezt megállapító határozat jogerőre emelkedésétől számított 2 évig,
- a bűncselekményből eredő társadalombiztosítási, egyéb biztosítási igényét nem érvényesítette, illetve kárigényét, biztosítási igényét érvényesítette, és kára a kárenyhítési kérelem benyújtásáig megtérült (ideértve a külföldi államtól, biztosítótól vagy nem kormányzati áldozatvédő szervezettől kapott juttatást is),
- magatartása a bűncselekmény kiváltó oka volt, vagy a bűncselekmény elkövetésében közrehatott, és azt a bíróság jogerős határozatában megállapította,
- felróható magatartása okozta a kárt, vagy az közrehatott a kár bekövetkeztében, és azt a bíróság jogerős határozatában megállapította,
- a kárenyhítésre okot adó bűncselekmény miatt indult büntetőeljárásban a tanúvallomást jogosulatlanul megtagadta, vagy a szakértői vizsgálatban a közreműködési kötelezettségét nem teljesítette, illetőleg az idézéssel szembeni mulasztása miatt vele szemben jogerősen rendbírságot szabtak ki,
- a kárenyhítési eljárásban az orvosi, szakértői vizsgálatban történő közreműködési kötelezettségét nem teljesíti, a kért kiegészítő adatokat nem szolgáltatja, a meghallgatásról indokolatlanul távol marad,
- a büntetőeljárás lefolytatásához szükséges magánindítványt nem tette meg,
- a kárenyhítésre okot adó bűncselekmény miatt indult büntetőeljárásban, illetve a bűncselekménnyel összefüggésben a

hamis vád, hatóság félrevezetése, hamis tanúzás stb. bűncselekményét követte el,

- az elkövető, illetőleg az elkövető hozzátartozója sérelmére személy elleni erőszakos vagy közveszélyt okozó bűncselekményt követett el, és azt a bíróság jogerős határozatában megállapította.

A kárenyhítés igényérvényesítési határideje

A kárenyhítési kérelmet főszabály szerint a bűncselekmény elkövetését követő 3 hónapon belül lehet benyújtani. Ha a kérelem előterjesztése elháríthatatlan akadályba ütközik, a kérelmet az akadály megszűnését követő 3 hónapon belül lehet előterjeszteni. Ha egy korábban államigazgatási eljárásban vizsgált cselekményről később derül ki, hogy az bűncselekmény, a kérelmet a büntetőeljárás megindítását követő 3 hónapon belül lehet előterjeszteni. Ha a bűncselekmény elkövetését követően később derül ki, hogy az áldozat testi épségének, egészségének súlyos károsodása és a bűncselekmény között ok-okozati összefüggés áll fenn, a kérelmet a tudomásra jutástól számított 3 hónapon belül lehet előterjeszteni. Ezekben az esetekben a bűncselekmény elkövetését követő ötéves elévülési határidőn belül lehet benyújtani a kérelmet.

A támogatás odaítélésének rendje

A kárenyhítési eljárás támogatási és döntési eljárásból áll.

❖ A támogatási eljárásban a támogató hatóság segíti az áldozatot a nyomtatvány kitöltésében, továbbítja a kérelmet a döntő hatóságnak stb. Támogató hatóságként az a területi áldozatsegítő szolgálat jár el, amelynél a kárenyhítés iránti kérelmet az áldozat először benyújtotta. Ha az áldozat kéri, az ügyet a lakóhelye vagy tartózkodási helye szerint illetékes területi áldozatsegítő szolgálathoz kell áttenni.

❖ A döntési eljárás során az eljáró hatóság a kárenyhítés iránti kérelmet érdemben elbírálja.

A döntő hatóság a kérelem beérkezését követő 5 munkanapon belül dönt arról, hogy a kérelem érdemi elbírálásához szükség van-e arra, hogy az áldozat kiegészítő adatokat szolgáltatson, illetve hogy az erre illetékes támogató hatóság a kérelmezőt vagy más személyt meghallgasson.

A döntő hatóság az érdemi döntés meghozatala során az alábbiakat vizsgálja:

❖ az áldozat kárának vagy jövedelemcsökkenésének mértékét,

- ❖ az áldozat rászorultságát és a kárenyhítésre való jogosultságát
- ❖ a kárenyhítésre okot adó bűncselekmény és a bekövetkezett kár, jövedelemcsökkenés közötti ok-okozati összefüggést.

Egyösszegű kárenyhítés iránti kérelem elbírálása esetén a döntő hatóság megállapítja a kár mértékét, és ennek alapján meghatározza a kárenyhítés összegét, vagy a kérelmet elutasítja. Járadék iránti kérelem elbírálása esetén a döntő hatóság megállapítja az egy főre eső jövedelemcsökkenés mértékét, és ennek alapján meghatározza a járadék összegét és a folyósítás időtartamát, vagy a kérelmet elutasítja.

A kárenyhítési összeg kifizetéséről, illetve a járadék folyósításáról a Központi Igazságügyi Hivatal gondoskodik.

A kárenyhítés formái és mértéke

A kárenyhítést egy összegben vagy havi járadékként kell fizetni.

Egyösszegű kárenyhítésként az áldozat a bűncselekmény miatt bekövetkezett vagyoni kárának teljes vagy részbeni megtérítését igényelheti.

Az egyösszegű kárenyhítés mértéke:

- az alapösszeg ötszörösét meg nem haladó kár 100 százaléka (az alapösszeg mértéke a tárgyévet megelőző második év – a Központi Statisztikai Hivatal által közzétett – nemzetgazdasági bruttó havi átlagkeresetének 43 százaléka),
- az alapösszeg ötszöröse és tízszerese közötti kár esetén az alapösszeg 5-szöröse és az alapösszeg ötszöröse feletti rész 75 százaléka,
- az alapösszeg tízszeresét meghaladó kár esetén az alapösszeg 8,75-szöröse és az alapösszeg tízszerese feletti rész 50 százaléka, de legfeljebb az alapösszeg tizenötszöröse.

A sértett bűncselekmény miatt bekövetkezett keresőképtelensége esetén – ha a keresőképtelenség várhatóan a hat hónapot meghaladja – az áldozat járadék formájú kárenyhítésként a rendszeres jövedelmében bekövetkezett csökkenés részbeni enyhítését igényelheti.

A járadék havi mértéke:

- az igazolt jövedelemcsökkenés 75 százaléka, ha az áldozat 18 év alatti személy vagy mások gondozására szorul,
- az igazolt jövedelemcsökkenés 50 százaléka, ha az áldozat mások gondozására nem szorul.

A járadék legmagasabb összege havonta az alapösszeggel egyezik meg. A járadék legfeljebb három évig adható.

A járadék folyósítását meg kell szüntetni, ha

- a bűncselekményre tekintettel az áldozat rendszeres szociális vagy nyugdíj-biztosítási ellátásra való jogosultságát megállapították, és az ellátás folyósítását megkezdték,
- jogerős bírósági határozat az áldozat részére kártérítésként járadékot állapított meg, és annak folyósítását megkezdték,
- a biztosító az áldozat részére járadék folyósítását kezdi meg,
- az áldozat keresőképtelensége megszűnik,
- az áldozat a kötelezően előírt orvosi, szakértői vizsgálatról igazolatlanul távol maradt.

Érvényre jut tehát a kétszeres kifizetés tilalma, azaz itt is élő szabály a "ne bis idem" elve.

Az állam általi kárenyhítés külföldi módozatai

Az állam általi kárenyhítésnek többféle szervezeti modellje ismeretes:

- 1) Külön erre a célra létrehozott testület működik Dániában, az Egyesült Királyságban, Írországon, Hollandiában, Svédországban.
- 2) Egyes országokban a meglévő intézmények az eljárás lefolytatói. Ausztriában a rokkantügyi hivatal, Németországban a társadalombiztosítási bíróság, Finnországban pedig a biztosítási bíróság.

A kártalanítás forrása mindenütt a *költségvetés*, amely kiegészülhet a *pénzbüntetések*ből, *pénzbírságok*ból, valamint az *alapítványok* és *magánszemélyek támogatásából* befolyt összegekkel.

Az áldozatkártalanítási rendszerek leginkább Nagy-Britanniában, Írországon, Kanadában, Ausztráliában, Új-Zélandon és az Amerikai Egyesült Államok tagállamaiban, például Kaliforniában és Marylandben bírnak nagy hagyománnyal.

Angliában alapot hoztak létre az áldozatok támogatására. A brit kormány több ízben is hangot adott meggyőződésének, miszerint kifejezésre kell juttatni a társadalom felelősségét és az áldozattal való együttérzését. A bűncselekmények károsultjainak kártérítésével foglalkozó tanácsot is felállítottak. Az áldozatsegítő alap évente több, mint egymillió áldozatnak és 120000 szemtanúnak segít. Angliára is jellemző, hogy általában a fiatal férfiak válnak áldozattá, a felmérések szerint 65 éves kor felett a legalacsonyabb a viktimizálódás veszélye. A leggyakoribb bűncselekménytípusok a betöréses lopás, az utcai rablótámadás és az autólopás. 1997 májusáig 7 millió, 2000 áprilisáig 18,3 millió, a 2001

áprilisáig eltelt időben pedig 19 millió fonttal támogatták egyedül az emberölés áldozatait. Az ún. Kriminálpolitikai Csoport Igazság és Áldozatok Egysége felelős az alap működéséért. Célkitűzésük így foglalható össze: „Biztonságos, igazságos és toleráns társadalom építése, amelyben megfelelő egyensúlyban vannak az egyének, a családok és a közösségek jogai és kötelezettségei, és amely fenntartja a közösség védelmét és biztonságát.”

„Védjük meg a közösséget, és csökkentjük a bűnözést tisztességesebb, gyorsabb és koherensebb büntető igazságszolgáltatási rendszer révén, beleértve a hatékony ítélkezést, büntetést annak érdekében, hogy csökkentjük az újabb sérelem lehetőségét.”²¹¹

Hawaii szigetén 1967 óta működik a Bűncselekmények Áldozatainak Kompenzációs Bizottsága.²¹² Az erőszakos bűncselekmények sértettjeinek fizikai, mentális és anyagi nehézségeit kívánja orvosolni. Azon károkat is megtérítik, amelyek a bűncselekmény megelőzése közben a tulajdonban következnek be, illetve egy bűnöző elfogása közben.

Írországban 1974-ben lépett életbe a bűnösen okozott személyi sérülésekért járó ún. ex gratia kompenzáció²¹³, melyet az áldozat, illetve halála esetén közvetlen hozzátartozója igényelhet, illetve ha ilyen személy nincs, akkor az, akit az áldozat halála folytán költségek értek. Megkülönböztetik a rövid és a hosszú gyógytartamú személyi sérülések esetén fizetendő kártételeket. Rövid gyógytartam esetén

az alábbiak térítendőek meg: keresetkiesés, egészségügyi, orvosi kiadások (fogászati kiadások is), utazási költségek (orvoshoz, kórházba), gyógyszerkiadás, szemüveg ára, a fájdalom és szenvedés.

Hosszú gyógytartamnál az alábbiak jönnek számításba az előbbieken felül: a becsült jövőbeli keresetkiesés, a becsült jövőbeli orvosi kiadások, az ápolás, speciális eszközök és a házon, illetve az

autón szükségessé váló módosítások miatti növekvő jövőbeli kiadások, a keresőképeség elvesztésének kompenzálása.

Halál esetén kompenzálendő a keresetkiesés, temetési költségek, valamint mindaz a támogatás, melytől az elhalálozott családja a halál miatt elesett.

Az **északi országokban**²¹⁴ a restitúció eddig nagyon kis jelentőséggel bírt büntető szankcióként. Jóllehet az áldozatok növekvő fókuszba kerülése - mely fejlődés egész Skandináviára jellemző - magával hozta

azon javaslatokat, hogy a restitúciót szélesebb körben kellene szankcióként alkalmazni. A gyakorlatban azonban ez kevésbé valósult meg.

²¹¹ www.homeoffice.gov.uk/cpg/cpg.htm

²¹² www.ehawaii.gov.org/psd/cvcc/html

²¹³ www.justice.ie

²¹⁴ Hans-Günther Heiland, Louise I. Shelley, Hisao Katoh (Eds.): Crime and Control; in Comparative Perspectives. Walter de Gruyter, Berlin, New York, 1992. 39. p.

Megállapíthatjuk, hogy jóllehet a kárenyhítési rendszer országonként differenciált strukturális megoldások szerint működik, de a szabályozás alap gondolata nagyon hasonló, az orientációs pontok szinte megegyeznek.

A jelen üzenete a jövő számára

„Exitus acta probat.”

„Tettet a vég igazol.”

(Ovidius: Hősök levelei)

Századunkban, a XXI. században az emberi jogok térhódításával már az is alapkövetelmény, hogy egyaránt gondoskodjunk a bűncselekményt elszenvedők társadalmi, morális és anyagi sérelmeinek kompenzálásáról is. A béke megteremtése és fenntartása érdekében ösztönözni kell az elkövető és az áldozat közötti kommunikációt és a jóvátételi formákat is. A demokratikus jogállamiság ezt mindenképp megköveteli tőlünk, és persze nem is alaptalanul. Érvényre kell juttatni a társadalmi szolidaritást és a méltányosságot, mivel az emberi méltósághoz való jog mint anyajog is ezt követeli meg tőlünk.

A bűnözés elleni küzdelemben a büntetőjog a harcnak csak egy eszköze. A többi a mi kezünkben van. Az a feladat, hogy a lakosságban felébresszük az egymás iránti felelősségtudatot és segítőkészséget.

A lényeg az, hogy belássuk, koncepciózusan meg tudjuk fogalmazni, mikor, kinek, milyen eszközökkel kell tennie valamit a közbiztonságért és a bűnözés megelőzéséért, és ők valóban cselekedjenek is ennek megfelelően. Ez juttatandó érvényre a bűncselekmények elkövetői és az áldozatok viszonylatában is.

Felhasznált irodalom

Barabás Andrea Tünde: A sértett kompenzációja. Acta Humana, 1997. évi 26. szám

Barabás Andrea Tünde: Egyezés tettes és áldozat között-racionalitás vagy naivitás? Kriminológiai Közlemények Különkiadás. II. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga. Szekszárd, 1996. okt. 4-5. Magyar Kriminológiai Társaság. 1998.

Barabás Andrea Tünde: Kárjótétel a magyar büntető igazságszolgáltatás történetében. 1993/11.

Dévényi Norbert: „Jog vita nélkül”: közjegyzőség és mediáció Ausztriában. Közjegyzők Közlönye, 1999. évi 9. szám

Farkas Ákos: Áldozatvédelem és büntetőeljárás. Magyar Jog, 1993. évi 12. szám

Görgényi Ilona: Kártalanítás vagy jótétel. Kriminológiai Közlemények 48. Magyar Kriminológiai Társaság, Bp., 1993.

Hans-Günther Heiland, Louise I. Shelley, Hisao Katoh (Eds.): Crime and Control; in Comparative Perspectives. Walter de Gruyter, Berlin, New York, 1992.

Kerecsi Klára: Az alternatív szankciók helye és szerepe a büntetőjog szankciórendszerében. Büntetőjogi Kodifikáció, 2001. évi 2. szám

Király Tibor: A legalitás a büntetőeljárásban. Jogtudományi Közlöny, 1986. évi 5. szám

Nacsády Péter Imre: Mi is a mediáció? Magyar Jog, 1995. évi 3. szám

Nagy Ferenc: Jótétel mint a konfliktusfeloldó büntető igazságszolgáltatás egyik formája. Jogtudományi Közlöny, 1993. évi 3. szám

Nagy Ferenc: Jótétel mint a konfliktusfeloldó büntető igazságszolgáltatás egyik formája. A bűnelkövető általi modellváltozatok áttekintése. Kriminológiai Közlemények. 48. sz.

Polt Péter: Az élethez és az emberi méltósághoz való joga a bűncselekmények áldozatait is megilleti. In: Bűnözés és bűnmegelőzés a válságrégiókban. A III. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga. Miskolc, 1998. szept. 25-26. Magyar Kriminológiai Társaság, Bp., 1999.

Samu Mihály: Általános jogpolitika. A jog depolitizálása. Akadémiai Kiadó, Bp., 2003.

Szabó András: Igazságosan vagy okosan? Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993.

internetes források:

www.partnershungary.hu/mediatr.htm

www.homeoffice.gov.uk/cpg/cpg.htm

www.ehawaii.gov.org/psd/cvcc/html

www.im.hu

www.justice.ie